

Romana Rosová – Jana Koudelová – Andrea Čeplá

KOSTEL SV. ONDŘEJE V HODSLAVICÍCH POZNATKY Z PRŮZKUMU A OPRAVY

Abstract

A reconstruction of the wooden St. Andrew church in Hodslavice was carried out in 2011. During this occasion an archive research, dendrochronological dating, and artistic-industrial analysis of the church including its movables were performed. This research corrected the so far believed dating of the church – it was documented that the church was built already around 1483. Dendrochronology and archive research specified the building time of the individual building parts and their radical repairs. The dating of the Gothic Madonna was also specified that once was a part of the movables.

Keywords: roof, timbering, wooden elements, dendrochronology, church, Madonna, movables

Úvod

Od jara do podzimu 2011 probíhala generální rekonstrukce dřevěného kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích. Při ní byl opraven krov nad lodí a vyměněna šindelová krytina, částečně obnoven deskový plášť celého kostela a částečně také roubení pod ním, zcela obnova byla věžička. V průběhu prací byl prováděn operativní průzkum a dokumentace stavby, přičemž výměna některých dožilých prvků byla jedinečnou příležitostí také k provedení dendrochronologické dateace. Tento průzkum byl prvním hloubkovým a systematickým průzkumem kostela, při němž byla kromě dendrochronologie provedena i vyčerpávající archivní rešerše a umělecko-historický rozbor stavby i mobiliáře, včetně gotické plastiky tzv. Hodslavické madony. Výsledkem bylo množství nových zjištění, která shrnuje následující příspěvek.¹

Historie kostela na základě písemných pramenů

První zmínka o Hodslavicích je z roku 1411 (*Hoczlawicz*).² V té době zde zřejmě již existoval kostel, který byl farní, protože farář je v Hodslavicích jmenován v roce 1419. Tehdy Jindřich z Bystřice prodal záduší v Meziríčí hodslavskému faráři Mikšovi.³ Podle starší literatury byla farnost založena kolem roku 1383. Další zmínka o kostele je z roku 1437, kdy vykonavatelé poslední vůle Ctibora z Cimburka vložili Vilémovi Puklicovi z Pozořic do zemských desk část šternberského panství i s patronátními právy některých kostelů,

¹ Studie vznikla v rámci projektu Národního památkového ústavu „Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře“ za institucionální podpory Ministerstva kultury České republiky na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

² Listina, kterou se Lacek z Kravař vzdává práva na odumřel ve prospěch štramberských měšťanů a vesničanů, kteří přináleželi k štramberskému hradu. Bohuslav BLAŽEK, Z archivu města Štramberka. Štramberk 1928 (neustránkováno).

³ Jaroslav PAVELKA, *Hodslavský starý kostelík a jeho umělecké památky*, in: Palackého rodná obec. Kronika Hodslavic, Hodslavice 1948, s. 194–200; Jan BITTNER, *Dějiny římskokatolické farnosti v Hodslavicích*, in: Čtení o Hodslavicích, Hodslavice 1998, s. 240. Literatura uvádí, že tento zápis se nachází v záznamech olo-moucké kapituly, originál nebyl zatím nalezen.

mezi nimi i hodslavického.⁴ O tom, že v Hodslavicích existoval kostel již počátkem 15. století, svědčí i dochovaná socha tzv. Hodslavické madony z období krásného slohu, datovaná do let 1400–1420 a také pozdně gotická křtitelnice.⁵

Dosud se předpokládalo, že původní gotický kostel byl počátkem 16. století, kdy Hodslavice vlastnili Žerotinové, zbořen a na jeho místě byl postaven kostel dnešní. Existovaly dvě hypotézy o datu stavby kostela. Podle první byl kostel postaven v roce 1523, protože v tomto roce museli poddaní odvádět zvláštní desátek na opravu zničeného kostela, což mnozí badatelé ztotožnili s jeho novostavbou.⁶ Druhá hypotéza klade datum vzniku do roku 1551. Toto datum bylo nalezeno ve 2. polovině 19. století na trámu ve věži. Celý nápis, který byl později opsán na desku nad hlavním vstupem, zněl: *MD ANNO LI, 9-M – D IIII* (roku 1551, 9. měsíce, 4. dne, čili 4. září 1551). Mnozí badatelé předpokládají, že tento nápis připomínal datum vzniku nového kostela.⁷ Zajímavé je, že deska s touto datací, popsána ještě J. Pavelkou v roce 1948, dnes nad vstupem není. Naopak se zde nachází jiná deska, s datací MCDLXXXII (1482), která ale zřejmě pochází až z nedávné doby. Toto datum se shodou okolností téměř shoduje s dendrochronologickou datací kostelní lodi, která byla provedena v roce 2011 a datuje trámy roubené konstrukce kostelní lodi do roku 1483.⁸ Tím se zásadně mění dosavadní domněnky o době vzniku kostela, jehož stavbu tak můžeme zcela jistě klást již do období gotiky.

Například Řehoř Volný uvažoval i o dřívějším datu vzniku kostela, ve své církevní topografii uvádí, že kostel pochází „nejpozději z 15. století“ a jeho presbytář má gotickou klenbu.⁹ Na gotický charakter stavby poukázal také v roce 1927 ve své knize o dřevěných kostelech Václav Mencl, ovšem pouze na základě vzhledu stavby, bez exaktních důkazů. Odvozuje ho především z vertikality stavby, kterou umocňuje ještě štíhlá věžička, z lehkosti i z detailů, jako je svislé bednění srubové stavby se spárami překrytými lištami.¹⁰ Za znak gotiky považuje i ochoz, který obíhá kolem celého kostela kromě presbytáře, a také vítězný oblouk, jehož tvar ale prý stavitelé napodobili podle zděných staveb bez pochopení účelu a konstrukčního smyslu, což se odrazilo v jeho nepravdivosti.¹¹ Na gotické znaky kostela – trojboký presbytář, strmá střecha, kuželovitá střecha věže, strmý triumfální oblouk – upozornily v 50. letech 20. století i Alena Kudělková a Libuše Sýkorová. Ochoz a empora

⁴ Petr CHLUMECKÝ – Josef CHYTL – Karl DEMUTH – Adolf WOLFSKORN, *Moravské zemské desky (Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren)*, I. sv. řady olomoucké 1348–1466 (Olmützer Cuda I.), Brno 1856, Lib. X, č. 98, s. 365.

⁵ Podstavec křtitelnice ležel v r. 1853 na hřbitově, jak uvádí Řehoř Volný. Viz Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften* III., Brünn 1859, s. 152–153.

⁶ Jaromír POLÁŠEK, *Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska*, Český Těšín 2001, s. 253–260.

⁷ František JANYŠKA, *Dřevěný kostel sv. Ondřeje v Hodslavicích*, Kravaňsko IV, 1934, s. 30–31; J. PAVELKA, *Hodslavský starý kostelík*, s. 194; Jiří LANGER – Karel KUČA, *Dřevěné kostely a zvonice v Evropě. Svazek 1. Kostely*, Praha - Litomyšl 2009, s. 79. Bohumil Samek datuje kostel do 16. století, datací 1551 ale označuje za přepis nejasného údaje. Viz Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska I. A-I*. Praha 1994, s. 497 až 498. Jaroslav Pavelka ve stati o kostele v knize Palackého rodná obec (J. PAVELKA, *Hodslavský starý kostelík*, s. 194) sice rovněž předpokládá výstavbu kostela v r. 1551, zároveň ale připouští jeho dřívější založení. Pak by se datum 1551 mohlo vztahovat k převzetí kostela protestanty.

⁸ Josef KYNCL, *Zpráva č. 495-15/11 o dendrochronologickém rozboru dřevěných konstrukčních prvků kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích*, Brno 2011 (tiskopis uložen v Archivu NPÚ-ÚOP v Ostravě).

⁹ G. WOLNY, *Kirchliche Topographie* III, s. 152 – „im Chor gotisch gewölbet, im Schiffe aber mit Bretterdecke versehenes“. Dnes je ovšem presbytář plochostropý a je otázkou, zda Wolny vycházel z relevantních údajů a imitace klenby byla po r. 1859 nahrazena plochým stropem, nebo se jedná o omyl. Wolny ale podle svých slov kostel v r. 1853 osobně navštívil.

¹⁰ Tato úprava kostelního pláště ale zřejmě není původní, kdysi byl kostel opláštěn šindelem – viz níže.

¹¹ Václav MENCL, *Dřevěné kostelní stavby v českých zemích*, Praha 1927, s. 76.

měly podle nich barokní charakter.¹² Také autorky Seznamu kulturních památek se domnívaly, že kostel je v jádru pozdně gotický, zřejmě však až ze 16. století.¹³

Podle literatury měl být kostel počátkem 17. století výrazně přestavěn: presbytář na severní straně rozšířen o prostor čtvercového půdorysu – plochostropou kapli s oratoří v patře, na jižní o sakristii, měla být zvětšena hudební kruchta a také vystavěna podsíní kolem celého kostela. Tyto úpravy dává starší literatura do souvislosti s využíváním kostela evangelíky, kteří stavbu přizpůsobili potřebám a požadavkům svého náboženství.¹⁴ Jaroslav Pavelka klade podle stlačených oblouků a tvaru balustrády vznik kaple s oratoří do doby mezi lety 1600–1624. Autoři nejmladšího pojednání o Hodslavicích tuto adaptaci datují do období kolem roku 1600,¹⁵ Bohumil Samek do 17.–18. století.¹⁶ S ohledem na přehodnocení data výstavby kostela je možné, že stavební úpravy byly provedeny již v roce 1551 a výše zmíněný nápis s datací by odkazoval právě k nim. Zároveň by to potvrdilo i souvislost s přestavbou pro potřeby protestantů, kteří farnost převzali právě v této době.

V pozdějších popisech kostela, především v děkanské matrice z roku 1771, se ale žádný přístavek – tj. kaple s oratoří v patře – na severní (evangelijní) straně neuvádí, pouze sakristie na jižní (epištolní) straně (viz níže). Tento přístavek nezmiňuje ani inventář kostela z roku 1804, který naopak uvádí na evangelijní straně proti sakristii boční vstup, zřejmě zvenčí do prostoru presbytáře. To by znamenalo, že severní kaple s oratoří v té době ještě nestála. Poprvé tento prostor zaznamenává až plán zastřešení kostela z roku 1833, kde je severní patrový přístavek označen jako sakristie.¹⁷ Pokud přestavba kostela skutečně v polovině 16. století proběhla, zřejmě se týkala jen stavby podsíně (kromě patrového ochozu na severní straně, který musel vzniknout až při stavbě kaple s oratoří), sakristie na jižní straně a rozšíření kruchty. Ovšem i podsíní mohla být postavena později, protože stejně jako severní přístavek není v pramenech až do roku 1833 zmíněna.¹⁸

V 15. a 16. století se v kraji rozšířilo nekatolictví – zprvu ve formě utrakvismu, později se zde šířilo učení Jednoty bratrské či luteránství. Kolem poloviny 16. století obsadil hodslavickou faru evangelický pastor. V roce 1624 převzali hodslavický kostel novojičínští jezuité, tehdejší majitelé novojičínského panství (1624–1773), a Hodslavice připadly pod katolickou farnost v Novém Jičíně. Samostatná farnost zanikla. V letech 1670–1690 pak byla obec součástí farnosti ve Štramberku.¹⁹

Z té doby pocházejí dva zápisy v děkanské matrice a pamětní listina o opravě věže v roce 1677.²⁰ V děkanské matrice z roku 1673 je pouze stručný zápis o kostele, který patřil k mořkovskému kostelu (kde byla tehdy lokální kuracie pod štramberskou farou). Kostel měl jeden oltář, 2 zvony (z let 1614 a 1615), stříbrný zlacený kalich s patenou a měděný zlacený kalich, rovněž s patenou. Obdobný zápis je v děkanské matrice z roku 1690.²¹

V roce 1690 byly Hodslavice přifařeny k Životicím. Podle děkanské matriky z roku 1771 byl kostel zcela dřevěný, krytý šindelem. Nevědělo se ale, v kterém roce byl postaven. Uprostřed střechy byla malá dřevěná věž se dvěma zvony. První vážil 1,5 centnýře a měl

¹² Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě (dále NPÚ-ÚOP v Ostravě), sbírka příloh.

¹³ Marcela GAVENDOVÁ – Marta KOUBOVÁ – Pavla LEVÁ, *Kulturní památky okresu Nový Jičín*, Ostrava 1996, s. 66–67.

¹⁴ J. PAVELKA, *Hodslavský starý kostelík*, s. 194–195.

¹⁵ TAMTĚŽ; Josef BARTOŇ (ed.), *Čtení o Hodslavicích*, Hodslavice 1998, s. 381–382.

¹⁶ B. SAMEK, *Umělecké památky*, s. 497–498.

¹⁷ ZAO, fond Velkostatek (dále Vs) Nový Jičín, kart. 2733.

¹⁸ Jak již bylo uvedeno výše, A. Kudělková a L. Sýkorová považovaly ochoz a emporu za barokní.

¹⁹ J. POLÁŠEK, *Dřevěné kostely*, s. 253–260.

²⁰ Existence listiny je známá pouze z literatury, viz J. POLÁŠEK, *Dřevěné kostely*, s. 257.

²¹ Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř (dále ACO), kniha 246a, 247; J. POLÁŠEK, *Dřevěné kostely*, s. 253–260.

nápis: „Zacharia Gertlero 1614 Kunz Jacob polniczky Archesius Franz Hoczlawsky werzmerzowsky Pastor Hans Sturm guss mich zu Troppau“. Druhý vážil 1 centnýř a měl nápis: „Ehr sei Gott in der höhe ind frid auf Erden 1615“. Sakristie byla na epištolní straně, tmavá a suchá, nad ní byl repositář. Kazatelna byla z epištolní strany a měla vstup z kostelní lodi. Kostel měl pouze hlavní oltář, zasvěcený sv. Ondřeji. Kručta byla dřevěná, podlaha z desek. Kolem kostela byl hřbitov s dřevěným plotem a s dřevěnou kostnicí.²²

Z dochovaných účetních záznamů je patrné, že na konci 18. a počátku 19. století se především opravovala střešní krytina. První zpráva o opravě je z roku 1778, stará krytina byla již zcela prohnílá a chatrná. Znovu byla krytina na jedné straně vyměněna v roce 1784, kdy byly také vyměněny trámy nad presbytářem a položen nový strop. O rok později se opravovala věž, která svou vahou příliš kostel zatěžovala. Deskové obložení věže bylo shnilé a popraskané a dovnitř věže tak přšelo. Bylo nutné zhotovit nové rozpěry a také strop, tvořený z desek přibitých na trámech. Také byla vyměněna krytina na zbývající části kostela a na pultových stříškách pod okny. Bylo nutné rovněž vyměnit latě pod šindelovým pláštěm kostela, které byly od sebe příliš vzdáleny (2 stopy, asi 62 cm) a šindel (dlouhý jen 2 stopy 3 palce, asi 69,5 cm) je nebyl schopen překrýt. Z toho vyplývá, že kostel byl ještě na konci 18. století obložen šindelem a nikoli deskami, jako dnes. Práce měl provést tesař Georg Kloss. Další oprava krytiny proběhla v roce 1802.²³

V roce 1804 byl kostel popsán v inventáři fary v Životicích. Byl zcela dřevěný, dlouhý 7 ½ sáhu (asi 14 m), široký 3 ¼ sáhu (asi 6 m) a vysoký 2 ¾ sáhu (asi 5 m). Na jedné straně byla tři a na druhé dvě čtverhranná okénka, vysoká 4 ¼ stopy (asi 130 cm). Uprostřed střechy byla dřevěná věž vysoká 4 ½ sáhu (asi 8,5 m), která byla stejně jako celá střecha kostela krytá šindelem. Kromě hlavního vstupu na západní straně se do kostela vcházelo malými dveřmi na evangelijní straně, kde stála malá jednoduchá křtitelnice. Naproti byla sakristie dlouhá 1 ¼ sáhu (asi 2 ¼ m), široká 1 sáh (asi 1,8 m) a vysoká 1 sáh 1 stopu (asi 2 m), se dvěma malými zamřížovanými okénky. Vedle sakristie naproti křtitelnici byla vyřezávaná kazatelna, umístěná 3 stopy nad zemí (asi 90 cm). Kostel i sakristie byly uvnitř obložené deskami, v lodi stálo ve dvou řadách 10 a 12 lavic z měkkého dřeva. Strop byl deskový a malovaný matnými barvami. Hudební kručta byla 5 ¼ sáhu dlouhá (asi 9,9 m), sbitá z desek a zaujímalá západní a severní stranu lodi. Kostel byl velmi ponurý, protože kromě malého presbytáře a malovaného stropu nebyl ani vymalován, ani vybílen vápnem. Hlavní oltář byl místy zlacený, podle letopočtu na zadní straně byl z roku 1658. V roce 1714 byl zvětšen, práce provedli sochař Mates Weissmann a malíř Franz Wiesner z Frýdku. Kolem kostela byl hřbitov se dvěma branami, obehnaný plaňkovým plotem.²⁴

V roce 1832 prosil farář o opravu starého dřevěného kostelíka, který podle jeho slov hrozil zřícením. Stav prý byl tak vážný, že byl při sloužení mši ohrožen život farníků. Kostel ale podle faráře existoval již stovky let a v žádném případě nepatřil ke zbytečným kostelům. Navíc, pokud by byl kostelík kvůli nebezpečí zřícení uzavřen, získali by v obci navrch protestanti, kteří zde měli velkou modlitebnu. Farář proto prosil o co nejrychlejší opravu.²⁵ Oprava byla naplánována na rok 1833. Bylo nutné pořídit zcela novou krytinu jak na kostel, tak na ochoz, v krovu se měl vyměnit spojovací trám a šest krokví, měl se opravit záklopo- vý strop a podlaha z měkkého dřeva a také zchátralý deskový obklad stěn, měla se vyměnit prkna na boční stěně sakristie, položit nová podlaha na kručtě, opravit schody a na mnoha

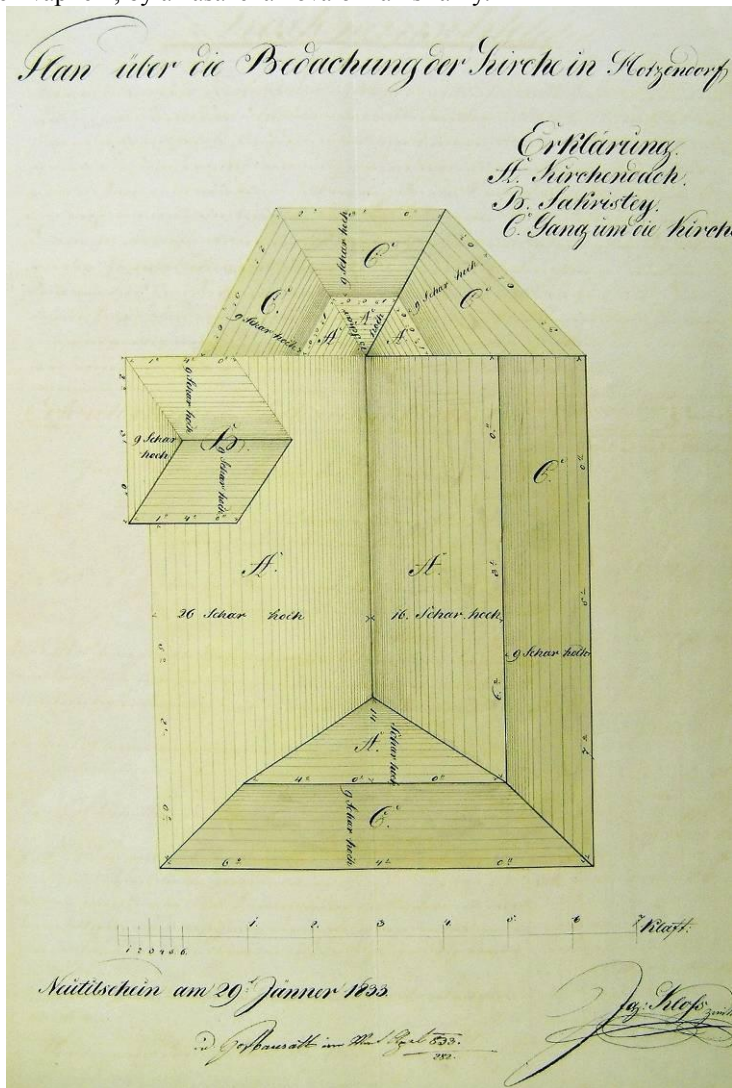
²² ZAO, pob. Olomouc, f. ACO, kniha 206.

²³ Státní okresní archiv (dále SOKA) Nový Jičín, fond Farní úřad (dále FÚ) Životice, inv. č. 72, kart. 1; inv. č. 14, ZAO, f. Vs Nový Jičín, kart. 2733.

²⁴ ZAO, pob. Olomouc, f. ACO, kart. 8312; SOKA Nový Jičín, f. FÚ Životice, inv. č. 1.

²⁵ ZAO, f. Vs Nový Jičín, kart. 2738.

místech prohnílé dveřní prahy v ochozu. Věž navíc hrozila zřícením, takže se měla zbořit a vedle kostela postavit provizorní lešení na zavěšení zvonů. Kostel prohlédl stavitel Ignác Kloss, který konstatoval, že ještě může nějakou dobu stát, pokud se opraví střecha. Náklady vyčíslil na 442 zl. Podle plánu na položení krytiny byl v té době ochoz i kolem presbytáře. Jako sakristie se v plánu označuje severní přístavek presbytáře. Věž nakonec sejmuta nebyla, jak dokládá oprava její lucerny o dva roky později. Tehdy byla opravena i kruchta, kostel byl vybělen vápnem, byla zasazena nová okna i s rámy.²⁶

1. Plán zastřešení kostela sv. Ondřeje z r. 1833, Johann Kloss (Zemský archiv v Opavě, fond Velkostatek Nový Jičín, kart. 2738)

²⁶ ZAO, f. Vs Nový Jičín, kart. 2738; SOkA Nový Jičín, f. FÚ Životice, inv. č. 14.

Již kolem roku 1826, ale intenzivněji až od roku 1850 se začalo uvažovat o stavbě nového kostela, protože ten stávající byl nejen velmi malý, ale také velmi zchátralý. Také bylo plánováno zřídít samostatnou farnost, což se stalo v roce 1858.²⁷

Nový kostel se však stále nestavěl, především kvůli velkým nákladům se od stavby upustilo, proto bylo nutné v roce 1864 provést aspoň nejnnutnější opravy stávajícího kostela. V roce 1887 pak byl interiér kostela vybělen a na mnoha místech opravena střecha. K zásadnějším opravám ale obec nechtěla přistoupit, nasbírané peníze šetřila na stavbu nového kostela. Alespoň nejnnutnější opravy proběhly v letech 1875 a 1892.²⁸ V roce 1895 do kostela udeřil blesk, který naštěstí nezpůsobil požár. Poté byla opravena poškozená věž – vyměněny krokve, položena nová šindelová krytina, střecha a obložení stěn byly napuštěny karbolinem. Postranní prkna věže (zřejmě uvnitř) byla natřena bílým olejovým nátěrem, což nebylo vhodné, jelikož dřevo bylo čerstvé a pod olejovým nátěrem nemohlo vyschnout. Na severní a západní straně střechy lodi byl téměř zcela vyměněn šindel, strana jižní a východní byla pouze opravena. Sloupy, které nesly kruchtu, byly rozbité bleskem a musely být vyměněny, přitom byl zvýšen jejich počet. Kostel byl uvnitř vybělen vápnem.²⁹

Již v roce 1884 se o kostel začala zajímat Centrální komise pro výzkum a zachování památek ve Vídni. Referent Franz podal zprávu o stavu kostela a upozornil, že mu hrozí zboření, protože již nepostačuje počtu věřících ve farnosti. Arch. Josef Hlávka doporučil, aby bylo o významu kostela zpraveno místodržitelství v Brně, které by mělo podniknout všechny kroky k jeho zachování. Centrální komise se s návrhem referentů ztotožnila a vyzvala místodržitelství k jednání.³⁰

2. Pohled na kostel sv. Ondřeje od severu, počátek 20. století (Valašské muzeum v přírodě, Rožnov pod Radhoštěm)

V roce 1901 požádalo ministerstvo kultu a vyučování Centrální komisi o zprávu, zda je kostel v Hodslavicích skutečně natolik významný, aby byl památkově chráněn. Dobrozdání k tomu podal sekční rada Vítězslav Houdek, který sdělil, že přestože byl kostel před pěti lety opraven, novojičínská firma Czeike a Wondra architekti podala zprávu, v níž tvrdí, že vazba střechy je ztrouchnivělá, stejně jako pomocná konstrukce zřízená k zajištění stropu. Špatné je prý rovněž šalování stropu a stolice nesoucí věž, vadná měla být i krytina na jižní straně střechy a na ochozu. Stěny severního přístavku presbytáře měly být poškozeny houbou. Podle firmy nebyla oprava jmenovaných závad možná a jako jediné řešení by v úvahu připadala úplná výměna střechy

²⁷ SOKA Nový Jičín, f. FÚ Životice, inv. č. 78, kart. 1; J. POLÁŠEK, *Dřevěné kostely*, s. 253–260.

²⁸ ZAO, f. ACO, sig. G1, kart. 4586; J. POLÁŠEK, *Dřevěné kostely*, s. 253–260.

²⁹ NPÚ-ÚOP v Brně, archiv bývalého SPÚ pro Moravu a Slezsko.

³⁰ TAMTÉŽ.

včetně krovů. To by bylo natolik finančně náročné, že by vynaložená částka neodpovídala významu kostela. Kostel byl také příliš malý a farnost měla již nashromážděno 100.000 K na stavbu nového. Podle referenta Vítězslava Houdka byl ale význam kostela nesporný. Kromě velké střešní, které odhadl na 400 let, vyzdvihl jeho architektonický výraz. Rozsah potřebných oprav měl posoudit při nejbližší prohlídce konzervátor památkové péče. Centrální komise pověřila konzervátora Franze Rosmaěla sepsáním zprávy o stavu kostela s ohledem na vyjádření firmy Czeike a Wondra.³¹

Konzervátor Rosmaěl podal zprávu v březnu 1901. Spojovací trámy krovové stolice byly podle ní úplně ztrouchnivělé a byla nutná jejich výměna. Krytina na severní straně, obnovená v roce 1895, byla dobrá, nutné bylo opravit jižní stranu a podsíň. Prahy a trámové stěny na severní straně, zasažené houbou, mohly být opraveny pouhou výměnou vadných částí. Zřízení zcela nových krovů a stropní konstrukce nebylo podle konzervátora nutné, stačilo je jen opravit. Rozsah oprav tedy nebyl takový, jak navrhovala firma Czeike a Wondra. Nicméně ho mělo posoudit ještě stavebně-technické oddělení okresního hejtmánství v Novém Jičíně. Protože se předpokládalo, že v obci vznikne nový farní kostel a dřevěný kostelík bude uchován jen jako památka, doporučil konzervátor ministerstvu udělit na jeho opravy subvenci. V červnu zaslalo ministerstvo kultu a vyučování Centrální komisi opis výnosu místodržitelství v Brně, podle něhož má kostel zůstat zachován. Až do stavby nového kostela zůstane farním, v co nejkratší době bude nutné provést technické šetření, aby mohl být co nejdříve opraven.³²

V roce 1905 byl konečně položen základní kámen ke stavbě nového zděného kostela a starý dřevěný kostel byl v roce 1907 kvůli havarijnímu stavu uzavřen. Konzervátor Centrální komise ve Vídni Max Kress ve své zprávě kostel označil za zajímavou památku, jejíž zachování může být provedeno s malými náklady. Především se měla opravit střecha, vyměnit shnilé bedněné stropu a částečně obnovit šindelová krytina. Kostel stál na malém návrší u státní silnice, loď byla 7,2 m dlouhá a 6,3 m široká, presbytář 5,6 m dlouhý a 4,6 m široký, světlá výška kostela byla 5,1 m. K presbytáři byla na jižní straně přistavěna sakristie, na severní přístavek s emporou v patře, k empoře vedlo schodiště z ochozu, který obtácel celý kostel. Obvodově stěny byly opatřeny prkenným šalováním, pod ochozem byly patrné trámové stěny. Šalování prý bylo zřízeno před 25 lety z důvodu ochrany trámů a natřeno olejovou barvou. Také vnitřní stěny a strop byly opatřeny šalováním a natřeny. Kazatelna a varhany byly ze 70. let 19. století a nebyly umělecky hodnotné. Kruchta zasahovala 3,9 m do lodi a byla podepřena dřevěnými sloupy. Ty byly několikrát obnovovány a v minulých letech byl dokonce zvýšen jejich počet kvůli zvýšení únosnosti kruchty. Kostelní střecha byla pokryta šindelem, na hřebeni byla malá věžička, z níž byl odstraněn zvoněk, aby ji nezatěžoval. Nad vstupem do kostela byla tabulka s nápisem MD ANN^o LI, 9M – DIIII (1551, 4. září). Podle faráře byl nápis kopií původního nápisu psaného rudkou, který byl při opravě v roce 1895 nalezen na trámu ve věži. Konzervátor Kress nápis pokládal za datum opravy, kostel je podle něj starší.

Co se týkalo stavu kostela, bylo možné ho zachovat, ale oprava byla naléhavá. Na několika místech se musel opravit krov, vyměnit trouchnivé deštěné stropu a částečně i šindelovou krytinu. Konzervátor navrhl: 1. zachování kostela jako historické památky, 2. zachování možno provést malým nákladem (udržovací náklady cca 200 K ročně), 3. při provádění oprav nutno uchovat původní formy stavby. Ministerstvo kultu a vyučování souhlasilo

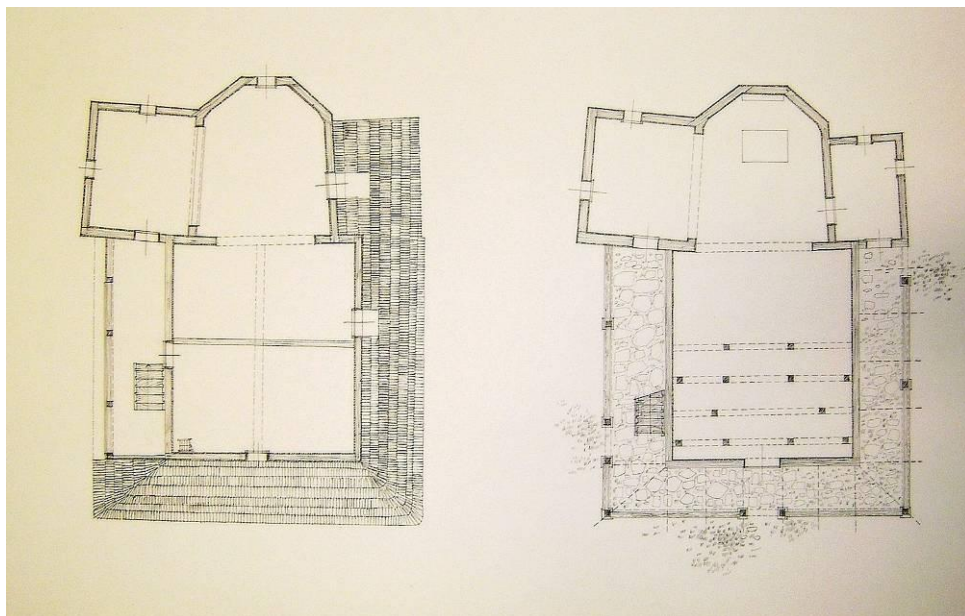
³¹ TAMTÉŽ.

³² TAMTÉŽ.

s tím, aby byl kostel udržován ze státních prostředků 200 K ročně, kvůli zásadnějším opravám napoprvé uvolnilo 500 K.³³

Moravské místodržitelství zřejmě na základě zprávy konzervátora Kresse v roce 1908 rozhodlo, že je kostel významnou památkou, kterou je nutné uchovat, a nařídilo důkladnou opravu. Ta byla uskutečněna až o tři roky později. V roce 1911 byla opravena střecha, okna a dveře, práce provedl stavitel Josef Blum z Nového Jičína.³⁴ V roce 1913 byla podlaha kostela zasažena houbou a bylo nutné ji vyměnit. Houba byla podle zprávy konzervátora Julia Deiningerera jen těžce odstranitelná, často se vracela zpět, proto se muselo počítat s úplným odstraněním infikovaných částí dřeva i suti pod ním a omítky přilehlých stěn, bylo nutné i důkladné očištění kamenných základů. Teprve pak se mohlo přistoupit k další opravě střechy.³⁵

Poté téměř 20 let nebyly na kostele prováděny žádné zásahy. V roce 1928 pracovník Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko (SPÚ) v Brně Ing. Vladimír Dufka stavbu prohlédl a nafotil. Konstatoval, že kostel je v dobrém stavu, pozemek kolem něho byl porostlý drnem, čistý a oplocený. Pouze šindel na střeše, jednoduše kladený, byl již zchátralý a mělo se uvažovat o jeho výměně. Na věži chybělo několik prken. V interiéru byly dřevěné stěny vyličeny, oltáře a kazatelna potřebovaly opravu.³⁶

3. Půdorysy kostela sv. Ondřeje ve výšce patra a ve výšce přízemí, 50. léta 20. století (Slezské zemské muzeum, národopisné pracoviště, inv.č. N 76, 160/40-43)

³³ NPÚ-ÚOP v Brně, archiv bývalého SPÚ pro Moravu a Slezsko; *Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*, Band VI, Nr. 8, 1907, s. 205.

³⁴ ZAO, f. ACO, G1, kart. 4586; J. POLÁŠEK, *Dřevěné kostely*, s. 253–260.

³⁵ NPÚ-ÚOP v Brně, archiv bývalého SPÚ pro Moravu a Slezsko.

³⁶ TAMTÉŽ.

Roku 1932 oznámil farář památkovému úřadu, že kostel potřebuje opravu. Památkáři kostel prohlédli v květnu téhož roku a vyčíslili náklady na opravu na 13.337 korun. Šindelová krytina na kostele a zejména na podsíni byla na mnoha místech porušena a při deštích se promáčel strop a zatékalo až dovnitř kostela, byly dokonce poškozeny i boční desky ve věži. Na věži byla krytina celkem zachovalá, pouze hrotnice, pobitá rezavým plechem, byla vychýlená, také krov byl v pořádku. Nad loďí byl dřevavý hřeben a prohníly šindel na jižní straně, nad presbytářem byl hřeben rovněž dřevavý. Nad emporeou (oratoří) a sakristií byla střecha natolik poškozena, že prohnul překladový trám nad oknem a stropnici držel jen okenní rám. Deštěné stropy a vnější i vnitřní deštění srubových stěn byly ještě celkem v pořádku a stačila jen menší oprava. Nejvíce byly zatékáním poškozeny stropy nad emporeou a sakristií, větší výměna stropů ale nebyla nutná. Dřevěná podlaha uvnitř kostela byla zachovalá, ale kamenná dlažba ochozu byla zchátralá. Práce na obnově byly v dubnu 1933 zadány firmě Alois Sedlář, stavitel z Valašského Meziříčí, který je měl provést za 11.977 Kčs. Kostel měl být udržován jen jako památkový objekt, využívání k účelům bohoslužeb bylo památkovým úřadem zakázáno.³⁷ Farnost ale zřejmě neměla na opravy peníze, v roce 1934 byla navíc střecha poškozena při požáru sousední kůlny. Prohořelý šindel byl vyměněn, navíc byla vyměněna velmi poškozená část krytiny nad oratoří a doplněno chybějící deštění na severní straně věže.³⁸

4. Podélný řez kostelem sv. Ondřeje, 50. léta 20. století (Slezské zemské muzeum, národopisné pracoviště, inv. č. N 76, 160/40-43)

Památkový úřad upozornil v roce 1934 ministerstvo školství a národní osvěty, že chudá hodslavická farnost nemá peníze na údržbu farního ani dřevěného kostela a kostelík svatého Ondřeje tak byl udržován ze státních peněz (ministerstvo kultu a vyučování převzalo financování kostela již v roce 1907). Proto SPÚ žádal o přidělení subvence, jelikož kostel byl v dost špatném stavu – stav střech, věžní konstrukce a především stropu sakristie byl tak vážný, že reálně hrozil zánik objektu. Zachování kostela označil SPÚ za „vynikající zá-

jem památkový“.³⁹ Ještě roku 1939 opravy nezačaly a farář žádal ministerstvo veřejných prací o subvenci. Podle jeho slov byl kostel „ve stavu značně zchátralém“, byla potřebná nová šindelová střecha a důkladná oprava věže.⁴⁰ Kostel byl opraven teprve v roce 1940. V květnu ho prohlédl zástupce SPÚ v Brně Ing. Dufka, který konstatoval, že krytina od poslední prohlídky ještě více zchátrala, zvláště na podsíni, kde byla již zcela prohníla

³⁷ SOKA Nový Jičín, f. FÚ Hodslavice, kart. 1, inv. č. 55; NPÚ-ÚOP v Brně, archiv bývalého SPÚ pro Moravu a Slezsko.

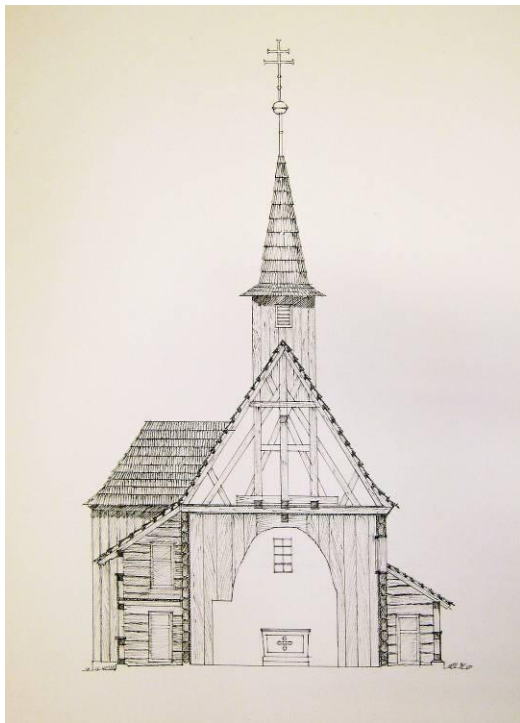
³⁸ NPÚ-ÚOP v Brně, archiv bývalého SPÚ pro Moravu a Slezsko.

³⁹ TAMTÉŽ.

⁴⁰ SOKA Nový Jičín, f. FÚ Hodslavice, kart. 1, inv. č. 55.

a bude tam nutná i větší výměna krokví. Přislíbená subvence 20.000 Kčs od ministerstva veřejných prací nebude stačit na všechny práce podle rozpočtu, schváleného již v roce 1933.⁴¹

Podle účtů byla vyměněna šindelová krytina celého kostela včetně ochozu z ručně štípaného, dvojitě kladeného šindele namáčeného v karbolinu. Na věži byl šindel vyměněn jen ve spodní části, v horní byl zachovalý šindel jen opraven a natřen karbolínem. Byla opravena konstrukce věže a dva vikýře, vyměněno téměř celé laťování, opraveno deštění věže, pořízena čtyři nová žaluziová okna, vyrovnána hrotnice věže a sloupy ochozu, opravena hlavní římsa a srubové stěny, obnoveno deskové podbití stropu i stěn, v sakristii byl opraven strop a deštění jedné stěny. Oprava krovu, který byl v docela dobrém stavu, byla jen

5. Příčný řez kostelem sv. Ondřeje, 50. léta 20. století (Slezské zemské muzeum, národopisné pracoviště, inv. č. N 76, 160/40-43)

kostela konstatoval, že deštění stěn a stropů je zakryto několika vrstvami vápenných líček, které ale byly na mnoha místech uvolněné a opadávaly, někde byly skvrny způsobené zatékáním. Upozornil, že před bílením kostela bude nutné se oškrábáním vápenných nátěrů na více místech přesvědčit, zda obklad stěn a stropů nebyl původně zdoben malbou. Již v únoru farář oznámil SPÚ, že při oškrábání nátěrů byl na boční stěně lodi na levé straně před lavicemi objeven malý lístek ostře modré barvy. Na jiných místech lodi ale nebylo objeveno nic. Naopak na stropě nad kruchtou a oratoří byly na několika místech nalezeny

⁴¹ NPÚ-ÚOP v Brně, archiv bývalého SPÚ pro Moravu a Slezsko.

⁴² TAMTÉŽ.

malované líčky tmavočervené barvy. Na základě této zprávy navrhl zástupce SPÚ v Brně obnovu původní výmalby.⁴³

Zřejmě kvůli válce však tento požadavek nebyl splněn. Interiér se ale částečně opravy dočkal – staré líčky byly seškrábány a stěny byly nově tónovány kaseinovou barvou šedo-krémového odstínu, původní ornamentika byla odkryta a zrestaurována pouze na vítězném oblouku. Také byla sejmuta novější polychromie oltáře a kazatelny a bratry Kotrbovými obnovena původní barevnost.⁴⁴ Při kolaudaci 14. října 1941 konstatoval Ing. Dufka, že z nemnoha náležitých barevných lístečků nebylo možné rekonstruovat původní výmalbu, proto bylo zvoleno prosté tónování s pásy. Líčky stěn byly provedeny v nažloutlé barvě, stropy v narůžovělé s červenými pásy na trámech. Malba byla podle Dufky v souladu s jednoduchým prostorem a tvořila vhodné pozadí mobiliáře. Ornament na vítězném oblouku měl být ještě retušován. Co se týkalo restaurování oltáře a kazatelny, malba byla barevně živá s výrazným mramorováním, zejména na kazatelně a na mense. Řezby na oltáři byly mramorovány jemněji, u soch byl zvolen bělavý odstín se zlacenými lemy šatů. Barokní socha sv. Ondřeje byla jen očištěna, retušována a barevně zcelena. Také byla opravena kamenná křtitelnice. V nejbližší době mělo být dokončeno restaurování gotické madony v dílně bratrů Kotrbových. Zástupce SPÚ zároveň doporučil v příštím roce opravit kamennou dlažbu ochozu.⁴⁵

6. Pohled na kostel sv. Ondřeje z jihozápadu v průběhu rekonstrukce (foto J. Koudelová 2011)

Další oprava kostela proběhla v roce 1975 a v roce 1995 kostel prošel rekonstrukcí, při níž byla vyměněna krytina a opravena věž. Kostel byl zvenčí natřen, v interiéru byla odstraněna nevhodná výmalba. Při tom byly odkryty fragmenty renesanční malby, které byly zakonzervovány.⁴⁶

⁴³ TAMTÉŽ.

⁴⁴ NPÚ-ÚOP v Brně, archiv bývalého SPÚ pro Moravu a Slezsko; J. PAVELKA, *Hodslavský starý kostelík*, s. 194–200.

⁴⁵ NPÚ-ÚOP v Brně, archiv bývalého SPÚ pro Moravu a Slezsko.

⁴⁶ Při sejmutí a opravě věžní bání byly nalezeny dobové písemnosti. J. POLÁŠEK, *Dřevěné kostely*, s. 259; J. BITTNER, *Dějiny římskokatolické farnosti*, s. 240–253.

Dřevěné stavební konstrukce kostela sv. Ondřeje

Zaměříme-li se na stavebnětechnické řešení kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích, náš zájem bude orientován nejen na vlastní roubenou konstrukci stavby, ale rovněž na použité krovové soustavy, případně na další dřevěné prvky. V této části příspěvku bude hlavní pozornost věnována především vnější podobě kostela, dílčí dokumentaci krovových konstrukcí a dále pak zhodnocení výsledků dendrochronologických rozborů. Je vhodné upozornit na skutečnost, že přesnější popis některých dřevěných prvků objektu mohl být uskutečněn pouze díky realizované opravě krovů a vybraných úseků deštěných stěn kostela. Stavební práce, při nichž byly uváděné konstrukce částečně odkryty, probíhaly od jara do podzimu 2011.

Samostatně stojící kostel sv. Ondřeje v Hodslavicích je jednodlní orientovanou sakrální architekturou s polygonálně uzavřeným presbytářem. K jižní straně presbytáře přiléhá sakristie na obdélném půdorysu, na severní straně se nachází přístavba, definovaná téměř čtvercovou základnou, s oratoří (emporou) v patře. Kostelní loď je ze strany exteriéru v úrovni přízemí obehnána deštěným ochozem chráněným přístřeškem na sloupcích.⁴⁷ Devět sloupků ochozu, jištěných pásky, respektive klíny ve tvaru trojúhelníku, je osazeno na nízkých kamenných soklech, které nejsou pojednány jednotně. Objevují se zde pískovcové sokly profilované nebo s mělce sraženými hranami přibližně do poloviny horní plochy kamenného kvádra a dále pak sokly v podobě jednoduchých kvádrů s opracovanými plochami pemrlící a dvojšpicem.⁴⁸ V prostoru ochozu je položena dlažba z větších a menších štípaných kamenných ploten. V zásadě podobně je řešen dřevěný ochoz umístěný v patře u severní stěny kostelní lodi, který plní funkci přístupu k oratoři a na kůr (varhanní kruchtu). Na ochoz se vstupuje dřevěným venkovním schodištěm vedoucím k otvoru v prkenné podlaze. U ochozu v patře je spodní okraj desek deštění profilován do vpadlého segmentu.

Hlavní hmotu kostela tvoří roubení, které zde reprezentuje nejen základní nosnou konstrukci, ale zároveň určuje výplň stěn prolomených okenními a dveřními otvory. Zdá se, že trámy uplatněné v roubení – srubové konstrukci – jsou nejčastěji hraněné ze čtyř stran s ponechanými oblinami, či ze tří stran, nazývané povaly. Ojedinele zde zaznamenáváme i kuláče opracované v místech spojů a u roubení nelze vyloučit ani výskyt trámů hraněných ze dvou stran, označovaných jako srubovnice.⁴⁹ Trámy jednotlivých věnců roubení jsou v nárožích spojeny buď dvojitým přeplátováním (zaroubení nároží oboustranným plátem) nebo též rybinovým roubeným spojem.⁵⁰ Prahové trámy dosedají na kamennou podezdívku, vyjma trámů v prostoru ochozu, opatřenou nahrubo nahozenou omítkou. V případě soklové

⁴⁷ V části příspěvku, věnované historii kostela sv. Ondřeje, cituje Romana Rosová dohledaný plán od stavitele Ignáce Klosse na pokrytí stěch kostela, vypracovaný v souvislosti s jeho opravou roku 1833. V plánu je zobrazeno zastřešení ochozu obíhajícího po celém obvodu stavby, včetně presbytáře, a také je zde zachycena severní patrová přístavba. ZAO, f. Vs Nový Jičín, kart. 2738.

⁴⁸ Srov. Michal PANÁČEK – Michal CIHLA, *Úvod do problematiky středověkých technologických postupů opracování stavebního kamene*, in: Kameň při obnově pamiatok, Banská Štiavnica 2010, s. 58–60.

⁴⁹ Srov. Maria GLADYSZOWA, *Górnośląskie budownictwo ludowe*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 101; Jaroslav KOHOUT – Antonín TOBEK, *Tesařství. Tradice z pohledu dneška*, Praha 1996, s. 14–15, 45–48; Věra KUČOVÁ – Pavel BUREŠ, *Principy péče o lidové stavby*, Státní ústav památkové péče, Praha 1999, s. 59–62; Jiří LANGER – Helena BOČKOVÁ, *Dům v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských*, Rožnov pod Radhoštěm 1999, s. 53–57; Manfred GERNER, *Tesařské spoje*, Praha 2003, s. 173–183; Jiří ŠKABRA DA, *Konstrukce historických staveb*, Praha 2003, s. 52–60; Jan VINAŘ a kol., *Historické krovky II. Průzkumy a opravy*, Praha 2005, s. 60–61; Jana KOUDELOVÁ – Markéta ŠIMČIKOVÁ, *Zásady průzkumu objektů dřevěné architektury v muzeích v přírodě*, in: Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů, konané 5.–7. 9. 2006 v Chebu, Brno 2006, s. 97–100.

⁵⁰ M. GERNER, *Tesařské spoje*, s. 118, 180–182; Franz STADE, *Die Holzkonstruktionen*, Leipzig 2011, s. 10, 90 až 91.

části lze předpokládat i lokální použití plných pálených cihel, které byly zjištěny u podezdívky severní přístavby. Ještě v poslední čtvrtině 18. století bylo roubení kostela z větší části kryto dřevěným šindelem, jenž byl nejpozději na počátku 19. století nahrazen klasickými deskami – prkenným šalováním.⁵¹ V současnosti zůstávají dřevěné stěny kostela sv. Ondřeje opatřeny deštěním, přičemž spáry mezi deskami jsou překryty lištami.⁵² Deštění kostelní lodi, presbytáře i severní přístavby je ukončeno jednoduchou dřevěnou římsou. Výjimku představují plochy stěn roubení, chráněné ochozem, kde je ve spodním úseku srubové konstrukce příznáno deset trámů a u severního průčelí kostelní lodi pak trámů sedm a v horním úseku deset.

Západní průčelí kostela je prolomeno hlavním pravouhlym vstupem vymezeným po stranách dřevěnými trámy – stojkami. Ve vstupu je osazena dřevěná profilovaná zárubeň s dvoukřídlymi rámovými dveřmi. Dveřní křídla jsou členěna vždy dvěma čtvercovými výplněmi a jednou obdélnou výplní uprostřed. Lišty výplní, horní římsa i klapačka dveří jsou profilované. Všechny dveřní výplně kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích jsou ze strany exteriéru pojaty v barvě tmavě hnědé. Nad hlavním vstupem je umístěna nápisová deska s datací MCDLXXXII. Bezprostředně nad přístřeškem vstupu je prolomeno pravouhlé okénko s velmi subtilní dřevěnou výplní rozdělenou do kříže a v ploše horních tabulek pojednanou ve tvaru čtvrt oblouků (snad napodobení barokního členění oken). Podobně jsou řešeny výplně i u ostatních okenních otvorů, kromě kostelního závěru, s tím rozdílem, že v horních částech většiny zbývajících oken se uplatňují barevná skla. Okna jsou opatřena hnědým nátěrem a jištěna ozdobnými železnými mřížemi (jedná se o zámečnickou práci, nikoli kovářskou). Špalety oken jsou bílé. Zdá se, že dochované dveřní a okenní kování reprezentované vnějšími i zapuštěnými závěsy, krabicovými zámky, krycími štítky zámků, přítuhami a obrtlíky vesměs pochází z 19., eventuálně z počátku 20. století.⁵³ Většina okenních otvorů je rámována fošnami, v interiéru zčásti profilovanými.

Severní stěna kostelní lodi je prolomena pouze v patře pravouhlym dveřním otvorem – vstupem na kůr. V něm jsou osazeny jednokřídle dřevěné rámové dveře v profilované zárubni. V západní stěně patrové přístavby, nacházející se na evangelijní straně, lze pak registrovat další dva pravouhlé dveřní otvory, a to v úrovni přízemí a v patře, odkud se vchází na oratoř. I zde jsou v obou případech osazeny jednokřídle dřevěné rámové dveře v profilované zárubni. Interiér severní přístavby je prosvětlen dvěma okny ze severu a z východu, umístěnými v ose nad sebou. Presbytář kostela sv. Ondřeje je z východu prolomen jedním okenním otvorem s dřevěnou výplní s vnitřním dělicím křížem, dále členěnou do osmi tabulek a z jihu pak oknem, zasahujícím do pultové střechy sakristie.⁵⁴ Kostelní loď je z jihu prosvětlena pouze jedním okenním otvorem, který je spolu s jižním oknem presbytáře širší než okna zbývajících. Ačkoli byly tyto okenní výplně z důvodu větších rozměrů rozděleny do devíti základních tabulek, jejich celkové výtvarné řešení zůstalo dodrženo. Dřevěné stěny přízemní sakristie na epištolní straně jsou prolomeny dvěma okny, jed-

⁵¹ Srov. SOKA Nový Jičín, f. FÚ Životice, inv. č. 1; ZAO, f. Vs Nový Jičín, kart. 2733; ZAO, pobočka Olomouc, ACO, kart. 8312.

⁵² Roubení kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích je i ze strany interiéru opatřeno svislým deštěním a rovněž trámový strop je podbitý deskami. Vnitřní stěny kostela, stejně jako nepravidelný vítězný oblouk, stlačené oblouky severní přístavby, včetně balustrády oratoře, a varhanní kruchta na dřevěných pilířích jsou bíle vylíčeny. Pouze na ploše triumfálního oblouku je zachován vegetabilní ornament. V kostele je položena prkenná podlaha. V roce 2011 byly vnitřní stěny kostela opraveny, respektive byl zde obnoven bílý nátěr. Srov. Archiv NPÚ-ÚOP v Ostravě, evidenční listy (původní, revidovaný) a základní evidence ke kostelu sv. Ondřeje v Hodslavicích; M. GAVENDOVÁ – M. KOUBOVÁ – P. LEVÁ, *Kulturní památky*, s. 66–67.

⁵³ J. ŠKABRADA, *Konstrukce*, s. 314–315, 318–319, 330–331; Alfréd SCHUBERT, *Péče o výplně historických okenních a dveřních otvorů*, Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2004, s. 17–19.

⁵⁴ J. ŠKABRADA, *Konstrukce*, s. 341–342, 346–347.

ním z východu a druhým z jihu. Sakristie je přístupná jednokřídlými dřevěnými rámovými dveřmi osazenými v pravouhlém otvoru západní stěny.

Kostel sv. Ondřeje v Hodslavicích je završen spolu s patrovou severní přístavbou valbovými střechami. Veškeré střešní roviny jsou nově pokryty dřevěným šindelem. V hřebeni střechy kostelní lodi je osazena čtyřboká deštěná věž ukončená hrotitou polygonální střechou s makovicí a patriarchálním křížem ve vrcholu.⁵⁵ Věž prolamují čtyři pravouhlé okení otvory, v nichž jsou instalovány dřevěné žaluzie. Okénka kostelní věže jsou ze strany východní a západní zhruba o dvě třetiny menší než zbylá dvě. Nutno připomenout, že v roce 2011 byla popisovaná věž z větší části rekonstruována. Další stavební práce probíhaly zejména v prostoru podkrovní. Dílčí výměny poškozených trámů byly realizovány v krovu nad kostelní lodí. V souvislosti s opravou zmiňované krovové konstrukce musely být také vyměněny destruované trámy horních věnců roubení lodi kostela, včetně podkrokevnic.⁵⁶ Zcela nově bylo zhotoveno deštění západního a jižního průčelí kostelní lodi v patře. V některých úsecích po obvodu kostela proběhla také obnova dřevěné korunní římsy a zališťování spár mezi deskami.

7. Příklad výměn a zachování starých dřevěných prvků v konstrukci věže kostela sv. Ondřeje. Použití moderních svorníků při zajištění spojů bylo pouze dočasné, v konečné fázi stavebních prací byly nahrazeny dřevěnými kolíky (foto J. Koudelová 2011)

Zastavme se nyní v krátkosti u krovových konstrukcí zbudovaných nad presbytářem, lodí a severní přístavbou uváděného kostela. Lze konstatovat, že krovy nad lodí a presbytářem, konstrukčně oddělené roubenou stěnou nad vítězným obloukem, tvoří hambalková soustava s věšadlem a středovou vaznicí s podélným zavětrováním. Příčné vazby krovů jsou definovány vazným trámem uloženým na pozednice (podkrokevnice), dále krokve se šikmými patními sloupky a hambalkem. Plná příčná vazba je vždy doplněna o středový sloupek věšadla, do jehož vrcholu jsou zapuštěny krokve. Samotný sloupek je začepován do středového podélného trámu (průvlaku), který je osazen na vazných trámech. U sloupku věšadla nechybějí spodní pásky, nahrazené v krovu nad lodí u třetí vazby od západu šikmými vzpěrami, jež jsou spojeny pomocí plátů jak se sloupkem, tak rovněž s příslušným vazným trámem. U čtvrté příčné vazby od západu v krovu nad presbytářem spodní pásky u sloupku scházejí. Oběma krovovými konstrukcemi prochází středová vaznice, která však přímo nepodpírá hambalky. V podélných vazbách se uplatňují i další prvky – zavětrování diagonálami a ondřejskými kříži. Do krovu nad lodí je vestavěna dřevěná čtyřhranná konstrukce věže kostela. Ta je charakterizována sloupky (stojkami) začepovanými do podélných postranních trámů osazených na vazných trámech, šikmými vzpěrami, rozpěrami a ondřejskými kříži. Krov věže je završen polygonální kon-

⁵⁵ Srov. F. STADE. *Die Holzkonstruktionen*, s. 120–122, 257–270.

⁵⁶ Jiří LANGER – Helena BOČKOVÁ, *Obydlí v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Syntéza mezinárodního výzkumu*, Ostrava 2010, s. 353–354.

strukcí věžičky. V případě krovu nad severní patrovou přístavbou kostela se jedná o prostou hambalkovou soustavu určenou pozednicemi, vaznými trámy, krokvy a hambalky (vždy jedním v každé příčné vazbě).⁵⁷

V návaznosti na stručný popis jednotlivých krovových konstrukcí kostela sv. Ondřeje je opodstatněné připojení několika poznámek. Předně je zapotřebí zmínit se o nálezech nápisů dochovaných na starších trámech v prostoru krovu nad presbytářem a kostelní lodí.⁵⁸ Záznamy zde byly v minulosti pořizovány nejčastěji patrně při opravách kostela, a to obyčejnou tesařskou tužkou či křídou. Jeden nápis opatřený kostelníkem se vztahoval ke konkrétní události – zasažení kostela bleskem. Na trámech byl ojediněle registrován i výskyt rytých iniciál. Vesměs se jednalo o nápisy typu graffiti, psané většinou kurzívou v češtině, u iniciál se uplatnila kapitála. V případě záznamů obsahujících dataci či označení zřejmě čísla domu byly použity výhradně arabské číslice. Bohužel snaha zdokumentovat tyto nápisy byla komplikována probíhajícími rekonstrukčními pracemi a dále znesnadněna rozsáhlou výměnou poškozených dřevěných prvků, která si vynutila celkovou demontáž krovu nad lodí. Lze s určitostí konstatovat, že nebyly nalezeny a popsány všechny existující záznamy. Zároveň nutno poznamenat, že některé trámy s nápisy se již zpět do opravené konstrukce nevrátily. Proto je v příloze zařazen soupis, který se pokouší přehledně shrnout zdokumentované záznamy pocházející zpravidla z poslední čtvrtiny 19. a první poloviny 20. století. U některých z nich se nepodařilo stanovit rozměry.⁵⁹ Dále nelze opomenout fakt, že naprostá většina starších trámů použitých nejen v konstrukcích krovů byla opracována tesáním a v místech spojů jištěna dřevěnými kolíky. Jde-li o výskyt tesařských značek, nepodařilo se žádné vysledovat. Ačkoli tradiční tesařské spoje byly u každé provedené výměny důsledně respektovány, všechny nové trámy, vyjma kuláčů, byly již zpracované řezáním a přímo na stavbě povrchově upravené přitesáním. Nicméně během stavebních prací se podařilo z měněných a dočasně odkrytých trámů krovu i roubení získat několik vzorků pro uskutečnění dendrochronologických rozborů.⁶⁰ Nakonec je vhodné znovu připomenout, že rekonstrukce kostela sv. Ondřeje, obnášející výměnu poškozených dřevěných prvků, se dotýkala převážně krovu nad kostelní lodí, konstrukci věže nevyjímaje. Až po zhodnocení aktuálního stavu nosné konstrukce byly práce rozšířeny i na roubení lodi, konkrétně na trámy horních věnců, a pochopitelně i na odpovídající úseky deštění. Krov nad presbytářem a větší část dřevěných stěn kostela nebyly opravovány, respektive zde nebyly provedeny žádné výměny trámů.

První fáze odběru vzorků pro uskutečnění dendrochronologického průzkumu kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích byla realizována na konci května 2011. Odběr se omezil pouze na řezy vybraných dřevěných prvků, které byly nahrazeny novými. Nejvíce vzorků, celkem šest, se podařilo získat z konstrukce **kostelní věže**. Řezy byly pořízeny ze stojek, rozpěry, ondřejského kříže a jižního podélného trámu s funkcí prahu. Všechny jmenované prvky byly zhotoveny z jedlového dřeva a dendrochronologie potvrdila, že spadají do stejného časového horizontu **1526/1527**, který vymezil dobu skácení jedlí použitých na výrobu uvá-

⁵⁷ Srov. J. ŠKABRADA, *Konstrukce*, s. 197–199; Jan VINAŘ – Václav KUFNER, *Historické krovy. Konstrukce a statika*, Praha 2004, s. 54–55, 73–74, 77–84, 216–217.

⁵⁸ Srov. J. VINAŘ a kol., *Historické krovy*, s. 118–119.

⁵⁹ Marie MAREČKOVÁ, *Přehled pomocných věd historických*, Brno 2000, s. 31–32; Jiří ROHÁČEK, *Epigrafika v památkové péči*, Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Praha 2007, s. 8–25, 40–43, 58–60. Číslování nápisů v rámci soupisu v příloze vždy neodpovídá pracovnímu číslování záznamů dokumentovaných během terénního průzkumu.

⁶⁰ J. VINAŘ a kol., *Historické krovy*, s. 156–171.

děných trámů.⁶¹ Dalších pět řezů bylo odebráno z **krovu nad lodí** kostela, a to z vaznice, vazného trámu, krokve, hambalku a ze šikmého patního sloupku. I na tyto prvky bylo použito jedlové dřevo. Spolehlivě datovat se podařilo pouze vazný trám, u něhož byl stanoven rok skácení **1676**. K tomuto datu se přesvědčivě blížily i poslední zjištěné letokruhy dvou dalších prvků – vaznice a šikmého patního sloupku. V případě krokve odpovídal poslední určený letokruh (nikoli podkorní) roku 1643+. Hambalek se ukázal jako nedatovatelný.⁶²

Druhá fáze dendrochronologického průzkumu se zaměřila na vybrané trámy srubové konstrukce kostelní lodi a severní přístavby. Většina odběrů se uskutečnila v říjnu 2011. Vedle řezů byly také pořízeny fotografie zbroušených čel trámů, jež zůstaly zachovány v roubení a jen dočasně byly zpřístupněny díky demontáži dřevěného deštění. V rámci **srubové konstrukce lodi** kostela se podařilo získat dataci všech tří trámů z horních věnců roubení, vyrobených z jedlového dřeva. Dendrochronologický rozbor určil, že trámy jižní a severní stěny kostelní lodi pocházejí z roku **1483**.⁶³ Poslední dva vzorky byly zajištěny z dřevěné konstrukce **severní patrové přístavby**. Z jižní stojky vstupu umístěného v přízemí přístavby byl odebrán řez a z upraveného čela trámu severní roubené stěny byla pořízena fotografie. Datum skácení jedlí, z nichž byly oba zmiňované dřevěné prvky zhotoveny, bylo stanoveno na rok **1888**.⁶⁴

8. Příklad zbroušeného čela trámu v roubení kostelní lodi pro dendrochronologický rozbor (foto T. Nitra 2011)

Jak vidíme, výsledky dendrochronologie nám částečně objasnily stavebně historický vývoj kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích. Na základě výše uvedených zjištění můžeme téměř s jistotou vyloučit jako datum výstavby současného dřevěného kostela rok 1551. Lze usuzovat, že v tomto roce byly provedeny pouze dílčí stavební práce. Není pochyb o tom, že v roubení kostela se dodnes uplatňují trámy z období gotiky, což posouvá vznik této stavby do konce 15. století. Nevyjasněnou otázkou však zůstává letopočet 1482 na nápisové desce připevněné nad hlavním vstupem. Nejstarší datované trámy jsou totiž o rok mladší než onen letopočet znázorněný římskými

⁶¹ Podrobněji Josef KYNCL, *Zpráva č. 490-10/11 o dendrochronologickém rozboru dřevěných konstrukčních prvků kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích*, Brno 2011 (tiskopis uložen v Archivu NPÚ-ÚOP v Ostravě). Přestože všechny řezy z trámů věže vykazovaly oblinu podkorní, u některých z nich se podkorní letokruh i několik dalších zničilo odřením či odloupením. Nicméně polovina prvků byla datována spolehlivě. Je zajímavé, že na první pohled dodatečně provedená příložka severozápadní stojky věže patřila do shodného časového horizontu 1526/1527. Znamená to, že uváděná stojka byla zesílena příložkou od samého počátku jejího vložení do konstrukce kostelní věže. Nejednalo se tedy o mladší úpravu. Nejmenší trámy byly použity u stojek, a to o průřezech 27 x 28 a 26 x 27 cm.

⁶² V podkladech dodaných pro dendrochronologickou analýzu byla vaznice označena jako podélný průvlak a šikmý patní sloupek jako spodní vzpěra. I takto lze uváděné prvky charakterizovat. Vaznice byla zhotovena z poměrně mocného trámu o průřezu 25 x 28,5 cm. Srov. J. KYNCL, *Zpráva č. 490-10/11* (tiskopis uložen v Archivu NPÚ-ÚOP v Ostravě).

⁶³ Podrobněji J. KYNCL, *Zpráva č. 495-15/11* (tiskopis uložen v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě). Průřez vybraného trámu roubení jižní stěny kostelní lodi byl dán rozměry 25 x 15 cm. Datované trámy v severní stěně byly mohutné 27 x 19 a 25 x 28,5 cm. Pro zbroušení čel trámů byly vytipovány prvky dobře zachované a s předpokládanou existencí podkorního letokruhu.

⁶⁴ J. KYNCL, *Zpráva č. 495-15/11* (tiskopis uložen v Archivu NPÚ-ÚOP v Ostravě). Nutno podotknout, že v podkladech předaných pro dendrochronologickou analýzu byla severní přístavba kostela sv. Ondřeje chybně označena jako sakristie.

číslicemi. Navíc nesmíme zapomínat na skutečnost, že rok 1483 nemusí být ještě datem, kdy byly trámy vloženy do roubené konstrukce kostelní lodi. Nicméně takto blízká vročení lze jen stěží považovat za zcela náhodná. Možná, že v roce 1482 bylo pouze uděleno svolení k výstavbě hodslavického kostela a samotná realizace stavby následovala až bezprostředně po tomto datu. Rovněž lze připustit, že letopočet 1482, pokládáný za rok vybudování kostela, byl předáván formou ústní tradice a v průběhu století mohl být předán s malou odchylkou. Další výsledky dendrochronologických rozborů nám víceméně potvrdily a doplnily informace k vývoji kostela sv. Ondřeje, získané prostřednictvím archivního průzkumu. K roku 1523, kdy Hodslavice drželi Žerotínové, měli být poddaní nuceni odvádět zvláštní desátek na opravu zničeného kostela. Dnes můžeme konstatovat, že tato oprava pravděpodobně proběhla někdy v druhé čtvrtině 16. století a s jistotou se dotýkala krovu kostelní věže. Obnova krovové konstrukce nad lodí kostela sv. Ondřeje byla zřejmě uskutečněna v roce 1677 za použití hraněných trámů zhotovených z jedlí, které byly káceny roku 1676. Nutno však podotknout, že v dochované pamětní listině je datum 1677 spojeno s opravou věže. Prozatím nepodložená archivním průzkumem zůstává patrně oprava severní přístavby kostela. Ta byla provedena někdy po roce 1888 nebo ještě v uváděném roce. Jen dodejme, že po celé 19. století byl stavebnětechnický stav jednotlivých konstrukcí kostela hodnocen jako neuspokojivý. Do budoucna by bylo vhodné uvažovat, v souvislosti s realizací dalších stavebních prací, o rozšíření dendrochronologického průzkumu na doposud nedatované dřevěné konstrukce či jejich části. Je více než zřejmé, že stavebně historický vývoj kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích bude dále korigován a upřesňován a zároveň stále ovlivňován aktuálním děním.

9. Ukázka nápisů na trámu v krovu nad presbytářem (foto J. Koudelová 2011)

Uměleckohistorický rozbor kostela a jeho mobiliáře

Interiér hodslavického kostela je velmi jednoduše členěný. Veškeré prostory jsou plochostropé, podlahy jsou kryty dřevěnými fošnami, stěny opatřené svislým dřevěným deštěním. Loď je na západní straně vybavena kruchtou nesenou dvěma polygonálními sloupky a po stranách vynášenou dřevěnými konzolami. Kručta, stejně jako celý interiér, je

natřena prostým bílým vápenným nátěrem. Polygonální presbytář od lodi odděluje nepravidelný vítězný oblouk, který lze charakterizovat jako lomený s podseknutím do výšky cca 180 cm na severní straně. Stěny presbytáře jsou členěny rámy definovanými soklovou lištou a jednoduchou římsou probíhající pod stropem. Severní stěna presbytáře se otevírá stlačenými oblouky vynášenými na polopilířích od patrového čtvercového prostoru, kdy přízemí sloužilo jako rozšíření kostela či kaple a patro jako oratoř. Prostor oratoře vymezuje vůči presbytáři balustráda. Sakristie nacházející se při jižní zdi presbytáře je přístupná jednokřídlými svlakovými dveřmi osazenými na pásových závěsech v jednoduchých dřevěných zárubních. Dva vodorovné svlaky zdobí prostý dlabaný dekor. Klika s krabicovým zámkem odpovídá konci 19. století.

Vzhledem k velmi jednoduše řešenému interiéru i exteriéru bez výrazných architektonických detailů je uměleckohistorický rozbor značně znesnadněn. Pokud vyjdeme z půdorysu kostela s obdélnou lodí bez věže a s polygonálním presbytářem, najdeme hned několik analogií v Polsku, především v oblasti Slezska, Malopolska a Podkarpatska, z nichž většina je datována do konce 15. či do první poloviny 16. století.⁶⁵ Jako příklad můžeme jmenovat kostel Všech svatých ve vsi Blizne, kladený do 15. či 16. století, kostel Nanebevzetí Panny Marie ve vesnici Haczów, datovaný do roku 1388 na základě zmínky o prvním faráři, kostel sv. Ducha v Chrónowě z roku 1685, kostel sv. Leonarda v obci Lipnica Murawana z přelomu 15. a 16. století, kostel Panny Marie v Paczółtowicích z počátku 16. století, kostel Nanebevzetí Panny Marie ve vsi Średnia Wieś ze 2. poloviny 16. století či kostel Nanebevzetí Panny Marie ve vesnici Wola Radziszowska z konce 15. století. V moravkoslezském pomezí můžeme vzpomenout po požáru obnovený kostel sv. Kateřiny Alexandrijské v Hrabové, původně ze 16. století,⁶⁶ zaniklý drobný kostelík sv. Marie Magdalény v Hrušově, kladený do doby před rokem 1587,⁶⁷ již neexistující kostel sv. Bartoloměje v Kopřivnici z poloviny 16. století,⁶⁸ nedochovaný kostel sv. Mikuláše v obci Tichá u Frenštátu, postavený kolem roku 1520,⁶⁹ či zaniklý kostel sv. Kateřiny Alexandrijské ve Vrbici, datovaný letopočty 1606 a 1655 na trámu v presbytáři.⁷⁰ Vodítkem pro bližší dataci a rovněž provenienci hodslavického kostela nám může být nezvykle utvářený vítězný oblouk, který na našem území nemá obdoby. S lomenými vítěznými oblouky dřevěných kostelů se však můžeme setkat v tarnowské diecézi (Malopolsko)⁷¹ a to konkrétně u kostelů Povýšení sv. Kříže v obci Iwkowa z poloviny 16. století, u kostela Narození Panny Marie v Rajbrotu, datovaného do roku 1511, či u kostela Povýšení sv. Kříže ve vesnici Stara Wieś z roku 1522.⁷² Z blízkého okolí můžeme vzpomenout lomený vítězný oblouk kostela sv. Jana Křtitele v Životících u Nového Jičína, který je uváděn v olomouckých zemských deskách již k roku 1437.⁷³ Půdorysné řešení a profilace

⁶⁵ K problematice polských dřevěných kostelů uvádíme následující literaturu: Ryszard BRYKOWSKI, *Drzewiana architektura kościelna w Malopolsce XV. wieku*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1981; Marian KORNECKI – Ryszard BRYKOWSKI, *Drzewniane kościoły w Malopolsce Południowej*, Wrocław 1984; Marian KORNECKI, *Kościoly drzewniane w Malopolsce*, Krakow 1999; Artur MICHNIEWSKI – Magdalena MICHNIEWSKA, *Kościoly drzewniane Karpat. Polska i Słowacja*, Pruszków 2001.

⁶⁶ V. MENCL, *Dřevěné kostelní stavby*, s. 74–76; Irena ADAMCZYK – Ewa JANOSZEK – Mariusz MAKOWSKI – Jaromír POLÁŠEK – Janusz SPYRA – Henryk WAWREZKA, *Dřevěné kostely a kaple v Beskydech a okolí / Drzewniane kościoły i kaplice w Beskidach i okolicy*. Český Těšín 2009, s. 76.

⁶⁷ V. MENCL, *Dřevěné kostelní stavby*, s. 96; I. ADAMCZYK – E. JANOSZEK, *Dřevěné kostely*, s. 84.

⁶⁸ I. ADAMCZYK – E. JANOSZEK, *Dřevěné kostely*, s. 123.

⁶⁹ V. MENCL, *Dřevěné kostelní stavby*, s. 78; I. ADAMCZYK – E. JANOSZEK, *Dřevěné kostely*, s. 227.

⁷⁰ I. ADAMCZYK – E. JANOSZEK, *Dřevěné kostely*, s. 273.

⁷¹ Marian KORNECKI, *Dawne drzewniane kościoły i dzwonnice w diecezji tarnowskie*, Currenda 4–6, 1986.

⁷² I. ADAMCZYK – E. JANOSZEK, *Dřevěné kostely*, s. 206.

⁷³ TAMTÉŽ, s. 303.

vítězného oblouku má své analogie jak v Malopolsku a polské části Slezska, tak v moravskoslezském pomezí. Vzhledem k absenci exaktního způsobu datování dřevěných staveb pomocí dendrochronologie je velmi těžké rozhodnout, kde se nachází ohnisko původu daného řešení. Lze obecně říci, že stavitel vycházel z místní tradice inspirované vlivy ze severu, tj. Slezska a Malopolska.

10. Kopie Hodslavické madony na oltáři kostela sv. Ondřeje (foto J. Koudelová 2011)

Významnou součástí mobiliárního zařízení kostela je stojící madona. Jedná se o plastiku vyřezanou z lipového dřeva, v zadní části vydlabanou. Soška je nyní umístěna v depozitáři olomouckého dómu svatého Václava. Na hlavním oltáři hodslavického kostela se nachází její kopie. Madona stojí na šestistranném podstavci. Její rozměry jsou 86 cm po špičku koruny, bez koruny madona měří 73 cm. Délka podstavce při zadní straně činí 25 cm, při přední straně pak 16,5 cm.

Ikonograficky se jedná o typ stojící madony s dítětem umístěným nad levou nosnou nohou. Madona je zobrazena jakožto Regina coeli, což dokládá mo-

hutná koruna tvořená původně pěti liliemi, z nichž zůstaly zachovány pouze čtyři. Ty jsou doplněny jedenácti drahokamy. Typ Reginy se v Českých zemích začíná objevovat již v deskovém malířství doby Karla IV.⁷⁴ Koruna přidržuje roušku částečně zakrývající Mariiny vlasy. Rouška spadá v trubcovitých záhybech volně na ramena. Zvlněné vlasy lemují oválný obličej s vysokým čelem, výraznýmnosem a drobnou bradou přecházející v malý podbradek a dlouhý útlý krk. Hlava je mírně nakloněna k postavě nahého Ježíška, který upírá svůj pohled směrem k divákovi. V levé ruce drží jablko, pravou ruku má velmi neobratně stočenou na Mariině hrudníku. Dlaní zřejmě zakrývá agrafu, která spíná Mariin plášť. Madona je oděna ve spodní červeně polychromovaný plášť přepásaný pod prsy jednoduchým páskem. Svrchní plášť diagonálně směřuje z pravého ramene pod levou dlaň, kde je podkasán pod rukou držící dítě. To zapříčinilo nakupení mísovitých záhybů v oblasti pánve, které spadají v dynamických vlnách směřujících k levému boku a pravému kolenu, aby se u kotníků zastavily ve středu kompozice. Plášť je přehozen rovněž přes pravou ruku, kde spadá v obdobných trubcovitých záhybech jako Mariina rouška. Na zem

⁷⁴ Milena BARTLOVÁ, *Poctivé obrazy*, Praha 2001, s. 204.

spadlý plášť odhaluje pouze špičku madoniny pravé nohy. Celá Mariina figura je zobrazena v mírném esovitém prohnutí. Jako protiklad zde působí téměř staticky pojatá horní polovina těla s dramaticky rozpohybovanou drapérií od Mariina pasu směrem dolů.

Dosavadní bádání věnovalo plastice madony jen kusé zmínky. O soše madony umístěné na půdě se zmiňuje již Řehoř Volný.⁷⁵ Poprvé byla Hodslavická madona odborné veřejnosti představena v článku H. H. Krauseho ve vlastivědném sborníku Kravařsko.⁷⁶ Krause reagoval na uveřejnění stručné zprávy Jaroslavem Pavelkou v deníku Národní střed v lednu roku 1936. Pavelka vzápětí otiskl kvalitní uměleckohistorickou studii v Ročence kruhu pro pěstování dějin umění.⁷⁷ Z neumělého provedení Mariiných i Kristových rukou soudil, že se jedná o pozdější doplňky, přičemž hledal možnou variantu původního ikonografického řešení se žezlem v Mariině pravé ruce. Sochu považuje za velmi kvalitní dílo moravského sochaře z první čtvrtiny 15. století. Jaroslav Pavelka se k Hodslavické madoně vrátil hned následujícího roku, kdy ji znovu popsal v rámci studie k mobiliáři hodslavického kostela.⁷⁸ Vyzdvihuje především symbolicky velkou zlacenou korunu, kterou hodnotí jako jedinečnou svého druhu. Přiměřená pozornost je Hodslavické madoně věnována také v dizertační práci Marie Anny Kotrbové, která tvoří kvalitní přehled moravské sochařské produkce po roce 1400.⁷⁹ Kotrbová hledá analogie ve slezském sochařství kolem roku 1400, především pak v madoně z kostela sv. Alžběty ve Vratislavi (dnes Muzeum Narodowe, Vratislav). Od ní ji odlišuje především plošnější podání draperie. Upozornila rovněž na mohutnou Mariinu korunu, která má své analogie v soudobém deskovém malířství. Autorka sochu datuje do druhého desetiletí 15. století. Hodslavická socha se objevila na počátku 70. let 20. století na výstavě věnované restaurátorskému dílu Františka Kotrby. Při této příležitosti vyšel katalog, kde byl popsán následný restaurátorský postup: „*Dřevo bylo napřed zpevněno napuštěným roztokem pryskyřice, pak byly odstraněny všechny přemalby a odkryta fragmentárně dochovaná původní polychromie*“.⁸⁰ Skromnou zmínku o Hodslavické madoně učinil Albert Kutal v Dějinách českého výtvarného umění, kde ji spojil s vrstvou plastik, jejichž výtvarné východisko tkví v typu Plzeňské madony.⁸¹ Další katalogizační práci představuje diplomová práce Zdenky Jeřábkové, věnující se dřevěné pozdně gotické plastice na Olomoucku.⁸² Rovněž Jeřábková upozorňuje na spojitost Hodslavické madony s typem Plzeňské madony, ovšem pozměněna je poloha dítěte a draperie již není plně plasticky provedená. Afinitu kompozičního schématu nalézá v madoně české provenience, nyní umístěné v Düsseldorfu. Autorovi madony není dle Jeřábkové rovněž cizí soudobá slezská tvorba. Naposledy byla Hodslavická madona zmíněna v katalogu výstavy Od gotiky k renesanci, kde bylo shrnuto dosavadní bádání.⁸³ Pozoruhodnou prací

⁷⁵ G. WOLNY, *Kirchliche Topographie III.*, s. 152–153. Podle svých slov našel v r. 1853 při návštěvě kostela sochu pod nečistotami na půdě.

⁷⁶ H. H. KRAUSE, *Významný umělecký objev v Hodslavicích*, Kravařsko V, 1936, s. 112–114.

⁷⁷ Jaroslav PAVELKA, *Gotická socha Madony s dítětem v kostele sv. Ondřeje v Hodslavicích*, Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1935, 1936, s. 38–43.

⁷⁸ Jaroslav PAVELKA, *Inventář dřevěného kostelíka sv. Ondřeje v Hodslavicích*, Kravařsko VII, 1937, s. 5–7.

⁷⁹ Marie Anna KOTRBOVÁ, *Pozdně gotická plastika na Moravě*, Brno 1950, s. 22–23 a s. 147.

⁸⁰ Marie Anna KOTRBOVÁ, *František Kotrba – restaurátor* (kat. výst.), Výstavní síň Československého spisovatele v Praze 1973, č. kat. 4.

⁸¹ Albert KUTAL, *Gotické sochařství*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1/1, Praha 1984, s. 280.

⁸² Zdenka JEŘÁBKOVÁ, *Dřevěná plastika pozdní gotiky na Olomoucku s přihlédnutím k tvorbě na území přilehlé Moravy a Slezska*, Olomouc 1996, s. 39–40.

⁸³ Zdenka JEŘÁBKOVÁ, Madona, in: I. HLOBIL – M. PERŮTKA, *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. Díl 3. Olomoucko, Muzeum umění v Olomouci 1999, č. kat. 174.

je nedatovaná seminární práce Markéty Večeřákové,⁸⁴ která v Hodslavické madoně vidí syntézu dvou skupin krásných madon Kutalem rozdělených do okruhu Krumlovské madony a Toruňské madony. Slohové analogie nachází v madoně z kostela sv. Alžběty ve Vratislavi a datuje ji do rozmezí let 1410 až 1420. Ze srovnání s moravskými pracemi – madona z Cholin, Šternberská madona a madona z Příbora – Večeřáková nevyvozuje žádný závěr.

Hodslavická madona byla dvakrát restaurována. K prvnímu restaurátorskému zásahu bratří Kotrbů v letech 1941 až 1942 jsou dochovány jen velmi kusé zprávy, samotný restaurátorský protokol nebyl nalezen. V článku Jaroslava Pavelky⁸⁵ je uvedeno, že byly zjištěny 4 barevné vrstvy, přičemž nejstarší vrstvu tvořil zlacený plášť, Mariiny vlasy a koruna, navíc zdobená červeně lazurovanými drahokamy. Bratři Kotrbové opatřili plastiku novou polychromií na silném křídovém podkladu, který byl sňat Marií Černou v roce 1986. Dle restaurátorské zprávy⁸⁶ se pod touto vrstvou nacházely fragmenty dvou vrstev z 19. století a jedné barokní vrstvy s polimentovým zlacením.

Madona typově i ikonograficky vychází z českých a moravských stojících madon, vzniklých v letech 1400 až 1420. Vzpomenout můžeme kompozičně blízkou madonu z kaple v Droužeticích, datovanou kolem roku 1420.⁸⁷ Ta ještě po vzoru nejvýznamnějších děl období krásného slohu dítě ostantativně ukazuje. Dítě má však na rozdíl od Hodslavické madony i krumlovského a plzeňského typu umístěné nad pravou nohou. Povšimnout si můžeme především obdobně řešené výrazné koruny přidržující roušku spadající na Mariina ramena. Za pozornost rovněž stojí řešení záhybů pláště od pasu dolů a trubicovitých záhybů pláště spadajících pod pravou rukou. Taktéž dítě se dotýká levou rúčkou Marie na hrudi a v pravé drží jablko. Drapérie je však u Droužetické madony daleko tvrději, lámavěji a schématictěji řešena, což poukazuje na dřívější dobu vzniku Hodslavické madony. Tato schematizace jinak velmi analogicky řešené draperie se projevuje také u madony ze Svěrázu, vzniklé mezi lety 1410 až 1420 a umístěné nyní v Alšově jihočeské galerii.⁸⁸ Analogie ve vykřivení Kristovy rúčky za účelem rozložení dlaně na Mariině hrudníku můžeme spatřovat již u madony ze Staroměstské radnice datované do roku 1381⁸⁹ či u madony z Velkého Boru.⁹⁰ Znovu se pak tento motiv objevuje také u moravských krásněslohových madon, jako například u madony z kostela Panny Marie ve Stařechevích či u madony z farního kostela v Cholině (po roce 1405).⁹¹ Paralely v podání drapérie Hodslavické madony můžeme nalézt také u madony ze Znojma.⁹² Povšimnout si můžeme podobného nakupení diagonálních misovitých záhybů v oblasti pasu a trubicovitých kaskád záhybů pláště spadajícího pod levou rukou. Znojmská madona se řadí do jihomoravské produkce po roce 1400. Nejbližší formální komparace celkového pojetí sochy poskytuje plastika sv. Barbory z Vratislavi.⁹³ Pravděpodobně patřila k vybavení kostela sv. Alžběty, z nějž pochází madona s dítětem, na jejíž podobnost k hodslavické soše upozornila již

⁸⁴ Markéta VEČEŘÁKOVÁ, *Madona z Hodslavic*, nedatováno, strojopis, Univerzita Palackého v Olomouci.

⁸⁵ J. PAVELKA, *Hodslavský starý kostelík*, s. 198.

⁸⁶ Marie ČERNÁ, restaurátorská zpráva ze dne 8.4. 1986, strojopis.

⁸⁷ Albert KUTAL, *České gotické sochařství 1350–1450*, Praha 1962, s. 114, obr. 211; Jiří FAJT (ed.), *Gotika v západních Čechách*, Národní galerie v Praze 1996, sv. III. s. 657–659.

⁸⁸ Hynek RULÍŠEK, *Gotické umění jižních Čech*, Alšova jihočeská galerie v Hluboké nad Vltavou, 1989, s. 26.

⁸⁹ A. KUTAL, *České gotické sochařství*, s. 62–66.

⁹⁰ Milena BARTLOVÁ, *Madona z Velkého Boru u Horažďovic*, Průzkumy památek II, 1996, s. 135–137.

⁹¹ Ivo HLOBIL, *Assumpta z Cholin*, in: I. HLOBIL – M. PERŮTKA, *Od gotiky, č. kat. 172*.

⁹² Kaliopi CHAMONIKOLA, *Madona ze Znojma*, in: Kaliopi CHAMONIKOLA (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Díl 2*, Brno, Moravská galerie v Brně 1999, č. kat. 129.

⁹³ Małgorzata KOCHANOWSKA-REICHE, *Sv. Barbora*, in: Andrzej NIEDZIELENKO – Vít VLNAS, *Slezsko, perla v české koruně*, Národní galerie v Praze, 2006, s. 69.

Kotrbová. Oválný obličej s výrazným nosem, vysokým čelem a mírným podbradkem přesně vystihuje fyziognomii madony z Hodslavic, rovněž zaoblené mísovité záhyby pláště a meandrovité kaskády draperie po stranách jsou hodslavické plastice velmi blízké. Vratislavská plastika je datována nejspíše do druhého desetiletí 15. století.

Z výše uvedených analogií a komparací lze Hodslavickou madonu časově zařadit do doby kolem roku 1410. Vychází z linie moravských děl typologicky a stylově ukotvených v tradici českých krásnělohových madon, s nimiž souhlasí výrazná koruna či přidržování Mariina pláště růčkou dítěte. Celková fyziognomie pak vychází ze slezského umění kolem roku 1400, což souvisí se soudobou sochařskou produkcí na pomezí Moravy a Slezska. Soška byla pravděpodobně součástí hlavního oltáře, což dokládá vyhloubená zadní strana a provedení pro čelní pohled, nikoli podhled. Vzhledem k tomu, že farář je v Hodslavicích jmenován již v roce 1419,⁹⁴ je velmi pravděpodobné, že madona byla součástí mobiliáře prvotního kostela a do stávajícího kostela byla později přenesena. Zdá se, že pravá Mariina ruka byla přezářena, k poměrně kvalitně provedenému celku tento detail působí nepatřičně, rovněž ikonograficky se jako vhodnější jeví ruka nesoucí žezlo. I když byla socha v minulosti několikrát restaurována, k autenticitě materiálu se ani jedna zpráva nevyjádřila.

Kopie Hodslavické madony je umístěna v horní části retabula barokního oltáře. Oltář je tvořen zděnou hranolovou mensou, opatřenou nátěrem imitujícím mramorování, a svatostánkem s nikou pro kříž. Ten je natřen bílým monochromním nátěrem, pouze detaily a korpus jsou zlaceny. Břevna kříže jsou ukončena mušlí s vegetabilním ornamentem. Kristus je přibit na tři hřeby, tělo se esovitě prohýbá. Zahalen je bederní rouškou, která spadá do půli stehů. Niku rámují dva pilastry vynášející volutami zdobenou římsu. Na římsu osedá stojan nesoucí zlatou zapečetěnou knihu, na níž leží beránek. Kolem beránka jsou osazeny zlaté paprsky a vyrůstá za ním další kříž s korpusem Krista. Retabulum je přízdné, dělené do tří horizontálně vrstvených pásem. Spodní část retabula je členěna uprostřed vpadlým čtvercem a po stranách dvěma obdélníky. Horní hranu ukončuje římsa, na kterou nasedá střední část se středovým rámem a bočními křídly lemovanými akantovými listy a zavilínami. Ve středovém poli byla umístěna socha sv. Ondřeje, na křídlech pak sochy sv. Jakuba a Josefa. Všechny byly zcizeny v roce 1992. Namísto sochy sv. Ondřeje se nyní v rámu nachází novodobý obraz se shodnou tematikou. Horní část retabula odděluje rozeklaný trojúhelný fronton s okřídlenou andělí hlavičkou ve středu a dvěma pololežícími postavami andělů opírajícími se o předloktí na stříškách frontonu. Andělé jsou oděni v bílé pláště se zlacenými lemy, levý z nich vzhlíží k centrálnímu oválu s akantovým lemováním a kopií madony.

Podrobně se popisem sochy sv. Ondřeje zabýval Jaroslav Pavelka.⁹⁵ Socha je dle Pavelky 1 metr vysoká, vzadu vydlabaná. Světcova figura je esovitě prohnutá, což vyplývá z umístění kříže za Ondřejovou postavou. Kříž je přidržován levou rukou, v pravé třímá zavřenou knihu a plášť, který tak odhaluje světcovu levou nohu. Hlava s plnovousem a delšími kadeřavými vlasy je lehce nakloněna doleva. Draperie pláště je velmi živě a dramaticky pojatá, rozpohybována je četnými záhyby nakupenými především nad pravou rukou a přepadající nad levým stehnem. Pavelka sochu charakterizuje jako hodnotnou raně barokní práci z druhé poloviny 17. století, která v sobě uchovává četná rezidua gotického umění. Socha však vznikla později. Tato expresivní barokní tvorba vychází z moravské sochařské produkce před rokem 1750. Vzpomenout můžeme dramaticky zvlněná roucha a esovitě prohnutí těl světců v podání Jiřího Antonína Heinze. Odcizené figury sv. Jakuba

⁹⁴ J. BITTNER, *Dějiny římskokatolické farnosti*, s. 240.

⁹⁵ J. PAVELKA, *Inventář dřevěného kostelíka*, s. 18–21.

a sv. Josefa jsou známy pouze z ne příliš kvalitních fotografií, proto se jimi nebudeme dále zabývat. Architektura oltáře je zjednodušenou formou moravských oltářů první třetiny 18. století. Obdobně řešený svatostánek a členění retabula najdeme u hlavního oltáře kostela sv. Martina v Žárové, datovaného do roku 1717 a pocházejícího původně z poutní kaple Nejsvětější Trojice u Maršíkova.⁹⁶

Součástí mobiliáře je rovněž kamenná křtitelnice s dřevěným víkem, Pavelkou považována za součást původního vybavení kostela. Datuje ji k roku 1551, kdy předpokládá novostavbu kostela.⁹⁷ Křtitelnice má tvar kalicha, její korpus je osazen na pískovcovém osmiúhelníkovém plintu, dřevěné víko není původní, může však reflektovat víko starší. Při severní straně vítězného oblouku je osazena na balustrádové noze se čtyřmi konzolovými rameny polygonální ambona kazatelny. Ambona je rozdělena vertikálně do pěti polí sloupky osazenými na dvakrát odstupněné římsy a vynášejícími zalamovanou korunní římsu. Prostor mezi sloupky je vyplněn arkádou nesenou reliéfními pilastry. Ambona je přístupná z presbytáře schodištěm. Podle evidenčního listu movité kulturní památky se jedná o torzo pozdně renesanční kazatelny, které chybí stříška, nepůvodní je rovněž schodiště, redukovaná je originální řezbářská výzdoba a výmalba.⁹⁸

II. Pohled na hlavní vstup kostela sv. Ondřeje v Hodslavici (foto J. Koudelová 2012)

⁹⁶ Milena FILIPOVÁ, *Dřevěné kostelíky v okolí Velkých Losin*, Vlastivědné zajímavosti č. 240, 1992, s. 4.

⁹⁷ J. PAVELKA, *Inventář dřevěného kostelíka*, s. 4.

⁹⁸ Kazatelna, filiální kostel sv. Ondřeje, Hodslavice, revizní list movité památky, zpracovala Mgr. Marcela Gavendová dne 10. 1. 2007, uloženo v archivu NPÚ-ÚOP v Ostravě.

Závěr

Průzkum kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích přinesl několik nových poznatků a přispěl ke „zboření mýtů“, které se o kostele dosud tradovaly. Tím hlavním je posunutí datace stavby až k roku 1483 a definitivní zamítnutí hypotézy o založení kostela v roce 1551. Tento v dosavadní literatuře hluboce zakořeněný názor se opíral o dnes již nedochovaný nápis nad hlavním vstupem, který byl navíc přepsán až v závěru 19. století z trámu věže, o níž dnes díky dendrochronologickému průzkumu zcela jistě víme, že již v druhé čtvrtině 16. století prošla zásadní rekonstrukcí. Letopočet 1551 se nepodařilo ani na základě písemných pramenů, ani na základě dendrochronologie ztotožnit s žádnou významnější stavební akcí, pokud ovšem na obnovu věže v 16. století nebylo použito dřevo skladované téměř 25 let.⁹⁹ Dendrochronologie bohužel nepomohla prokazatelně určit dobu výstavby severní kaple s oratoří. Na základě písemných pramenů ale zřejmě můžeme vyloučit její vznik v 16. či 17. století a posunout dobu stavby až na počátek 19. století s tím, že v roce nebo po roce 1888 zde byly provedeny patrně pouze částečné stavební úpravy. Komparací stavby s jinými dřevěnými kostely bylo také zjištěno, že půdorysné řešení a tvar vítězného oblouku, v našich zemích ojedinělý, mají původ v severních oblastech – Slezsku a Malopolsku.

12. Celkový pohled na kostel sv. Ondřeje z jihozápadu po rekonstrukci (foto J. Koudelová 2012)

⁹⁹ Jako pravděpodobnější se jeví fakt, že v roce 1551 šlo o opravu věže, kde se na jedné ze stоек dochovalo v jiné formě rovněž datum 1551 (viz příloha 1).

Summary

The St. Andrew church in Hodslavice. Findings from its research and reconstruction

During a reconstruction of the wooden St. Andrew church in Hodslavice in 2011 an operative research and building documentation were carried out. The change of some ruined elements was a unique occasion to perform a dendrochronological dating at the same time. This research was the first in-depth and systematic church research during which besides dendrochronology a comprehensive archive research and artistic-industrial analysis of the building and movables, including a Gothic sculpture, the so called Madonna of Hodslavice, was implemented. As a result many new discoveries were made that contributed to the „disproval of myths“ about the church that were still believed to be true. Firstly the dating of the building was shifted to 1483 and the hypothesis about church establishment in 1551 was definitely dismissed that grounded on an inscription over the main entrance that is not preserved any more today. On the basis of an archive research it was also found out that the extension of the northern chapel with an oratory did not occur in the 16th or 17th century as supposed until now but obviously only at the beginning of the 19th century. The church architecture was compared to similar buildings in a large environment and it was discovered that the ground-plan solution and the shape of the victory arch have analogies in Little Poland. In the end a movables evaluation is carried out, especially existing opinions are summarised on the sculpture of Madonna that is compared to other sculptures preserved in our territory as well as in the neighbouring Poland. On the basis of these analogies the dating of Madonna was specified to a time around 1410.

Příloha 1

Soupis nápisů na trámech krovových konstrukcí presbytáře, lodi a věže kostela sv. Ondřeje v Hodslavicích

NÁPISY V KROVU NAD PRESBYTÁŘEM								
Nápis číslo	Přepis nápisu (s dodržením počtu řádků)	Typ nápisu	Datace	Umístění v konstrukci	Technika nápisu a materiál podkladu	Druh písma a jazyk	Rozměry nápisu (výška x šířka) v cm	Výška písma (číslic) v cm
1	11/10 1940 Mistr tes. Tauš Jos. Buš Jos.	graffiti pořízené při opravě věžového krovu kostela, datum opravy a jméno na řemeslníků	11. 10. 1940	středová vaznice podélné vazby	tužkou na dřevě	arabské číslice + nápis kurzívou v češtině	10 x 25	1,4–3,4
2	Kulík Ondra 1940	graffiti, jméno (podpis) a rok	1940	středová vaznice podélné vazby	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině + arabské číslice	4,2 x 33	2,25–4,2
3	Hasalík Frant.	graffiti, jméno (podpis)		středová vaznice podélné vazby	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině	4 x 38	1,5–4
4	... 1895 [Ondra Merenda] ...	graffiti, rok a jméno (podpis), část nápisu nečitelná	1895	středová vaznice podélné vazby	tužkou na dřevě	arabské číslice + jméno kurzívou v češtině	9 x 34	1,25–3,25

5	Buš Josef	grafiti, jméno (podpis) řemeslníka podílejícího se na opravě kostela		diagonála zavětrování podélné vazby	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině	5 x 17	1,2-5
6	František Bartoň č. 12	grafiti, jméno (podpis) a patrně číslo domu, ve kterém jmenovaný bydlel		diagonála zavětrování podélné vazby	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice	2 x 14	0,5-2
7	Pavelka Alois	grafiti, jméno (podpis)		jižní krokev třetí příčné vazby od západu	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině	7,25 x 55	1,4-7,25
8	Kulík Ondra	grafiti, jméno (podpis)		jižní krokev čtvrté příčné vazby od západu	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině	12 x 69	3,5-12
9	Hasalík Frant.	grafiti, jméno (podpis)		hambalek čtvrté příčné vazby od západu	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině		

NÁPISY V KROVU NAD LODÍ

Nápis číslo	Přepis nápisu (s dodržením počtu řádků)	Typ nápisu	Datace	Umístění v konstrukci	Technika nápisu a materiál podkladu	Druh písma a jazyk	Rozměry nápisu (výška x šířka) v cm	Výška písma (číslic) v cm
1	delší 7 m kratší 6 m	grafiti		jižní krokev šesté příčné vazby od západu	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice	8,6 x 10,5	1,3–3,8
2	Kudělka	grafiti, jméno (podpis)		středový sloupek třetí příčné vazby od západu	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině		
3	Petr Josef Mořkov 100	grafiti, jméno (podpis), název obce a patrně číslo domu, ve kterém jmenovaný bydlel		severní šikmá vazba třetí příčné vazby od západu	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice	7 x 62,5	2–7
4	Ondra Josef	grafiti, jméno (podpis)		severní šikmá vazba třetí příčné vazby od západu	křídou na dřevě	jméno kurzívou v češtině	7,5 x 28	1,7–7,5

NÁPISY NA KONSTRUKCI VĚŽE

Nápis číslo	Přepis nápisu (s dodržáním počtu rádků)	Typ nápisu	Datace	Umístění v konstrukci	Technika nápisu a materiál kladu	Druh písma a jazyk	Rozměry nápisu (výška x šířka) v cm	Výška písma (číslic) v cm
1	1889 N. 56 ... 31. maj Hypol[it] Bartoň	grafitti, datum, patrně číslo domu a jméno (podpis), část nápisu nečitelná	31. 5. 1889	jihovýchodní stojka	křídou na dřevě	arabské číslice + nápis kurzívou v češtině		
2	Konečný František ... [8]/7	grafitti, jméno (podpis) a patrně část data (den a měsíc), část nápisu nečitelná		jihovýchodní stojka	křídou na dřevě	jméno kurzívou v češtině + arabské číslice		
3	Pavelka František	grafitti, jméno (podpis)		jihovýchodní stojka	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině		
4	Kudělka Ant. č. 18	grafitti, jméno (podpis) a patrně číslo domu, ve kterém jmenovaný bydlel		jihozápadní stojka	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice	5 x 7	0,7–1,3
5	dne 30. Června 1895 tento slup odrazil blesk a bylo tenkrát pár lidí v kostele omráčilo jich 7	grafitti, popis události zaznamenané tehdejším kos-telníkem	30. 6. 1895	jihozápadní stojka	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice	14 x 8,8	0,3–1,2

	ale všichni se i obudili a tak[y] varhan[í]k František Geryk kostelník	v Hodslavicích						
6	Jan David č. 15 tesař v Hostašovicích 29. květen 1908	graffiti, jméno (podpis) řemeslníka, patrně číslo domu, ve kterém jmenovaný bydlel, název obce a datum	29. 5. 1908	jihozápadní stojka	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice	5 x 7,7	0,3–1
7	18 21/11 99	graffiti, datum	21. 11. 1899	jihozápadní stojka	tužkou na dřevě	arabské číslice		
8	J. B. 61	graffiti, iniciály a snad číslo domu		jihozápadní stojka	křídou na dřevě	iniciály kapitálou + arabské číslice	11 x 3,5	2,2
9	Kudělnka František	graffiti, jméno (podpis)		severovýchodní stojka	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině		
10	Merenda	graffiti, jméno (podpis)		severovýchodní stojka	křídou na dřevě	jméno kurzívou v češtině		
11	Geryk Jan cd ... 18 26/4 99	graffiti, jméno (podpis), datum, část nápisu nečitelná	26. 4. 1899	severovýchodní stojka	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice	7 x 6,5	0,5–2,4
12	J. B. č. 61	graffiti, iniciály a patrně číslo domu		severovýchodní stojka	křídou na dřevě	iniciály kapitálou, kurzíva + arabské číslice	11,3 x 19	5,5

13	L. P. 1551	grafitti, datum	1551	severovýchodní stojka	křídou a posléze tužkou na dřevě	kurzíva + arabské číslice	3,8 x 20,5	3,8
14	David Geryk	grafitti, jméno (podpis)		severovýchodní stojka	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině		
15	Tento kostel opravoval 8/5 1914 František Pyč tesař z Hoškovic č. 107	grafitti pořízené při opravě kostela, datum, jméno řemeslníka, název obce a patrně číslo domu, ve kterém jmenovaný bydlel	8. 5. 1914	severovýchodní stojka	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice		
16	Jan Plešek Hodslavice 13/[11] 1922 Při opravě vnitřku chrámu Páně.	grafitti pořízené při opravě interiéru kostela, jméno řemeslníka, obec a datum	patrně 13. 11. 1922	severovýchodní stojka	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice		
17	K. F.	grafitti, iniciály		severovýchodní stojka	ryté do dřeva	iniciály kurzívou	2,5 x 5,4	2,5
18	T. F.	grafitti, iniciály		severovýchodní stojka	ryté do dřeva	iniciály kurzívou	2,3 x 6	2,3
19		grafitti, iniciály ohraničené linkou ve tvaru kružnice		severovýchodní stojka	ryté do dřeva	iniciály kurzívou	průměr kružnice 1,7	1

20	Frant. Hasalík Hostašovice č. 146 3/10 1940	graffiti, jméno (podpis), název obce, patrně č. domu, ve kterém jmenovaný bydlel a datum	3. 10. 1940	severozápadní stojka	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině + arabské číslice	6,2 x 10,4	0,4–1,4
21	Kunz Bohumír č. 58 v Hodslavících	graffiti, jméno (podpis), patrně číslo domu, ve kterém jmenovaný bydlel a název obce		severozápadní stojka	tužkou na dřevě	nápis kurzívou v češtině, přijmení psáno německy + arabské číslice	6,2 x 6	0,5–1,2
22	KF 116	graffiti, iniciály a snad číslo domu		severozápadní stojka	rytý do dřeva	iniciály kaptálou + arabské číslice	8,6 x 5	písmo 4,6 čísllice 2,6
23	Kudělka	graffiti, jméno (podpis)		západní trám jižního ondržeského kříže	tužkou na dřevě	jméno kurzívou v češtině	3,8 x 15	1,3–3,8
24	18 19/10 99 ...	graffiti, datum, nápis nečitelný	19. 10. 1899	východní trám severního ondržeského kříže	křídou na dřevě	arabské číslice		

Poznámka: informace zaznamenané v uváděném soupise nebyly cíleně ověřovány v rámci archivního průzkumu.

Iveta Fürstová

NÁRODNÍ MUZEUM V PROCESU FORMOVÁNÍ REGIONÁLNÍHO MUZEJNICTVÍ A JEHO OHLAS V TISKU (1860-1900)

Abstract

The aim of the article is to describe and present the development of the relations between the National Museum and the regional museums in the Czech lands in 1860 – 1900. From the 1960s regional museums were created in the whole territory of Bohemia, Moravia, and Silesia and the National Museum concept was taken by the regional museums as a model. The aim of the National Museum's concept is, according to Palacký, a presentation of "homeland view" and regional museums adapted this concept to a particular region. The report should provide an answer to the question how the National Museum cooperated with regional museums.

Keywords: National Museum, regional museums in the Czech lands, National Museum's programme, Kliment Čermák, Karel Václav Adámek

Cílem příspěvku, který vychází především ze studia materiálu Archivu Národního muzea, odborných studií a dobového tisku, je načrtnout vývoj vztahů mezi Národním muzeem a postupně vznikajícími regionálními muzei v českých zemích v letech 1860–1900.¹ Základní otázkou tohoto příspěvku je, zda a jak působil vzor vlastivědné koncepce Národního muzea, která je dílem Františka Palackého, na postupně vznikající regionální muzea nejen v Čechách, ale i na Moravě a ve Slezsku. Příspěvek sleduje, jak se Národní muzeum vyrovnávalo se ztrátou výlučného postavení jediného zemského muzea v Čechách a zda dokázalo přijmout úlohu ústřední instituce v rámci muzejní sítě a pozitivně ovlivňovat často až živelný zájem o zakládání muzeí.

Aby bylo možné vysvětlit postavení Národního muzea při vzniku regionálních muzeí, je v úvodní části příspěvku popsán vznik muzea v Praze, ale také ve Štýrském Hradci, Opavě a Brně. Vývoj myšlenky založení prvních muzeí na našem území na úrovni zemských institucí a okolnosti jejich vzniku ukazují, že Národní muzeum ve svých počátcích nebylo výjimkou. Jeho zvláštní postavení v českém muzejnictví vysvětluje stručné připomenutí vývoje Národního muzea do roku 1860. Důležité momenty z dějin Národního muzea velmi úzce souvisí se stavem a postoji Národního muzea ve druhé polovině 19. století a pomohou pochopit, proč představitelé regionálních muzeí upínali zpočátku svůj zrak právě k Národnímu muzeu v Praze.

Příspěvek záměrně nevěnuje pozornost vývoji uměleckoprůmyslových muzeí vznikajícím v českých zemích rovněž ve sledovaném období, protože tato muzea nehledala vzor v českém prostředí, ale progresivněji se inspirovala v zahraničí, především v Německu, Francii i Anglii. Regionální muzejnictví naopak vzniká z domácí tradice a prošlo od svého vzniku několika vývojovými etapami. Od 90. let 19. století zaznamenává příspěvek diskuse o poměru Národního muzea k muzeím regionálním na shromážděních, sjezdech a v tisku.

¹ Tato studie byla zpracována v rámci projektu SGS/12/2012 „Role Národního muzea při formování regionálních muzeí od 60. let 19. století do roku 1900 a odraz v dobovém tisku“ na Slezské univerzitě v Opavě.

Vývojem regionálního muzejnictví se nejzevrubněji zabýval Jiří Špět, jehož studie i monografická práce *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury* má pro studium otázek z oblasti regionálního muzejnictví zásadní význam.

Nástin vývoje Národního muzea před vznikem regionálních muzeí do 60. let 19. století

Národní muzeum² bylo založeno roku 1818 jako v pořadí třetí muzeum na dnešním území České republiky. Nejstarší muzeum vzniklo v roce 1814 v Opavě, jehož současným následníkem je Slezské zemské muzeum. Františkovo muzeum, dnešní Moravské zemské muzeum, vzniklo roku 1817 v Brně. Rok vzniku všech tří nejstarších muzeí spadá do druhého desetiletí 19. století. Podnět pro české prostředí představovalo založení Joannea v rakouském Štýrském Hradci roku 1811 arcivévodou Janem. V českých zemích to vyvolalo řadu ohlasů, např. časopis „Hesperus“ v roce 1812 otiskl výzvu vyšebrodského ranhojiče Kajetána Neuninga k založení obdobného ústavu v Čechách, což v tomtéž časopise podpořil o rok později hrabě Kašpar Šternberk,³ zakladatel muzea v Praze. Širší koncepce Štýrského muzea nebyla podle Kašpara Šternberka pro pražské prostředí vhodná,⁴ ale vyhovovala mu zemská orientace muzea, kde by docházelo k vědeckému dokumentování přírody, historie a kultury přesně vymezeného regionu.⁵ Přes některé Šternberkovy výhrady se organizační model štýrského Joannea stal vzorem muzea nejen v Praze, ale i v Brně a částečně také v Opavě.

Nejstarším muzeem na dnešním území České republiky je muzeum v Opavě, které bylo otevřeno 1. května 1814. Jeho počáteční koncepce ovšem nebyla zemská, ale bylo založeno nešlechtici jako gymnaziální muzeum.⁶ Zakladatelem muzea v Opavě byl gymnaziální profesor, historik a topograf Faustín Ens, který v něm v letech 1822–1844 působil jako kustod.⁷ Muzeum zaujalo také císaře Františka I. při jeho návštěvě Opavy, což dopomohlo k jeho pozdějšímu úřednímu uznání.⁸

Mnohem větší vliv štýrského Joannea je patrný při zakládání muzea v Brně, kde se o zřízení muzea uvažovalo již kolem roku 1800. Původcem této první myšlenky byl osvícený

² Od svého založení změnilo Národní muzeum třikrát svůj název. V době svého vzniku byl ústav nazván „Vlastenecké museum v Čechách“. V roce 1847 se František Palacký zasadil o přejmenování na „České museum“ a roku 1854 bylo jméno instituce znovu změněno na „Museum Království českého“, které bylo užíváno po celé sledované období, tedy v letech 1860 až 1900. V textu práce je užíván jednotně současný název „Národní muzeum“.

³ Jiří MAJER, *Kašpar Šternberk*, Praha 1997, s. 78.

⁴ „*Joanneum nebylo ještě úplně zařízeno, spojovalo v sobě účely, jichž v Praze, kde byla univerzita, ústav polytechnický, botanická zahrada, Hospodářská společnost, galerie obrazů, aj. bylo již dosaženo, a tudíž šlo jen o to, aby to, co tu již bylo, bylo sjednoceno, aby rozptýlené a osamocené zlomky minulosti byly sebrány*“ Cítováno podle Josef HANUŠ, *Národní museum a naše obrození II.*, Praha 1923, s. 29.

⁵ Jiří ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, Praha 1976, s. 31.

⁶ Podobně bylo založeno Leopoldem Janem Šeršníkem v roce 1802 gymnaziální muzeum v dnes již v polském Těšíně. J. HANUŠ, *Národní museum II.*, s. 18–20.

⁷ Milan MYŠKA, *Faustín Ens*, Opava 2003, s. 63–65.

⁸ Žádost o úřední uznání opavských sbírek jako vlastivědného muzea byla podána již roku 1815, ale projednání se, vlivem Moravskoslezského gubernia v Brně, protahovalo. Tato nepřízeň brněnských úřadů vůči opavským snahám byla nepochybně motivována tím, že i v Brně se již od počátku 19. století uvažovalo o možnosti zřízení muzea. J. ŠPĚT, *Přehled vývoje českého muzejnictví I.*, Brno 2003, s. 17; M. MYŠKA, *Faustín Ens*, s. 63–68.

a vzdělaný publicista Christian Carl André,⁹ jenž v návrhu na nový plán Moravsko-slezské společnosti pro zemědělství, přírodní vědy a vlastivědu uvedl založení muzea a posléze tuto myšlenku prosazoval pomocí časopisu *Hesperus*, který vydával.¹⁰ Teprve v roce 1816 bylo sepsáno memorandum, které navrhovalo založení muzea. V červenci 1817 bylo zřízeno muzeum nazvané na počest císaře Františkovo muzeum jako součást Moravsko-slezské společnosti, což předznamenalo také jeho zaměření. Vedle společenskovedních sbírek se mělo muzeum věnovat také přírodopisu, chemii, fyzice a zemědělství.¹¹

Františkovo muzeum v Brně bylo prosazováno a posléze založeno aristokracií jako muzeum se zemskou působností, které mělo za úkol dokumentovat moravsko-slezský region, shromažďovat sbírky a provádět výzkum. Naopak muzeum v Opavě bylo spíše měšťanskou záležitostí s převládajícími výchovnými a vzdělávacími cíli, zaměřenými na školu. Ve stejné době probíhaly přípravy vedoucí ke vzniku muzea v Praze.

Hrabě Kašpar Šternberk získal pro myšlenku založení muzea v Praze i další významné šlechtice, Františka Klebelsberka a nejvyššího purkrabího Františka Antonína Libštejnského z Kolovrat. Díky přičinění těchto šlechticů bylo v dubnu 1818 založeno v Praze muzeum, které tehdy neslo název Vlastenecké muzeum v Čechách. Spravovat a finančně udržovat muzejní sbírky měla za úkol Společnost Národního muzea založená v roce 1822.¹²

Jungmann v českém překladu Provolání popsal program Národního muzea: „*bude obsahovati všecko, což k národní literatuře, a k národní produkci náleží, jakož i přehlédnutí všeho toho, co kde ve vlasti přirozením neb lidskou pilností způsobeno*“.¹³ Nejen díky Jungmannovu překladu Provolání, ale také díky pozdějšímu působení Františka Palackého, se muzeum v Praze odlišovalo od moravského a slezského muzea svou cílevědomou orientací k potřebám českého národa.¹⁴ Františkovo muzeum v Brně i Opavské gymnaziální muzeum byla německá muzea a nepodporovala české zájmy.

Národní muzeum mělo již od svého založení značný význam při formování regionální práce sběratelské, památkové i výzkumné. Každé provolání, otištěné v novinách či posléze v muzejním časopise, bylo směřováno do měst a vesnic, ve kterých se mnozí vlastenci a milovníci přírody a historie stávali přispívajícími členy Společnosti Národního muzea.¹⁵ Brzdou nejen regionální spolupráce, ale i celého vývoje muzea, byl vždy chronický nedostatek finančních prostředků, odborných pracovníků a prostoru v Národním muzeu.¹⁶

S Národním muzeem od počátku obětavě spolupracovali také dobrovolníci, tzv. „členové sběrací“, kteří byli pozitivně ovlivněni právě Jungmannovým doslovem. Sběratelé byli posléze stanoveni pro každý kraj převážně z řad nižšího duchovenstva nebo úředníků. Vy-

⁹ Ch. C. André (1763–1831) byl vychovatel, liberální národohospodář a osvícenec, který přišel roku 1798 do Brna jako ředitel evangelicko-luteránské školy. Vydával řadu novinových titulů („Patriotisches Tageblatt“ v Brně v letech 1800–1805, měsíčník „Hesperus“ od roku 1812). Kvůli přísné rakouské cenzuře musel odejít z habsburské monarchie a usadil se ve Stuttgartu. Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006, s. 244–257; J. HANUŠ, *Národní muzeum II.*, s. 9.

¹⁰ Mezi dalšími, kteří stáli u založení muzea v Brně, byli Josef Hormayr, hrabě František Hugo Salm-Reifferscheid a hrabě Josef Auersperg za podpory guberniálního prezidenta hraběte Antonína Bedřicha Mitrovského.

¹¹ J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 33.

¹² Sbírkové byly prohlášené za majetek českého národa a nebylo možné je prodat ani dělením porušovat jejich celistvost.

¹³ *Vlastencům umění milovným*, Cís. král. vlastenské noviny. List nepolitický Novin Krameriusových, roč. 30, č. XVII., 25. 4. 1818, s. 66. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/7122672> [cit. 27. 7. 2012]; dále otiskl jako přílohu K. SKLENÁŘ, *Obraz vlasti*, s. 408.

¹⁴ J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 34.

¹⁵ Čtené dopisy zájemců hlásících se za přispívajícího člena jsou uloženy v ANM, f. RNM, kart. 1.

¹⁶ Františkovo muzeum v Brně mělo alespoň již od počátku svou budovu biskupského dvora. J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 53.

bírali ve svém kraji příspěvky pro muzeum a zasílali sbírkové předměty. Ze strany Národního muzea byla již zpočátku snaha tuto sběratelskou činnost pozitivně usměrňovat a roku 1823 byl pro sběratele vypracován pokyn „Ponaučení pro sběrající členy Národního Muzeum v Čechách“,¹⁷ jehož účelem bylo alespoň obecně proškolit sběratele, stručně informovat o jednotlivých odděleních a o tom, co sbírat.

Významným počinem bylo založení dvou muzejních časopisů (českého a německého), které začaly vycházet v roce 1827. Pro české prostředí byl důležitý především český muzejní časopis, jehož prvních deset ročníků redigoval Palacký. Vedle článků pojednávajících o českých dějinách, literárních recenzí a životopisů zde byly pravidelně zveřejňovány informace o Společnosti Národního muzea a seznamy členů a významnějších sbírkových předmětů.¹⁸

Tímto způsobem probíhala spolupráce Národního muzea s regiony až do konce 30. let 19. století. Po smrti Kašpara Šternberka v roce 1838, který prosazoval přírodovědné zaměření muzea, a po jmenování Palackého do funkce jednatele v roce 1841 došlo v Národním muzeu ke změně koncepce, která pozitivně ovlivnila i spolupráci s regionálními spolupracovníky.

Palacký dokázal v několika pamětních spisech vystihnout hlavní úkoly i potřeby muzea. Byl prvním, kdo požadoval přesně formulované poslání muzejní instituce, vytvářet a prezentovat „obraz vlasti“, zaměřil pozornost Národního muzea především na sbírkové předměty české provenience, docenil vypovídací hodnotu originálního sbírkového předmětu, pochopil potřebu ucelené muzejní sbírky i promyšlenou akviziční činnost a zdůraznil nezbytnost pečlivého výběru předmětů do expozice. V nově rozděleném sbírkovém fondu Národního muzea Palacký záměrně upřednostnil historické sbírky, které byly do té doby zanedbávány. Pro akvizici a péči o rozvoj historických oddělení byl založen Archeologický sbor. Posléze se Národní muzeum přestěhovalo ze Šternberského paláce do nového působiště Na Příkopech, aby bylo pro veřejnost lépe dostupné, a dosáhlo změny zastaralých stanov a názvu. Tento slibný rozvoj byl přerušen revolučními událostmi roku 1848. Národní muzeum se tehdy dostalo do středu národní a politické činnosti a následným nástupem bachovského absolutismu byla jeho činnost výrazně omezena.¹⁹

Nové možnosti ve spolupráci Národního muzea s regiony představovalo především zřízení Archeologického sboru v roce 1843, jehož prvním jednatelem byl zvolen Jan Erazim Vocel,²⁰ a založení periodika *Památky archeologické* v roce 1855. Hlavní pracovní náplní sboru byl soupis a dokumentace památek, sběratelská činnost a péče o muzejní sbírku. Podle § 9 stanov mohl Archeologický sbor „*ku potřebě své zvláštní sběratele po všech krajích země ustanoviti*“. Těto možnosti bylo využíváno a díky ní mohly být již v té době dokumentovány některé regionální památky a lokality.²¹

¹⁷ ANM, f. RNM, k. 2.; J. HANUŠ, *Národní muzeum II.*, s. 188.

¹⁸ J. HANUŠ, *Muzejní časopisy za redakce Palackého*, Časopis Musea Království českého (dále ČMKČ) 96, 1922, s. 256–259.

¹⁹ Bližší viz J. ŠPĚT, *Muzeologické názory Františka Palackého*, in: Strahovská knihovna. Praha 1976, s. 49–61; J. ŠPĚT, *Palackého koncepce Národního muzea*, Časopis Národního muzea (dále ČNM) 137–139, 1968–1970, s. 18–29. Nejnověji Iveta FÜRSTOVÁ, *Změna koncepce Národního muzea pod vlivem Františka Palackého*, Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce 49, 2011/1, s. 15–21.

²⁰ O ustavení Archeologického sboru informuje Palacký v jednatelské zprávě. Časopis Českého muzeum (dále ČČM) 18, 1844/3, s. 455–456; Karel SKLENÁŘ, *Archeologický sbor Národního muzea*, in: 150 let Národního muzea, Praha 1968, s. 92; K. SKLENÁŘ, *Obraz vlasti*, s. 168; Jiří KOŘALKA, *František Palacký*, Praha 1998, s. 211.

²¹ S Archeologickým sborem spolupracoval v letech 1846–1859 Václav Krolmus, který prováděl především terénní výzkumy.

V roce 1845 vyšla Vocelova archeologická kniha „Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde“, která byla prvním pokusem o odborný přehled pravěké a středověké archeologie. Z tohoto díla byl pořízen výtah, který měl ve 2 500 výtiscích českých a 2 000 německých přiblížit archeologii širším vrstvám obyvatelstva. Jeho česká verze byla ještě téhož roku otištěna rovněž v českém muzejním časopise s názvem „O starožitnostech českých a o potřebě chrániti je před zkázou“. Součástí tohoto článku byla přesně cílená výzva a žádost adresovaná duchovenstvu, majitelům panství, úředníkům a zvláště stavitelským úředníkům silnic a železnic, aby nalezené především movité památky zachraňovali před zničením. Nalezený předmět případně písemná zpráva o něm měla být zasílána přímo do Národního muzea.²²

V první polovině 19. století byly všechny přírodní, historické a kulturní památky soustřeďovány v zemských muzeích v Praze a v Brně. V Opavě ovšem ke zřízení zemského muzea nedošlo, protože bylo potvrzeno jako „Opavské gymnaziální muzeum“ a nemělo úřední statut samostatné instituce. Na regionální muzejnictví ve Slezsku nemělo jako součást německého vzdělávacího ústavu s přírodovědeckým zaměřením velký vliv, naopak se samo potýkalo s existenčními problémy, kdy přes mnohé žádosti o přijetí pod zemskou správu o něj zemské úřady nejevily zájem.²³

Národní muzeum v procesu formování regionálního muzejnictví do r. 1900

Vznik regionálních muzeí je spojen s celkovou ekonomickou, politickou a kulturní situací ve druhé polovině 19. století. K založení prvních muzeí v 60. letech přispělo několik aspektů. Prvním z nich byla možnost rozvoje spolkového života.²⁴ Vznikalo množství nových spolků, ale plodně se rozvíjely i starší spolky a sdružení, jako byl Archeologický sbor, jehož účelem bylo „*důležité starožitnosti české sbíratí, zachovávatí a ve známost uvozovatí*“,²⁵ což bylo v souladu s vlasteneckým romantismem 60. let 19. století, touhou po objevování památek a jejich uchovávání. V tomto období rovněž vzrůstal nacionalismus a spolu s ním i lokální patriotismus, který soustředěním archeologických i přírodních dokladů o příslušné lokalitě přispíval k posílení prestiže regionu.²⁶

Rozvoj dopravy byl dalším výrazným aspektem, který zčásti přispěl ke vzniku menších muzeí, protože při stavbě silnic a železnic bylo odkrýváno velké množství archeologických nálezů. O tyto předměty bylo třeba se řádně postarat a Národní muzeum ani jeho Archeologický sbor toto nemohly celoplošně zajistit. Z archivního výzkumu je patrné, že lidé Národního muzeum informovali o archeologických nálezech a často je rovnou zasílali téměř ze všech koutů Čech. Příkladem toho je krátký text dopisu ze Dvora Králové z roku 1863: „*Při kopání záleského kopce, kde silnice zemským sněmem povolena se staví, naleznuté (as půl druhého sáhu v zemi) dvě rozdílné ostruhy, pak jeden plíšek, bez pochyby k pochvě mečové patřící, dále několik fosilií, zejména však odlietek jednoho druhu předsvětové vegetace – odesílám přiložené slavné redakci s tou prosbou, by o příležitostné dodání těchto věcí museu Král. českého laskavě postaralo se.*“²⁷ Národní muzeum předměty přijímalo, ale vhlé-

²² ČČM 19, 1845, s. 649–682.

²³ Erich ŠEFCÍK, *Přehled vývoje opavských muzeí v letech 1814–1938*, Časopis Slezského muzea – série B (dále ČSM–B) 33, 1984, s. 1–44.

²⁴ Především po schválení nového spolkového a shromažďovacího zákona v roce 1867. Viz Eva DRAŠAROVÁ, *Stát, spolek a spolčování*, *Paginae historiae* 1, 1993, s. 152–177.

²⁵ Potvrzený návrh stanov v ANM, f. RNM, E 2/3.; dále jsou otištěny v jednatelské zprávě Palackého v ČČM 17, 1843, s. 611–614.

²⁶ J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 61–62.

²⁷ ANM, f. RNM, kart. 22.

dem k finančním, personálním a prostorovým (ne)možnostem je nemohlo řádně vystavovat a mnohdy jim poskytnout potřebnou péči.

Regionální muzea na našem území vznikala velmi nerovnoměrně. V Čechách vznikala první muzea již od 60. let a v dalších desetiletích jejich počet výrazně narůstal.²⁸ Vznikala především v českých jazykových oblastech, nejvíce ve východních Čechách. Na Moravě byl vývoj do 90. let pomalejší, což ovlivnilo především národnostní složení i zaměření Františkova muzea v Brně, které bylo výrazně německé.²⁹ Národnostní problematika ovlivňovala situaci také ve Slezsku, kde vznikalo regionálních muzeí do konce 19. století nejméně. Prvním a nejvýznamnějším českým regionálním muzeem v oblasti Severní Moravy a Slezska bylo muzeum v Olomouci.³⁰ Významným centrem muzejních snah byla také Opava, kde se vedle německých muzeí vzniklo i muzeum české.³¹

Zakladatelé muzea byly vzdělané a ekonomicky dobře situované osobnosti regionu jako obchodníci, učitelé, profesori, řemeslníci, advokáti, lékaři, kněží, purkmistři, ředitelé, apod. Tito lidé dokázali spolky a muzea ekonomicky a ideově podržet, ale často jim chyběly potřebné znalosti co sbírat, jak se sbírkovými předměty a s celými sbírkami pracovat, ochránit je a prezentovat. Jádro sbírkového fondu tvořily obvykle původně soukromé sbírky, které jejich majitelé muzeu darovali či odkázali nebo je muzeem později odkoupilo. Příkladem takové osobnosti byl učitel a sběratel Karel Jaromír Bukovanský, který založil v roce 1872 městské muzeum ve Slezské Ostravě,³² jedno z prvních specificky městských muzeí ve Slezsku.³³

V 60. letech 19. století se objevují obecně dva typy regionálních muzeí.³⁴ První z nich představují muzea, která byla zakládána jako střediska výzkumu s důrazem na záchranu památek. Obvykle byl založen spolek (archeologický, muzejní, apod.), který měl být zárukou zabezpečení muzea. V Čechách je příkladem takového spolku Archeologický a muzejní spolek „Včela Čáslavská“, který vznikl v roce 1864. Již v roce 1862 konzultovali zakladatelé spolku svůj záměr se členy Archeologického sboru Národního muzea, kteří se shodli, že „*myšlenka tato jest výborná*“. Ovšem uvědomovali si, že Národní muzeum počátkem 60. let ožívalo po letech stagnace v období Bachova absolutismu a obnovovalo činnost svou i svých sborů. Z toho důvodu Archeologický sbor požádal, aby „*s tím chvatným záměrem posečkal, aby se dle poměrů musejních potom ustaviti a oba jakož i všecky jim podobné spolky stejným způsobem ke svému účelu kráčet mohly*“.³⁵ Členové Archeologického sboru podle výše citovaných slov přinejmenším tušili, že tento první spolek nebude posledním. Ve stanovách i programu Včely Čáslavské je dobře patrný vzor Archeologického sboru. Těžiště práce Včely Čáslavské spočívalo v terénních výzkumech, pořizování popisů památek a kreseb. Od roku 1877 je rozvoj toho spolku spojen s významnou osobností regionálního muzejnictví Klimentem Čermákem. Tento spolek se stal vzorem pro později vznikající

²⁸ V období 1860–1890 vzniklo v Čechách celkem 49 muzeí a muzejních spolků, z toho 37 českých. J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 61–62.

²⁹ TAMTĚŽ, s. 65. Česká muzea vznikala i v místech s převahou německého obyvatelstva, zde měla být posilou kulturního, ale i politického života.

³⁰ Milada PÍSKOVÁ – Václav STRATIL, *Živé tradice 1883–1983: k 100. Výročí založení 1. českého muzea v Olomouci*, Olomouc 1983, 103 s.

³¹ Josef DUDA (ed.), *150. let Slezského muzea: 1814–1964*, Ostrava 1964, 155 s.

³² Dnešní Ostravské muzeum. 2005–2012. [cit. 8. 8. 2012]. Dostupné z www:

<http://www.ostrmuz.cz/website/mainmenu/muzeum/historie/>

³³ E. ŠEFČÍK, *Přehled vývoje opavských muzeí*, s. 31.

³⁴ J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, Praha 1976, s. 68–71.

³⁵ Schůzka dne 29. 11. 1862, PA 5, 1862, s. 189; J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 69.

regionální archeologické spolky (např. pro Archeologický sbor Vocel v Kutné Hoře nebo archeologický odbor v Plzni).³⁶

Na Moravě došlo ke zřízení prvního českého regionálního muzea tohoto typu v roce 1883 v Olomouci. „*Krajinské museum české at' se zřídí v Olomouci, tak jako v Praze máme České museum, v němž do jisté míry ukládají se sbírky ze všech širých našich vlastí*“.³⁷ U zrodu „Muzejního spolku v Olomouci“ stál Vincenc Prasek a Jan Havelka a od roku 1884 vydával spolek „Časopis Muzejního spolku v Olomouci“.³⁸ Spolek působil nejen v Olomouci, ale na území celé Moravy a muzeum bylo budováno jako centrum české vědy s celomoravskou působností.³⁹ Odborná činnost olomouckého muzejního spolku byla zaměřena především na archeologii a národopis. Právě aktivní národopisná činnost představitelů tohoto spolku podnítila v letech 1885–1895 vznik řady dalších regionálních muzeí na Moravě.

Druhý typ představovala muzea zakládaná primárně pro potřeby výuky žáků a studentů, jež měla sloužit také ke vzdělání veřejnosti. Zakladatelem bylo buď vzdělávací zařízení, nebo společnost, která ve svých stanovách deklarovala jako hlavní účel muzejních sbírek „názorné vyučování“, a tomu byl podřízen i sbírkotvorný plán. Sbírkou obsahovaly nejen muzejní předměty ale i pomůcky pro výuku (např. modely krystalů). Příkladem prvního takového muzea je Muzejní společnost v Chrudimi, která byla založena v roce 1866. Myšlenku zakládání regionálních muzeí a konkrétně tento typ muzea podpořil i ředitel přírodovědných sbírek Národního muzea Antonín Frič ve svém článku z roku 1865, kde kromě svého návrhu ideálního přírodovědeckého muzea věnoval v poslední části pozornost také zřizování menších muzeí a školních sbírek. K lepšímu zajištění podpory pro muzeum a budování jedné ucelené sbírky navrhuje Frič, aby „*kdekoli realní škola a gymnasium pospolu se nalézají, upraveno bylo jedno společné Museum*“.⁴⁰ Doporučuje ovšem zakládat muzea i ve městech, kde vyšší školy nejsou.

Z obou příkladů je patrné, že koncepce Národního muzea byla zpočátku velkým vzorem. Národní muzeum vnímalo snahy spolků a škol o zakládání menších regionálních muzeí pozitivně. V té době to byly snahy ojedinělé. V Čechách vznikly v 60. letech 19. století dvě muzea (Čáslav a Chrudim) a na Moravě a ve Slezsku začala regionální muzea vznikat později. Od poloviny 70. let se díky příznivější politické a ekonomické situaci zlepšují podmínky pro rozvoj kulturního života, což se odráží i ve zvyšujícím se počtu zakládaných muzeí. Do konce roku 1890 jich v Čechách přibýly tři desítky a rozvoj je od 80. let patrný i na Moravě a ve Slezsku.⁴¹

Koncem 70. let 19. století vzniká třetí typ regionálního muzea, který představoval více či méně vyváženou variantu obou předchozích typů. Zejména v 80. letech, kdy vznik regionálních muzeí výrazně vzrostl,⁴² již muzeum nebylo zakládáno spolkem nebo jako součást školy. Ve většině případů se jednalo o městské muzeum, založené a řízené městskými or-

³⁶ Spolek byl v roce 1991 obnoven z podnětu ředitelky Městského muzea Čáslav. Muzejní a vlastivědný spolek Včela Čáslavská. [cit. 10. 8. 2012]. Aktualizováno 4. 6. 2012. Dostupné z [www: <http://www.cmuz.cz/Muzeum/vcela.htm>](http://www.cmuz.cz/Muzeum/vcela.htm)

³⁷ *České museum v Olomouci*, Našinec, 50/15, Olomouc, 2. 5. 1883, s. 1.

³⁸ O dva roky později byl přejmenován na „Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci“. Více k tématu M. PÍSKOVÁ – V. STRATIL, *Živé tradice 1883–1983: k 100. Výročí založení 1. českého muzea v Olomouci*, Olomouc 1983, s. 11–25.

³⁹ Kontakt s venkovskými členy udržoval spolek prostřednictvím výjezdních spolkových schůzí tzv. kočovných, které se konaly obvykle jen v létě, mimo Olomouc, a měly především populárně vzdělávací a kulturní obsah. Tamtéž, s. 15.

⁴⁰ Antonín FRÍČ, *Návrh k zřízení přírodnického Musea*, ČNM 39, 1865, s. 329.

⁴¹ Podrobněji J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 62 ann.

⁴² V Čechách vzniklo v 80. letech 19. století 23 muzeí. Srov. J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 62–63.

gány, s vědeckým a výzkumným zaměřením na město a jeho okolí.⁴³ Výjimečně došlo k vytvoření muzejní sekce při již existujícím spolku s širším osvětovým posláním. Takovým případem je Muzeum Matice Opavské, které bylo ustaveno v roce 1884 změnou stanov již existující Matice Opavské.⁴⁴ Tento spolek byl založen v roce 1877 a zpočátku se zaměřoval především na vzdělávací činnost. V 80. letech 19. století navrhl Vincenc Prasek založit muzejní spolek, jenž by soustředil pozornost na české obyvatelstvo Opavy.⁴⁵ Do stanov Matice Opavské byl doplněn účel spolku – sbírání, uchovávání a ochrana starožitností a jiných historických a literárních památek. Muzeum chtělo zaměřit pozornost především na český živel ve Slezsku, který opomíjelo německé gymnaziální i umělecko-průmyslové muzeum v Opavě.⁴⁶

Společným rysem nejstarších muzeí je jejich vlastivědné zaměření. V muzeu měly zastoupení obvykle historické i přírodní vědy, ale nebylo to vždy ideálně vyvážené, což kritizoval Antonín Frič, podle něhož byla regionální muzea příliš jednostranná a zaměřovala svou pozornost většinou na tvorbu sbírek z oblasti archeologie a národopisu.⁴⁷ To bylo pravým opakem Národního muzea, kde přírodovědné sbírky měly již v polovině 60. let 19. století tři oddělení s vlastními kustody a naproti tomu sbírky historické byly bez vlastního kustoda rozděleny mezi archiv a knihovnu.⁴⁸ Vzájemné antipatie se projevovaly i přímo v regionálních muzeích, kde Kliment Čermák „odpozoroval na cestách nevražení archeologů k přírodním sbírkám, umělců ku střepům a přírodníkům ku nádobám středověkým“.⁴⁹ Malá muzea měla dokumentovat svůj region vyváženě.

Zpočátku neexistovala pro regionální muzea žádná koncepce a první regionální muzea přijala koncepci Národního muzea, kterou ve 40. letech 19. století vytvořil a prosadil Palacký, tj. vytvoření „obrazu vlasti“ aplikované v menším měřítku na příslušný okres či region. V tomto případě se nejednalo o úmyslný vliv Národního muzea na regionální muzejnictví, ale o dobrovolnou volbu vlastivědné koncepce po vzoru Národního muzea. Myšlenky Palackého v rámci Národního muzea uplatňoval, doplňoval a usměrňoval pro regionální potřeby kromě J. E. Vocela později také Josef Smolík, který se v roce 1878 stal redaktorem Památek archeologických.⁵⁰ V témže roce vyzval regionální pracovníky v článku „Slovo o zakládání archeologických spolků“, aby po vzoru Včely Čáslavské zakládali spolky, které by se věnovaly archeologickému výzkumu, nalezené předměty i naleziště správně popsali, uchovávali, a nezapomněl připomenout „*necht' jsou občas přístupny všemu lidu, zejména okolnímu*“.⁵¹ Právě neznalost a nevědomost rolníků na polích a dělníků při stav-

⁴³ Např. městské muzeum v Jindřichově Hradci (1882) nebo městské muzeum v České Třebové (1888), jejichž úkolem bylo dokumentovat historii města a jeho obyvatel.

⁴⁴ Ve stanovách byl doplněn účel spolku, tj. sběr starožitností a jiných památek historických a literárních, uchovávat je a veřejně působit pro ochranu památek. E. ŠEFCÍK, *Přehled vývoje opavských muzeí*, s. 25–30. Dále *Proč chceme mít své muzeum*. Opavský týdeník, 25/16, 28. 3. 1885, s. 1.

⁴⁵ Vincenc Prasek působil do roku 1883 v Olomouci, kde stál u zrodu Muzejního spolku v Olomouci.

⁴⁶ TAMTÉŽ; dále Karel ČERNOHORSKÝ, *Muzeum Matice opavské a jeho sbírky*, in: Památník Matice opavské 1877–1927, Opava 1927, s. 64 ann.

⁴⁷ Václav PUBAL, *Národní muzeum a regionální muzejnictví*, in: Národní muzeum 1818–1948. Praha 1949, s. 47.

⁴⁸ Iveta FÜRSTOVÁ, *Po stopách Palackého koncepce. Vývoj historické sbírky Národního muzea v letech 1860 až 1880*, ČNM 179, 2010/3–4, s. 13–35.

⁴⁹ Kliment ČERMÁK, *Rozpor mezi archeologickým i přírodovědeckým oddílem musea venkovského*, Věstník československých muzeí a spolků archeologických (VČMSA) 3, 1898/5, s. 1–3.

⁵⁰ Od roku 1874 byl jednatelem Archeologického sboru a v této funkci působil 20. let. Sbor byl v této době zaměřen na pravěkou archeologii.

⁵¹ Josef SMOLÍK, *Slovo o zakládání archeologických spolků*, PA 5, 1862, s. 126–127.

bách silnic a železnic přisuzoval Smolík mnohé nenahraditelné ztráty, a proto zdůrazňoval vzdělávací a poučný aspekt regionálních muzeí.⁵²

Národní muzeum díky Smolíkově aktivitě vystupovalo na přelomu 70. a 80. let 19. století v roli podporovatele vzniku regionálních spolků. „*A když pak veškerí spolkové ti, jichž aby po vlasti mnoho bylo, upřímně si přejeme, zvláště v oboru předhistorické archeologie hleděti budou k národnímu Museu a k archeologickému Sboru tamtéž, co toho druhu u nás nejstaršímu*“.⁵³ Smolík prosazoval potřebu vzájemné spolupráce, vytvoření sítě regionálních muzeí a jistý prostor poskytoval regionálnímu muzejnictví i v Památkách archeologických.

Přes tento na první pohled dobře se vyvíjející vztah pražského centra s regionálními muzei se nedokázalo Národní muzeum postavit do čela formujícího se regionálního muzejnictví.⁵⁴ Ve stavu, v němž se v 70. a 80. letech 19. století nacházely sbírky Národního muzea, obzvláště historická sbírka, nemohlo poskytnout názorný příklad, a příliš nepomohlo muzeím ani metodicky či teoreticky. Vedení Národního muzea řešilo prostorové a finanční problémy, které v této době gradovaly,⁵⁵ a pozornost byla soustředěna především ke stavbě nové budovy. Po odstoupení Smolíka z funkce jednatele Archeologického sboru v roce 1893 a nástupu Josefa Ladislava Piče jak do čela Archeologického sboru, tak sbírky prehistorické archeologie Národního muzea ustala spolupráce s regiony. Prof. Pič se zaměřil především na tvorbu nové expozice a budování prehistorické sbírky Národního muzea.⁵⁶

Teoretickou oporu regionálnímu muzejnictví přinesly od konce 80. let 19. stol. práce Klimenta Čermáka a Karla Václava Adámka. V roce 1877 se stal jednatelem Včely Čáslavské místní učitel Kliment Čermák, který významně oživil činnost tohoto spolku.⁵⁷ Organizoval a prováděl archeologické výzkumy, podílel se na rozšiřování a pořádání rozrůstajících se sbírek, přednášel pro veřejnost a publikoval. Práce se sbírkovými předměty, tvorba sbírek, potřeba jejich konzervace a prezentace jej o deset let později, v roce 1886, přiměla k vydání prvního teoretického spisu „*O muzeích městských a okresních*“ zaměřeného na potřeby regionálních muzeí.⁵⁸ V tomto díle, které Jiří Špět označil za „*nejranější muzeologickou studii*“, definoval Čermák své hlavní muzeologické myšlenky. Uvažoval především o významu regionálního muzejnictví, o vztahu regionálních muzeí k Národnímu muzeu, o potřebě samostatnosti muzejních spolků, o důležitosti vedení agendy a informování veřejnosti o činnosti spolku, o dostatečném vzdělání kurátorů, zásadách prezentace, konzervace apod.⁵⁹

Potřebné informace, návody a zprávy pro regionální muzea šířil Čermák od roku 1895 prostřednictvím „*Věstníku českoslovanských muzeí a spolků archeologických*“. Tento měsíčník přinášel pod Čermákovou redakcí informace o činnosti muzejních spolků a akvizici sbírek, o archeologických nálezech, dále konzervátorské postupy, metodické studie, seznamy, oznámení, přehled literatury atd.⁶⁰ Čermák také na stránkách Věstníku zopakoval svůj názor na vztah regionálních muzeí k Národnímu muzeu. „*Památky nejdražší, nejvzác-*

⁵² J. ŠPĚT, *K vývoji vztahů mezi Národním muzeem a venkovskými muzei do let devadesátých*, Muzejní a vlastivědná práce (MVP) 3, 1965/2, s. 88–90.

⁵³ TAMTÉŽ, s. 128.

⁵⁴ J. ŠPĚT, *J. Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 73.

⁵⁵ O stavu Národního muzea pravidelně informovala nejrůznější periodika, např. *Nepořádek v muzeu*, Národní listy (NL) 207/21, 27. 8. 1881 nebo *To naše české muzeum*, NL 102/23, 29. 4. 1883.

⁵⁶ Jiří NEUSTUPNÝ, *Pravěk oddělení*, in: G. SKALSKÝ, *Národní museum 1818–1948*, Praha 1949, s. 69–86.

⁵⁷ Jolana ŠANDEROVÁ, *Kliment Čermák–Jan Hellich–Albín Stocký. Představitelé českého muzejnictví přelomu 19. a 20. století*, (diplomová práce) Brno, FF MU, 2006, s. 12–30; V. PUBAL, *Včela Čáslavská a její přínos k rozvoji českého muzejnictví v 80. a 90tých letech 19. století*, MVP 2, 1964, s. 209–215.

⁵⁸ K. ČERMÁK, *O muzeích městských a okresních*, 1886.

⁵⁹ J. ŠPĚT, *Muzeologické názory Klimenta Čermáka*, MVP 15, 1977/85, s. 213–230. Zde i další literatura.

⁶⁰ K. ČERMÁK popisuje program periodika hned v úvodu prvního čísla. VČMSA 1, 1895/1, s. 1–3.

nější náležejí museu král. Českému“, píše Čermák, ale zároveň poukazuje na odtažitý přístup a nezáměr Národního muzea: „*tam na Vltavě stříbropěnné neměli pro nás nic jiného než koš redaktorský a sokratické mlčení*“.⁶¹ Uznává význam Národního muzea pro prezentaci země, protože nejen Čech, ale i cizinec: „*táhne ku Praze jako hlavě vlastní naši a tam že hledá poučení o českých poměrech přírodních, dějepisných a uměleckých. Nepřijde zajisté Angličan do Lhoty, aby uviděl tam některé sto památek místních*“.⁶² Doporučuje prohloubení spolupráce mezi všemi muzei, k čemuž jeho Věstník nemálo přispíval.

V 90. letech 19. století ovlivnila rozvoj regionálních muzeí nejprve Všeobecná zemská jubilejní výstava v roce 1891, ale daleko důležitější význam měla Národopisná výstava československá, která se konala v roce 1895.⁶³ Jubilejní výstava měla za úkol představit hospodářskou úroveň českých zemí a pro větší kontrast i z pohledu retrospektivy. Ve zvláštním pavilonu byla umístěna expozice „Česká chalupa“, což byla idealizovaná roubená lidová chalupa s několika kouty světniček z různých krajů Čech. Koncem roku 1891 nabídl výbor pro „Českou chalupu“ Národnímu muzeu, že z výstavních exponátů vytvoří v jedné místnosti nové muzejní budovy expozici.⁶⁴ Národní muzeum tuto nabídku přijalo a tzv. Selská síň byla zpřístupněna již v roce 1893 jako první sál oddělení historické archeologie.⁶⁵

Expozice „Česká chalupa“ sklidila velmi pozitivní ohlasy, které se staly podnětem k úvahám o uspořádání výstavy věnované čistě lidové kultuře. Od roku 1892 regionální pracovníci s obětavou podporou široké veřejnosti nejprve shromažďovali a vystavovali exponáty v příslušném kraji a pak vybraný materiál posílali do Prahy. Organizaci zajišťovala Národopisná společnost československá, založená v roce 1893, dále 14 odboček a mnoho krajinských odborů.⁶⁶ V průběhu let 1892–1895 pořádaly tyto odbory či již existující muzea krajinské výstavy, kterých bylo v Čechách uskutečněno 118, na Moravě 54, ve Slezsku 2.⁶⁷ Přípravy Národopisné výstavy a krajinských výstav probouzely zájem o lidovou kulturu a podporovaly rozvoj regionálního muzejnictví. Výstavní činnost významně podporovala vznik regionálních muzeí i před rokem 1890.⁶⁸ Tento faktor ovšem po roce 1891 díky aktivním přípravám a sběru předmětů pro obě velké výstavy zesílil natolik, že v Českých zemích vzniklo v 90. letech 19. století více než 50 regionálních muzeí.⁶⁹ Do příprav Národopisné výstavy se Národní muzeum nezapojilo. V tomto období mělo na zakládání muzeí v Čechách, na Moravě i ve Slezsku vliv především národopisné hnutí.

Národopisná výstava československá byla nejprve plánována na rok 1893, ale otevřena byla 15. května 1895 a přesně za rok bylo veřejnosti otevřeno Národopisné muzeum československé v paláci Sylva-Taroucy Na Příkopech.⁷⁰ Založení muzea „*sestaveného*

⁶¹ Kliment ČERMÁK, *Jest užitečno všude musea zakládati?*, VČMSA 1, 1895/2, s. 18.

⁶² TAMTÉŽ.

⁶³ J. ŠPĚT, *Výstavní ruch let devadesátých a jeho význam pro rozvoj regionálního muzejnictví*, MV 9, 1971/1, s. 13–22.

⁶⁴ Dopis z 10. 12. 1891 od výboru pro „Českou chalupu“ správnímú výboru Národního muzea. ANM, f. RNM, kart. 36.

⁶⁵ Iveta FÜRSTOVÁ, *Vývoj „archeologických sbírek“ Národního muzea od 90. let 19. století do roku 1914*, ČNM (v tisku).

⁶⁶ Do roku 1895 vzniklo v Čechách 154 krajinských odborů, na Moravě 54 a ve Slezsku 2. Muzejní a vlastivědná společnost ve Frenštátě pod Radhoštěm. ABYSS 2004. [cit. 14. 8. 2012].

Dostupné z www: <http://www.mvs-frenstat.info/>

⁶⁷ TAMTÉŽ.

⁶⁸ J. ŠPĚT, *Výstavní ruch let devadesátých*, MVP 9, 1971/1, s. 17–18.

⁶⁹ TAMTÉŽ. V letech 1891–1894 vzniklo v Čechách 34 muzeí a v letech 1895–1898 dalších 19 muzeí. TÝŽ, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 85.

⁷⁰ Drahomíra STRÁNSKÁ, *Národopisné oddělení*, in: G. SKALSKÝ, *Národní muzeum 1818–1948*. Praha 1949, s. 119–136.

z předmětů koupí neb darem získaných z nezapomenutelné národopisné výstavy československé“ bylo plánováno od samého počátku.⁷¹ Nepodařilo se však získat všechny vystavený materiál, některé předměty či soubory si vyžádaly krajské odbory nazpět. Ty se obvykle staly základem nového městského muzea. Tímto způsobem byl položen i základ muzea ve Frenštátě pod Radhoštěm. Organizátorem sběratelské činnosti zde byl učitel Jiří Felix. V roce 1893 prosadil založení místního Národopisného odboru, který ve spolupráci se školami a spolky shromáždil národopisné sbírky z frenštátského regionu, a ještě téhož roku byla uspořádána výstava. Po účasti frenštátského regionu na Národopisné výstavě činnost odboru končí a vše bylo odevzdáno městu jako základ budoucího muzea.⁷²

Výstavní činnost a rozrůstající se muzejní síť upozorňovala veřejnost stále zřetelněji na potřebu ochrany památek a jejich zachování. Koncem 19. století se již velmi naléhavě prosazují snahy o záchranu českých památek před vývozem do zahraničí. V tisku můžeme zaznamenat větší koncentraci příspěvků, které upozorňují na to, že cizí muzea byla „živena namnoze památkami českými, kdežto u nás nejen že se nic nekupovalo, ještě cizím cestujícím handlírům se prodávalo“.⁷³ Tento negativní jev byl jedním z podnětů při vzniku Muzea hlavního města Prahy v roce 1881. Štěpán Berger a Břetislav Jelínek přesvědčili městského radního Otakara Zeithammera, „že by založením zvláštního městského muzea v Praze nejen vývozu starožitností zabráněno býti mohlo, ale nad to, že by ještě památky, které z nevšímavosti se ničí aneb jinak zkázu berou, snadno zachrániti a zachovati se daly“.⁷⁴ Profesor Zeithammer přednesl v roce 1877 návrh založit pražské městské museum na zasedání městské rady, která jej schválila, ale teprve o rok později jmenovala komisi pro založení pražského muzea. Schválením pravidel stálého komitétu bylo v říjnu roku 1881 založeno městské museum také v hlavním městě.

Vývoz českých památek ani díky tomuto kroku neustával. V roce 1889 sepsal Karel Václav Adámek petici, kterou podepsali i členové „Společnosti přátel starožitností českých v Praze“.⁷⁵ Petici předložil a referoval o ní 14. listopadu 1889 Karel Adámek (otec Karla Václava Adámka) na zemském sněmu, kde byla kladně přijata.⁷⁶ Petice obsahovala mimo jiné požadavek na pořizování seznamů památek a určení míst, kde se uchovávají, a důraz byl kladen na potřebu vydání zákona o zákazu vývozu památek za hranice českých zemí. Příprava zákona byla uložena zemskému výboru, ale ten jej řadu let oddaloval a ke znovuotevření této otázky došlo v roce 1892 po zkušenostech z Jubilejní výstavy.⁷⁷ V roce 1893 na sjezdu musejních spolků, odborů národopisné výstavy československé a přátel vlastivědy české v Hlinsku upozornil K. Adámek opět na nečinnost zemského výboru v oblasti záchrany památek. Adámkův proslov se stal podkladem pro usnesení, kde jedním z hlavních bodů byl požadavek, „aby byl vytknut poměr mezi museem království českého a musejními spolky krajskými na základě dělby práce kotvíci ve vzájemné součinnosti a podpoře“.⁷⁸

⁷¹ Stanislav KLÍMA, *Umělecké a starodávné památky a sbírky v Praze*, VČMSA 4, 1900/5, s. 66.

⁷² Další literaturu uvádí Muzejní a vlastivědná společnost ve Frenštátě pod Radhoštěm. ABYSS 2004. [cit. 14. 8. 2012]. Dostupné z www: <http://www.mvs-frenstat.info/>

⁷³ Břetislav JELÍNEK, *Museum král. hl. města Prahy I.*, VČMSA 4, 1900/6, s. 81–84.

⁷⁴ TAMTÉŽ.

⁷⁵ Společnost přátel starožitností založil K. V. Adámek s J. L. Pičem v roce 1888, aby podporovala snahy o záchranu českých památek.

⁷⁶ Karel Václav ADÁMEK, *Zákonná úprava ochrany starodávných památek v království českém*, NL 169/32, 20. 6. 1892, s. 1–2.

⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 1. K. Adámek 17. 3. 1892 podal v zemském sněmu návrh na „zřízení zemské archeologické komise“.

⁷⁸ K. ČERMÁK, – V. V. JANÍČEK, *Palackého sjezd českých archeologů a spolků muzejních v Kutné Hoře*, VČMSA 3, 1898/3, 66–67.

Nejpovolanější institucí, jež měla pomáhat čelit vývozu památek, bylo Národní muzeum. To však pro nedostatek finančních prostředků dlouhodobě neplnilo úlohu ochránce českých památek. V roce 1891 byla otevřena nová budova Národního muzea na Václavském náměstí, kam byly přestěhovány a postupně nově instalovány muzejní sbírky, což vyřešilo prostorové nedostatky jen na několik let. Přestěhování sbírek potvrdilo neuspokojivý stav historických sbírek Národního muzea. „*Máme nové museum, které se, o tom není pochyby, architektonicky pěkně reprezentuje. Tím větší pak je překvapení, když sbírky a zejména kulturně – historické sbírky národa českého jsou tak chatrné*“, napsal v roce 1892 Niederle.⁷⁹ A podobného názoru byl i T. G. Masaryk: „*Avšak, podívejte se, pánové, na museum naše; jděte tam a podívejte se na sbírky, které by měly znázorňovati kulturní vývoj, a dojem, který na nás učiní, nebude příjemný*“.⁸⁰

Kustodem sbírky historické archeologie Národního muzea se v roce 1892 stal architekt Jan Koula, který si byl vědom toho, že finanční prostředky, které mělo Národní muzeum k dispozici na nákup sbírkových předmětů, byly nedostatečné. Koula v žádné přednášce ani stati nezapomněl zdůraznit, že vývozem českých památek do zahraničí, třeba i do Vídně, dochází k nenávratným ztrátám.⁸¹ Národní muzeum nejednou žádalo zemský výbor o zvýšení subvence, což ve Zprávě o rozpočtu na rok 1896 odůvodňovalo tím, že „*mnohá vzácná věc, kterou ještě dnes zakoupiti lze, již v době nejbližší pro ústav domácí ztracena bývá, ježto cizina i v této příčině již nyní mocnou a bohužel často vítěznou činí konkurenci*“.⁸² V roce 1896 žádalo Národní muzeum o zvýšení subvence z 200 zl. na 800 zl. s odůvodněním, že při koupi památky je třeba rychlý postup. Na druhé straně je z účtů patrné, že 200 zl. někdy nebylo na nakupování památek ani využito, na což upozornil v roce 1892 poslanec T. G. Masaryk ve svém projevu na zemském sněmu.⁸³ Také Niederle zdůrazňoval, že vydání zákona nebude účinné bez toho, aby bylo Národní muzeum vybaveno dostatečným množstvím finančních prostředků a veřejnost o tom dostatečně informována.⁸⁴

Problém s vývozem památek a situace v Národním muzeu do jisté míry potvrzovaly význam regionálních muzeí a přispíval i k diskusi o organizaci muzejnictví. Do této diskuse se zapojil Niederle, jenž v souvislosti s regionálním muzejnictvím zastával názor, že všechny české movité kulturní památky mají být soustřeďovány v Národním muzeu. V prvním ročníku časopisu Český lid přímo píše: „*Jsem totiž přesvědčen, že krajinská archeologická muzea jsou na újmu povznesení vědecké práce v Čechách, že centralizace sbírek v Praze byla by prospěšnější*“. Na druhé straně si uvědomoval, že centralizaci „*provést je nemožné. Musea své sbírky nevydají*“. Při popisu kladů centralizace sbírek v Praze, narazil Niederle na zajímavou skutečnost, že některá města mezi sebou pravděpodobně soupeřila v souvislosti se zakládáním muzeí. Nepodceňoval ani mnohé dobré stránky existence regionálních muzeí, ale roztržitost sbírkových předmětů podle jeho názoru komplikovala vědecké studium.⁸⁵

Decentralistickou koncepci na druhé straně zastával K. V. Adámek, který upřednostňoval regionální muzea a stavěl se proti centralismu vídeňskému i pražskému.⁸⁶ Adámek na rozdíl

⁷⁹ Lubor NIEDERLE, *K návrhu zákona na ochranu uměleckých a starožitných památek v Čechách*, NL 108/32, 17. 4. 1892, s. 3.

⁸⁰ T. G. MASARYK, *Sněm království českého. Schůze dvacátá první*, NL 104/32, 13. 4. 1892, s. 2.

⁸¹ Jan KOULA, *Sbírka historicko-archeologická*, PA 21, 1904, s. 29–30.

⁸² *Zpráva o rozpočtu Muzea království Českého na rok 1896*, Praha 1895, s. 22; ANM, f. RNM, kart. 43, č. 1151.

⁸³ T. G. MASARYK, *Sněm království českého. Schůze dvacátá první*, NL 104/32, 13. 4. 1892, s. 3.

⁸⁴ L. NIEDERLE, *K návrhu zákona na ochranu uměleckých a starožitných památek v Čechách*, s. 2–3.

⁸⁵ Týž, *Několik slov o pěstování české archeologie*, Český lid (ČL) 1, 1892, s. 317–331.

⁸⁶ K. V. ADÁMEK, *Zákonná úprava ochrany starodávných památek*, LN 169/32, 20. 6. 1896, s. 1.

od Niederleho usuzoval, že žádná zákonná opatření nebudou proti vývozu památek účinná, pokud veřejnost nebude v tomto směru více seznámena s významem a důležitostí památek, a proto prosazoval posílení regionálních muzeí. Už v roce 1883 se setkáme s podobným názorem i na Moravě v olomouckých novinách Našinec. Zde bylo otištěno provolání o založení českého muzea v Olomouci, kde je uvedena zkušenost, že „*památky a starožitnosti velice často se zasílají příliš daleko z kraje do velikých muzeí, kdež namnoze před jinými vzácnějšími předměty do pozadí ustupují, trátíce na ceně i na zajímavosti*“.⁸⁷ Originály listin měly podle provenienčního principu zůstat v regionálním muzeu a „*podobněž starožitnosti, nejsou-li něco obzvláštního, do velikých muzeí nebudtež posílány, aby tam zbytečně místa nezabíraly*“.⁸⁸

V roce 1893 se konal v Hlinsku Sjezd muzejních spolků, odborů národopisné výstavy československé a přátel vlastivědy české, který souvisel také s přípravou Národopisné výstavy československé. Adámek na sjezdu sice podpořil myšlenku, že Národní muzeum má stát „*v čele ruchu musejního*“, ale to podle něj nezmenšuje význam regionálních muzeí, která mají především výchovnou a osvětovou funkci. Koncepce Adámka i Čermáka se shoduje v názoru, že regionální muzea nekonkurují Národnímu muzeu, ale doplňují a upřesňují „obraz vlasti“ tím, že podrobněji dokumentují svůj region.

Národní muzeum se k přípravám Národopisné výstavy, krajinským výstavám, regionálním i odborným muzeím stavělo naprosto pasivně.⁸⁹ Předpokládalo se již na počátku, že Národopisná výstava přinese množství významných exponátů, ale představitelé Národopisné společnosti československé o jejich umístění do Národního muzea neuvažovali. Vznik Národopisného muzea umožnil vytvoření druhého odborného centra v oblasti národopisu, které spolupracovalo s pražskou univerzitou a stálo v protikladu k Národnímu muzeu. V národopisu na rozdíl od archeologie byla jednoznačně odborná převaha na univerzitní straně.⁹⁰ S nízkým nespolupracující Národní muzeum zůstávalo stále více osamoceno, proti stála z hlediska odborného pražská univerzita a na poli muzejním regionální i odborná muzea.

Regionální muzejnictví se v průběhu 90. let 19. století vydalo vlastní cestou. Potvrdil to Palackého sjezd českých archeologů a spolků muzejních v Kutné Hoře, který se konal v dnech 27. a 28. srpna 1898. Pracovníci regionálních muzeí a archeologové, kteří se na sjezdu sešli v hojném počtu, se na tomto setkání „*k práci další posílili, vzájemně poznali a sdělili si své zkušenosti, radosti a trudy*“.⁹¹ Program v mnohém navázal na závěry sjezdu z roku 1893 v Hlinsku a obohatil je o nové koncepční a organizační myšlenky. K. V. Adámek diferencoval existující muzea do tří typů: zemská, okresní a odborná. U každého typu muzea pohovořil o základní činnosti a sbírkotvorném plánu. Muzejní síť byla již poměrně rozsáhlá a Adámek nedoporučoval její další rozrůstání. Viděl budoucnost především v okresních muzeích s většími sbírkovými fondy.⁹² Čermák ve svém prosluvu navrhoval založení zemské muzejní rady a V. V. Jeníček vyzýval muzejní spolky: „*budtež dle jedi-*

⁸⁷ *České museum v Olomouci*, Našinec, 50/15, Olomouc, 2. 5. 1883, s. 1.

⁸⁸ TAMTÉŽ.

⁸⁹ Až v únoru 1902 se v Národním muzeu sešli zástupci pražských muzeí k možnosti koordinace vzájemného programu.

⁹⁰ J. ŠPĚT, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, s. 95.

⁹¹ „*Na presenční listině zapsáno bylo 88 účastníků, ale přítomných bylo ke 200.*“ Podle presenční listiny se sjezdu zúčastnili zástupci 22 českých muzeí. Více viz K. ČERMÁK, – V. V. JANÍČEK, *Palackého sjezd českých archeologů a spolků muzejních v Kutné Hoře*, VČMSA 3, 1898/3, s. 88.

⁹² TAMTÉŽ, s. 66–70.

nečných stanov zřízeny“.⁹³ Na sjezdu výrazně vynikla myšlenka jednotné organizace muzejní činnosti, která v této době nebyla realizována, ale vracela se stále znovu.

Po náročné přípravě Národopisné výstavy a nadšení z jejích výsledků se koncem 90. let 19. století dostavil útlum. V roce 1899 Čermák ve Věstníku konstatoval, že „poslední dobou naše činnost muzejní v zemích českých jaksi umlkla, zdálo by se, jakby nežila“.⁹⁴ Kona- lo se méně schůzí muzejních výborů a valných hromad, ubývaly zasílané návrhy a zprávy do Věstníku. Začala se projevovat generační obměna a mnohde již nenašlo muzeum tak nadšeného a obětavého pokračovatele. Celkově se projevila stagnace, která zapříčinila v roce 1902 i zánik Čermákova Věstníku.

Závěr

Národní muzeum bylo v první polovině 19. století centrem kulturního a politického živo- ta. V období Bachova absolutismu však došlo ke značnému omezení činnosti Národního muzea, ale přesto jej první regionální muzea vznikající od 60. let vnímala jako vzor. V souvislosti s vydáním spolkového zákona začalo vznikat od druhé poloviny 70. let větší množství živých a činných muzejních spolků. Naopak Národní muzeum nedokázalo navázat na slibný vývoj ze 40. let a stále více se utápělo ve vlastních starostech. Jen díky Smolíkově vstřícnosti a snaze o spolupráci vystupovalo na přelomu 70. a 80. let Národní muzeum v roli příznivce vzniku regionálních spolků a muzeí. Neposkytovalo však regio- nálním muzeím žádnou praktickou ani teoretickou pomoc, jen možnost publikování v Památkách archeologických. Na počátku 90. let rezignovalo Národní muzeum na přípravu Národopisné výstavy, která měla progresivní organizační zajištění v regionech, což ve velké míře podporovalo zájem o zakládání regionálních muzeí. Národní muzeum nahrá- valo tímto postojem rovněž univerzitnímu tábora. Vzniklo tak v roce 1896 Národopisné muzeum, tj. třetí centrum národopisných sbírek v Praze vedle Národního muzea a Náprst- kova muzea. V průběhu 90. let Národní muzeum nejevilo o vývoj regionálních muzeí velký zájem, a proto se regionální muzea vydala svou vlastní cestou v čele s vlastními regionál- ními pracovníky Čermákem a Adámkem.

První regionální muzea přijala vlastivědnou koncepci Národního muzea a aplikovala ji v menším měřítku na příslušný okres či region. Nejednalo se však o úmyslný vliv Národní- ho muzea, ale o dobrovolnou volbu regionálních muzeí. Síť regionálního muzejnictví se v českém prostředí nevyvíjela organizovaně a promyšleně. Na počátku vzniku regionálních muzeí stála aktivita a nadšení tzv. „vlastimilů“, jak nazýval regionální pracovníky a pozděj- ší činitele muzejních spolků Kliment Čermák, a posléze národopisné hnutí organizující Národopisnou výstavu československou. Pokusy o spolupráci regionálních muzeí s Národním muzeem nebyly úspěšné, a tak se regionální muzea začala koncem 90. let po- koušet o organizaci a centralizaci regionálního muzejnictví bez vlivu Národního muzea.

⁹³ K. ČERMÁK, – V. V. JANIČEK, *Palackého sjezd českých archeologů a spolků muzejních v Kutné Hoře*, VČMSA 3, 1898/3, s. 93.

⁹⁴ Kliment ČERMÁK, *O činnosti muzejních společností*, VČMSA 3, 1890/10, s. 145–147.

Summary

National Museum in the formation process of regional museums and its response in the press (1860-1900)

The aim of the report is to describe and present the development of the relations between the National Museum and the regional museums in the Czech lands in 1860–1900. The article should provide an answer to the question how the National Museum collaborated with regional museums.

In the introduction the establishment of the National Museum in Prague but also in Graz, Brno, and Opava is briefly described. Important historical moments of the National Museum in the 19th century are very closely related to the status or position of the National Museum in the second half of the 19th century and help us understand why the National Museum in Prague was given as an example by the representatives of regional museums.

From the 1860s more museum clubs were established in Bohemia, Moravia, and Silesia. Conversely, the National Museum did not follow positive developments of the 1840s and saw only its own problems. At the turn of the 1870s and 1880s formation of new regional museums was still supported by the National Museum, especially by Josef Smolík, but it did not provide any theoretical or practical support for the regional museums.

In the early 1890s the National Museum resigned to prepare the Ethnographic Exhibition, which took place in Prague in 1895. Regional museums secured the preparation of this exhibition, which encouraged the establishment of regional museums. During the 1890s the National Museum was not interested in the development of regional museums and therefore regional museums were issued their own way, and led by their own regional workers Čermák and Adámek.

Pavel Š o p á k

METODĚJ JAHN A VÝTVARNÉ UMĚNÍ

Abstract

Novelist and poet Metoděj Jahn (1865–1942) represents a significant personality of Moravian culture of the turn of the 19th and 20th centuries and the First Republic era also in the way what lively relations he developed with visual artists. The evidence of these relations is preserved correspondence, bibliophilic prints of his literary works, and unpublished memoir, from which we learn valuable details about their relation to visual arts.

Keywords: *visual art, Moravia, Metoděj Jahn, Rožnov pod Radhoštěm*

Jméno Metoděje Jahna (1865–1942) je neodmyslitelně spjata s literárním a obecně kulturním rozmachem Valašska konce 19. a první třetiny 20. století. Osvětová činnost tohoto učitele a zejména spisovatele, který je součástí moravského literárního kontextu svými prózami a básnickými knihami,¹ kulminovala ve dvacátých až čtyřicátých letech 20. století, kdy byl trvale spjat s Rožnovem pod Radhoštěm. V letech 1919–1925 zde řediteloval na obecně chlapecké škole a stál v čele okresního osvětového sboru. I na penzi zůstal věrný tomuto lázeňskému městu, které svou podmanivostí lákalo k rekreaci a k poznávání kulturních specifik, jejichž ohniskem se stal zdejší skanzen lidové architektury. Jeho tvůrce, malíř a grafik Bohumír Jaroněk (1866–1933), je jedním z těch, kteří vyjadřují Jahnův vztah k české výtvarné kultuře. Pro spisovatele Jahnovy generace nic neobvyklého, protože literáři přelomu 19. a 20. století chápali výtvarné umění jako integrální součást své veřejné aktivity a úběžník soukromých múzických zájmů a projevovali tento vztah tím, že o výtvarném umění psali do regionálních novin a časopisů, že se přátelsky stýkali s malíři a sochaři a že spolupůsobili na publikum. Výtvarné dílo na moravském venkově zejména v podobě veřejné prezentace chápali jako nesamozřejmou a současně důležitou skutečnost, třeba proto, že tak, jako v soudobém německém a rakouském prostředí, jehož vzorovost je pro český kontext všeobecně přijímána, i v prostředí moravském se hodnota malebného motivu v literárním díle i výtvarném artefaktu chápala jako projev vztahu tvůrčího subjektu ke kraji a k jeho kulturní identitě. Tuto strategii vyjadřuje jeden z nejstarších dochovaných Jaroňkových dopisů Metoději Jahnovi z roku 1903, v němž se známý grafik svěřuje, že připravuje umělecké album pohledů na Štramberk a jeho okolí: „*Zitra odjedu do Štramberku,*“ píše Jaroněk, „*a zůstanu tam až do zimy. Je tam mnoho malebnosti. Tam slaví ptačí a žabí perspektiva podivné orgie. A je načase, aby se to namalovalo. Ty staré chaloupky již se povážlivě kloní, dává se jim zděná podpora a lepenková střecha – letos již není Štramberk tím,*

¹ Adolf VESELÝ, *Metoděj Jahn – člověk a dílo*, Brno, Moravské kolo spisovatelů 1925; Vojtěch MARTÍNEK, *Metoděj Jahn*, Praha, ČAVU 1943; Arne NOVÁK, *Stručné dějiny literatury české*, Olomouc, R. Promberger 1946, s. 403–404; Jaroslav KUNC, *Slovník soudobých spisovatelů. Krásné písemnictví v letech 1918–1945*, Praha, Orbis 1946, s. 299–301, souhrnně [Drahomíra VLAŠINOVÁ], *Metoděj Jahn*, in: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, Praha, Academia, s. 435–436; Vlašínová uvádí chybně datum narození 15. října 1865; Jahn, jak vysvítá z jeho vlastních materiálů, se narodil 14. října 1865 a 15. říjen je patrně dnem jeho křtu.

čím byl vloni, pokryli asi čtyřicet střech papírem...“² Nebyl to jen Štramberk, který lákal malebností scenérie; Jaroněk zajížděl i na Čeladnou, kde v roce 1905 namaloval jeden obraz a čtyři nedokončil, jak píše v jiném listu Jahnovi, „kdežto vloni jsem z Hukvald odvázel 24 obrazů hotových.“³

Na otázku, obsaženou v titulu tohoto textu, totiž jak se uskutečňoval vztah Metoděje Jahnna k výtvarnému umění, lze odpovědět několika způsoby. Jedním z nich je spolupráce s výtvarníky při vydávání Jahnových próz a poezie. Nejde o běžná, lidová vydání – v tomto ohledu budiž připomenuto alespoň první vydání Jahnovy prózy *Lukáš Roman* (1923) s obálkou od malíře Františka Hlavicy – ale o vydání bibliofilská, jak bylo v meziválečném dvacetiletí běžné. Tehdy se rozšířil trend, kdy soukromé osoby financovaly vydávání básní a kratších próz o nižším počtu výtisků, za to připravené s příkladnou typografickou a ilustrátorskou péčí. Bibliofilské hnutí, které středostavovskému publiku přibližovalo hodnotu výtvarného umění, se stalo zejména na Moravě dobovým fenoménem, který Metoděje Jahnna nemohl minout.⁴ Z jeho knih sluší vzpomenout vydání *Pisní smutku a radosti* (1928) s dřevoryty Vladimíra Šindlera, zařazené do edice Amfora, kterou v Hranicích na Moravě vydával známý moravský bibliofil Josef Hladký. A podobně si připomeňme básnickou knihu *Bezkydy. Horská lyrika*, která byla prvním svazkem bibliofilské knihovny *Bezkyd*, vydávané od jara 1929 Karlem Vacíkem v Místku. Vacík byl v Místku ředitelem spořitelny a spoluzaložil Sdružení slezských knihomilů ve Frýdku. Z jeho ediční činnosti vzešlo několik bezručian i vzpomínkový tisk k desátému výročí smrti Jiřího Wolkera. Jahn se v tomto kontextu vynořuje jako autor současný, který je schopen oslovit i dnešní publikum; jako symbol kraje i jeho duchovní opora. Jednou z nejdůležitějších tiskáren na Moravě, produkcující bibliofilské tisky, byla firma Kryl a Scotti v Novém Jičíně – a ta knihu v počtu tří set kusů také vytiskla. Ušlechtilost tisku posiluje užití holandského papíru van Gelder a antikvy Empiriana Bodoni, jež je pro produkci tiskárny Kryla a Scottiho charakteristická. Dvanáct původních dřevorytů vytvořil Leopold Parma (1891–1968); šlo o krajinné motivy standardizovaného obdélného formátu, posazeného na výšku a vyplněného podhorskou scenérií s vlnivým rytmem beskydských kopců, se stylizovanými okraji lesa, pasek, polních cest a pěšin v repousoiru a zejména s roubenými chaloupkami, jakoby vyrůstajícími z romantického přírodního rámce. Ty jediné Parmovo dílo připojují k Jaroňkovu grafickému stylu. Ostatek je diktován uměřeným, věcnějším pojetím obrazu, ovládaným pravidelným rytmem čar a krátkých vrypů a kontrastem černých siluet stromů proti šrafovaným plochám, což jsou formální prostředky, které v moravské grafice rozvíjel kupříkladu Ferdiš Duša. Vznik bibliofilie osvětluje Vacíkovo sdělení z července 1928, jímž potvrzuje převzetí rukopisu knihy a informuje, že text předal Leopoldu Parmovi,⁵ a dále dopis Leopolda Parmy z počátku roku 1929, v němž Parma Jahnovi sděluje, že jej chce s panem ředitelem Vacíkem někdy v blízké budoucnosti navštívit a ukázat mu dřevoryty, ačkoliv „nejsem ještě úplně hotov,“ jak spěšně dodal.⁶

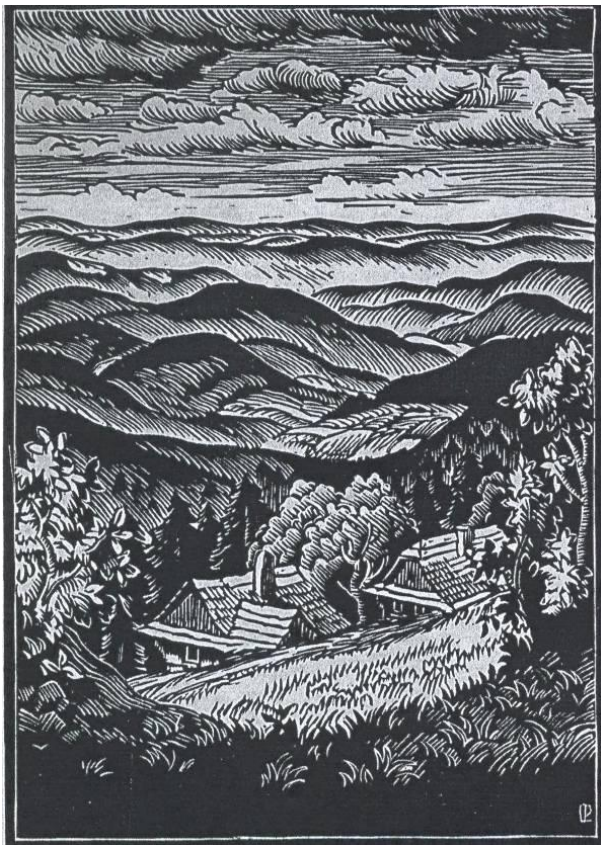
² Památník Petra Bezruče v Opavě (PPB), fond Metoděj Jahn, karton 5, Bohumír Jaroněk Metoději Jahnovi, Valašské Meziříčí, 9. září 1903.

³ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 5, Bohumír Jaroněk Metoději Jahnovi, Čeladná, 21. října 1905.

⁴ K tématu se vztahuje i toto sdělení: Valašské muzeum Rožnov pod Radhoštěm, fond Metoděj Jahn, Bedřich Beneš Buchlovan Metoději Jahnovi, Uherské Hradiště, 17. září 1941, Beneš chce vydat nějakou bibliofilii, tisknout ji bude Kryl a Scotti a ilustrovat snad Jan Kobzán.

⁵ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 12, Karel Vacík Metoději Jahnovi, Místek 4. července 1928. – Od Karla Vacíka dochována rovněž gratulace k narozeninám z 13. října 1935.

⁶ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 9, Leopold Parma Metoději Jahnovi, 8. ledna 1929. – Metoděj JAHN, *Bezkydy. Horská lyrika*, edice *Bezkyd* Místek MCMXXIX, některé z ilustrací reprodukuje, byť bez udání vztahu k tisku, Pavlína BĚRSKÁ, *Lidový motiv v díle Leopolda Parmy*, Práce a studie Muzea Beskyd – společenské vědy 21, Frýdek-Místek 2009, s. 49–85, s. 53 (grafika z titulní strany, u P. Běrské uvedeno jako obrázek

1. Leopold Parma, Beskydský motiv, ilustrace z knihy Metoděje Jahna Beskydy, Horská lyrika, 1929, dřevoryt, reprofoto Petra Kuklová

Vztahy Metoděje Jahna k výtvarné oblasti objasňuje dochovaná korespondence. Ač není početná, prozrazuje o Jahnovi důležité skutečnosti. Většinou jde o stručná sdělení, pozdravy a letmé vzpomínky na pobyt pisatelů v Beskydech, které lákaly k malířským zájezdům. „*Ještě před několika lety v krásné zimě prolézal jsem s malováním v Beskydách (a parkem v Rožnově, vysoko sněhem zasypaném) v extázi!*“ vyznal se Jahnovi František Kaván.⁷ To byla reakce níka zvenčí; o to důležitější jsou sdělení od moravských umělců, pro které tvořily Beskydy součást zájmového území. Ohniskem setkávání s literárními přáteli i výtvarníky se v roce 1925

stala vilka, kterou si Metoděj Jahn vystavěl v kolonii podobně vyhlížejících domků na pravém břehu řeky Bečvy naproti lázeňskému parku Hájnice. Přízemí náleželo rodině, podkroví ve vysoké sedlové střeše pokojíku pro hosty. Sem rádi a často jezdili spisovatel Vojtěch Martínek, fotograf a folklorista Bohumil Vavroušek, osvětový pracovník Antonín Matula, malíř Oldřich Lasák, literát Jan V. Sedlák, Augustin Mervart, spisovatel M. B. Böhnel, Josef Kalus, básník Miloš Jirko, prof. František Mareš, krajinář Josef Jambor, sochař Leopold Chist, nakladatel Josef Lukasík a zvláště literární historik Bedřich Slavík.⁸ V Jahnově pozůstalosti se dochovaly snímky domu, především interiér pracovny, na jejíž stěnách jsou rozvěšeny obrazy přátel výtvarníků.⁹

z pozvánky na Parmovu výstavu z roku 1930), tamtéž (Zvonička na Pustevnách, 1929; Pod Černou horou, s. d.).

⁷ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 6, František Kaván Metoději Jahnovi, 15. října 1940.

⁸ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 32, Metoděj Jahn, *Paměti*, strojpis, s. d., nestránkováno, kapitola Pod vlastní střechou. V roce 1941 byla z důvodu stavby široké komunikace, sledující tok řeky Bečvy (dnešní nábreží Dukelských hrdinů), zkrácena o tři metry zahrada domku.

⁹ Valašské muzeum v Rožnově pod Radhoštěm, Metoděj Jahn, ev. č. A748, dále snímek A774 z pohřbu M. Jahna s vilkou pozadí a A752 Metoděj Jahn sedící se svou dcerou oblečení v krojích na zahradě před domem, na štítu domu velká československá vlajka. Tato fotografie vznikla v souvislosti s pořádáním Valašského roku 1925.

Obraťme pozornost ke korespondenci, která ukazuje, jak se k Jahnovi hlásil malíř Jano Köhler, se kterým si vyměnili gratulace k šedesátinám, sochař Julius Pelikán, který jej zval na výstavy do Olomouce¹⁰ a zejména Augustin Mervart, jemuž napsal do almanachu k malířovým padesátinám.¹¹ Jahnovy pětasedmdesátiny, připadající na 14. října 1940, přátelé malíři ze Sdružení výtvarných umělců moravských (SVUM) v Hodoníně připomněli almanachem s uměleckými pracemi a dále velkolepou oslavou v Rožnově, na které se zdravici napsanou oslavenci vystoupil Mervart.¹² Mezi odesílateli pozdravů nacházíme též jméno malíře Jana Michny (1876–1953), žijícího v Kroměříži a Telči, jenž zavzpomínal na mládí na Valašsku, kdy se poznal se slovákofilem Karlem Kálalem a básníkem Josefem Kalusem a s malíři Františkem Ondrúškem, Františkem Hlavicom a Břetislavem Bartošem, s nimiž se potkal na první výstavě uměleckého spolku Koliba ve Frenštátě pod Radhoštěm v létě 1914. Michna byl s Valašskem spjat původem (ve Frenštátě se narodil), studiem na tkalcovské škole ve Frenštátě a pedagogickým působením na průmyslové škole ve Valašské Meziříčí (1907–1915).¹³ Dalšími z moravských umělců, kteří se k Jahnovi hlásili, byl malíř a grafik Jaroslav Votruba, od něhož se dochovala gratulace k Jahnovým narozeninám z roku 1935 a přání k novému roku 1935 a 1937,¹⁴ a malíř Alois Schneiderka, který si Miladě Jahnové psal o báseň jejího zemřelého chotě, kterou chtěl nechat recitovat na vernisážích svých výstav v Ostravě a Olomouci.¹⁵ Jahn s Jaroňkem žili v Rožnově daleko od tvůrčích center, což snad posilovalo tendence k vzpomínání, zejména na léta mládí, kdy se česká výtvarná kultura na Moravě formovala. Tak se Oldřich Lasák Jahn optal, jak se daří bratrům Jaroňkovým s ujištěním, že „*snad budeme vystavovat v Rožnově.*“¹⁶

Plurál odkazuje na Sdružení výtvarných umělců moravských, jehož založení v roce 1907 se Jahn účastnil – a to je další, nejdůležitější kontext, v němž se vztah Metoděje Jahna k výtvarnému umění rozvíjel. Působíště členů spolku byla od sebe vzdálená a Metoděj Jahn patřil k těm nemnohým, kteří byli trvale usazeni na severovýchodní Moravě. Osobní styky zde byly vždy omezené, limitované úzkým okruhem přátel a náhodných kontaktů. Jak se intelektuál na kulturně zaostalé periférii dostal k literární tvorbě a výtvarnému umění, osvětlil sám Jahn ve svých nepublikovaných pamětech. Vše začalo už na gymnáziu ve Valašském Meziříčí, kde si studenti utvořili literární kroužek. Potkáváme v něm mimo Metoděje Jahna další literáty, pražského redaktora a významného překladatele Huga Kosterku (1867–1956) a pozdějšího známého moravského prozaika Otakara Bystřinu (1881 až 1931). Inspirací zde byli pedagogové, zejména katecheta Eduard Domluvil (1846–1921), „*laskavý přítel studentů a pilný pracovník národopisný*“, o němž Jahn uznale napsal: „*Zatímco mnozí jiní inteligenci utráceli karbanem čas v hospodách, profesor Domluvil pilně*

¹⁰ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 9, Julius Pelikán Metoději Jahnovi, 26. října 1929 (poděkování za dárek), 27. listopadu 1929, 15. března 1937 a 11. října 1940 („*V celém Vašem životním souzvuku Jste mi tak blízký, že se musím stále vyznávati z upřímné lásky k Vám.*“)

¹¹ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 8, třináct Mervartových dopisů a dopisnic sdělení z rozpětí od 13. prosince 1939 po 12. červenec 1942, vesměs pozdravy a gratulace, sdělení o výstavě ve Valašském Meziříčí (1939) a informace o obraze, který by Jahn mohl od Mervarta získat.

¹² PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 34, *Vztah Metoděje Jahna k výtvarnému umění moravskému*, strojopis.

¹³ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 8, Jan Michna Metoději Jahnovi, Kroměříž 14. října 1935 (přání k 70. narozeninám), odtud citováno, dále přání z 9. listopadu 1940 a poděkování za přání z 10. ledna 1941. K Janu Michnovi Pavel ŠOPÁK, *Koliba*, Opava, Slezská univerzita 2004, s. 445.

¹⁴ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 12, Jaroslav Votruba Metoději Jahnovi, Bratislava, 17. listopadu 1935 a dvě grafiky – PF 1935 a PF 1937.

¹⁵ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 17, Alois Schneiderka Miladě Jahnové, Soláň, 19. února 1957 a 25. dubna 1957.

¹⁶ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 8, Oldřich Lasák Metoději Jahnovi, 29. dubna 1932, dále pozdrav ze 14. září 1931, 16. října 1933, sdělení o probíhající Lasákově výstavě v Ostravě z 9. března 1936 a přání k 75. narozeninám z 11. října 1940.

shledával ve starých listinách materiál ke svým lidopisným pracím a kromě toho sbíral horlivě staré valašské kroje, výšivky, keramiku a všechno, co souviselo se životem Valašska.“

Poté, co složil zkoušky na učitelském ústavu v Brně, zakotvil Metoděj Jahn v Zašové u Valašského Meziříčí (do 1901). Toto období bylo pro něj velmi důležité zvláště z pohledu výtvarné kultury. Bydlel totiž v klášterní budově a jeho sousedem byl malíř Rudolf Schlattauer (1861–1915), „nepevného zdraví, spíše zdrženlivý, člověk jemnějšího citění,“ jak jej charakterizoval. Z Jahnových pamětí se dovídáme další zajímavé detaily, jinde nepřipomínané: třeba to, že se Schlattauer živil kopírováním obrazů „zvláště pro ředitele zábrežského gymnázia Kahlíga“¹⁷ nebo to, že ředitelem gobelínové školy ve Valašském Meziříčí se stal zásluhou Hanuše Schwaigera (1854–1912). Jedny prázdniny se v Zašové seznámil s malířem Karlem Schadem (1862–1954) ze severních Čech, absolventem mnichovské Akademie a ceněným krajinářem. O něm a Schlattauerovi napsal: „S oběma malíři jsem se stýkal po školní práci a trochu poznával techniku malířskou.“ A ještě jedna vzpomínka: „Pamatuji si na jedno krásné jaro, kdy jsme denně chodili se Schlattauerem do polí a lesů. Schlattauer měl s sebou hledáček motivů a často jej používal, chválil ten či onen motiv, ale k práci se nedostal.“ A právě jeho osoba je důležitější nad jiné, ostatně proto mu Jahn věnoval delší pasus, doplňující již nám známé skutečnosti:¹⁸ „Rovněž z Opavy přišel koncem 19. století akademický malíř Rudolf Schlattauer (...) Měl klidnou kristovskou tvář a jemné způsoby člověka společenského. Nebyl to samostatně tvořící umělec, třeba jemného citění, spíše napodobitel, jenž se zdarem kopíroval zvláště Makarta. (...) Původních obrazů jsem u něho neviděl. Přišla doba impresionismu a do toho směru se asi nevžil. Jeho oblíbeným mistrem byl Böcklin. Chtěl mi jednou namalovat kopii jeho Podzimních myšlenek, ale zůstalo to jen při kresbě. Snad věděl, že v malířství se nedodělá úspěchu, proto jel do severních krajů, kde studoval gobelínovou techniku a po návratu snad na doporučení profesora Františka Čáně, s nímž se v Opavě stýkal, založil v Zašové gobelínovou manufakturu s temperamentním sokolským činovníkem Vladimírem Henčlem, jenž podnik financoval. (...) V té době měl Rudolf Schlattauer svízelné postavení a byl často rád, když se mohl nasytit u mého chudého stolu. Z této zlé situace jej vysvobodil jeho spolužák z akademie vídeňské Hanuš Schwaiger, který získal poslance Budínského, že byla v blízkosti Valašského Meziříčí založena gobelínová škola a Schlattauer byl jmenován jejím ředitelem. Tu už měl zajištěnu budoucnost, ale jeho křehké zdraví mu nesloužilo...“¹⁹

Tyto pasáže z Jahnových vzpomínek doplňují některá další sdělení, především konvolut Schlattauerových dopisů a dopisnic z let 1900–1902, paradoxně tedy z doby, kdy spolu bydleli v zašovském klášteře a krátce poté. Mimo dvou pozdravů z let 1902 a 1907 a prosby o jistou francouzskou báseň, kterou si Schlattauer přál získat a chtěl, aby mu ji Jahn napsal na lístek, zbývají čtyři dopisy, odhalující zejména Schlattauerův tvůrčí proces a vztah k soudobým kulturním autoritám.²⁰ Týkají se čtyř oblastí: vlastní tvorby, soudobého umě-

¹⁷ Správně František Kahlík (1854–1908), od roku 1883 profesor na matičním gymnáziu v Opavě a od roku 1896 činný coby ředitel gymnázia v Zábřehu na Moravě, autor překladů, prací z geografie a četných časopiseckých článků. Jeho bratr Isidor Kahlíg (!) (1858–1924) byl ředitel Českého dívčího vzdělávacího ústavu v Olomouci. Zdeněk FILIP, František Kahlík, Milan MYŠKA – Lumír DOKOUPIL (eds.) Biografický slovník Slezska a severní Moravy 5, Opava – Ostrava 1996, s. 52–53.

¹⁸ Pavel ŠOPÁK, Rudolf Schlattauer a Opava, Vlastivědné listy 34, 2008, č. 1, s. 14–16. Samostatný text o Rudolfu Schlattauerovi, obsahující motivy z Jahnových nevydaných pamětí, viz Metoděj JAHN, Rudolf Schlattauer, Valašsko. Sborník o jeho životě a potřebách 12, 1968, s. 47–48.

¹⁹ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 32, Metoděj Jahn, Paměti, strojopis, s. d., nestránkováno, passim.

²⁰ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 9, Rudolf Schlattauer Metoději Jahnovi, 27. října 1900, 29. prosince 1900, 23. ledna 1901, 2. června 1901, 7. ledna 1902 a pozdravy z let 1902 a 1907. Dále jsou dopisy citovány přímo v textu datem uvedeným v závorce za citátem.

leckého dění, reakcí na četbu a komerčního úspěchu či spíše neúspěchu gobelínové tvorby. Roztřídíme-li vybrané sentence ze Schlattauerových dopisů, které stojí za ocitování, podle tohoto tematického klíče, pak k první skupině výroků náleží tyto: mimo věcnou informaci o vzniku jistě pastelové kresby a dále krajin se západem slunce a s dívkou s chryzantémami (23. 1. 1901) Schlattauer napsal: „*Včera jsem napnul na rámeček plátno pro Vašeho Böcklina 43x58cm, snad se již to nějak zrodí!*“ (7. 1. 1902) a „*Momentálně maluji pastel, objednaný tím knězem ze zašovského sirotčince, mám ale k tomu málo chuti, protože objednavatel má velkou hubu a málo peněz!*“ (7. 1. 1902). Obsáhlejší pasáž, v níž postihuje vlastní malování, je z dopisu z 2. června 1901: „*Od té doby, co jste u mne dlel, namaloval jsem dva obrazy, jeden v Ropicích u Těšína „Podvečer v dešti“ – několik to chaloupek, v popředí veliké kaluže, doufám, že se Vám obrázek bude líbit, druhý jest zdařilejší, motiv u cihelny, kopaná hlína při sivém počasí ve větru. Ten malý motýlek, co jsem začal, ten domeček jsem dále nemaloval, poněvadž květ opadl a teď [je] moc zeleně, počkám si na podzim, a pak ho snad dodělám. To ranní slunce, které jste u mne viděl, jsem dodělal, taky ty dva objednané portréty mám podmalované. Zítra začnu ty dva motivy, které jsem Vám ukázal v přírodě, ten potok a ten statek v tom mlýně. Maminku faráře začnu příští týden, na který obraz se již předem velice těším (...). Každé ráno o páté hodině vstanu a večera dokonce o třech, abych nějaký motiv našel při východu slunce.*“ K druhému tématu – soudobému uměleckému dění – se vztahují dva Schlattauerovy výroky: „*O úspěchu Uprkovu v salonu Miethke ve Vídni jste každopádně četl, také spolek Mánes se velice líbí*“ (29. 12. 1900) a „*Od Schadeho pozdrav, vede se mu dobře, jest teď v Horních Rakousích u Pferdingu a pilně maluje*“ (2. 6. 1901). Třetí oblast naplňují reakce na četbu: „*Seznam a lilii jsem již přečetl, znáte moji lásku k ženě, ale za takové anděly jako Ruskin je předce nedržím. Všechno se mně zdá, že zná ženu jenom z knih velikých mužů, ale on sám osobně to nezkusil*“ (7. 1. 1902) a „*Teď čtu román, na který jsem se již dlouho těšil: Zeyerův Jan Maria Ployhar. Doposud se mně velice líbí.*“ (2. 6. 1901). Ke čtvrtému tématu – gobelínové tvorbě – se vztahuje důležitý dopis z 29. října 1900, tj. napsaný přibližně dva roky po ustavení manufaktury, v němž Schlattauer konstatoval: „*Že v Zábřehu a v Olomouci jsem nic neprodal, jsem Vám tuším psal, gobelíny zaslal jsem do vánoční umělecké výstavy v Praze, jsem velice zvědav, jestli něco prodám*“ a současně prosí Metoděje Jahna, aby napsal Hugo Kosterkovi, aby „*tu věc podporoval.*“ Jahn tak vskutku učinil – a přítel z mládí Hugo Kosterka mu popsal, jak nešťastně pražská prezentace valašských gobelínů na výstavě Umělecké besedy dopadla. Předně vytkl nevhodnou instalaci gobelínů pod obrazy, což „*vypadá jako perské koberce, které se věšely na dekoraci výstav*“ a nikoliv jako vystavované artefakty. A Kosterkovy zkušenosti s moderní uměleckou tvorbou a její prezentací publiku prozrazují další názory z onoho dopisu: „*když jsem na výstavě byl, nebyl ještě ani jediný kus gobelínu prodán. Kupci pro ně musí hledat mezi těmi, kteří především si váží ruční práce, ale i tu nepomůže poslat gobelín sám, který má být částí nábytku. Plentové kusy najdou si spíše kupce, jsou-li montovány na plentovém rámu, židlové na židli apod. a nástěnné, mají-li kolem sebe okolí nábytkové nebo dekoraci váz, nebo jsou-li napnuty na rámu apod. – a tu by se byly spíše hodily pro druhou vánoční výstavu průmyslu moderního, pořádanou zdejším průmyslovým muzeem v době nynější.*“ Ale ani sama prezentace nebyla snad tím nejhorším, co kupující odradilo. Už označení valašské Kosterka kritizuje, protože návštěvníci výstavy si pod tímto označením představili docela něco jiného, resp. vadila jim přílišná jednoduchost. A srovnává pražskou výstavu s pařížskou zkušeností, kde na výstavě poznal proslulé koberce ze Scherrebecku, bohaté dekorací a zářící barvami.²¹ Shrnutí je nasnadě: buďto koberce mají

²¹ Produkce německé tkalcovské manufaktury a školy ve Scherrebecku (někdy také psáno Scherebeck) programově navazovala na norskou rukodělnou tradici a současně na soudobou aktualizaci secesní poetikou (také

uplatňovat národní ornament, nebo mají sledovat *umělecko-secesní směr*, což obé vyžaduje odlišný typ výstav. A nakonec nejdůležitější výtka: je třeba nalézt malíře coby autory předloh, jak ukazuje produkce firmy Ginzkey ve Vratislavicích nad Nisou, využívající návrhů Alfonse Muchy nebo Feliciany von Myrbach.²²

Zašovské intermezzo bylo pro Metoděje Jahna důležité i pro některá další setkání. Ještě po letech vzpomněl ve svých memoárech Františka Čáně (1857–1924), s nímž se potkal v Zašově „o prázdninách“ a o němž mimo jeho profesi suplujícího profesora opavského gymnázia zaznamenal, že to byl člověk vlasteneckého a pokrokového smýšlení a že „rád fotografoval Valašsko“.²³ Okruh náhodných návštěvníků Zašové a hovory o umění se Schlattauerem ovšem byly jen určitou předehrou intenzivnějších vztahů Metoděje Jahna k výtvarné oblasti. Ty na počátku 20. století podnítila spolková aktivita moravských umělců, jejímž jádrem se stal brněnský Klub přátel umění. Myšlenku založit klub sice jako první vyslovil básník Jan Spáčil Žeranovský (1857–1905), ale v život jej uvedl až František Mareš, ředitel dívčí školy Vesna v Brně, s nímž se Jahn seznámil díky tomu, že dvě z jeho dcer – Milada a Olga – studovaly na Vesně. Dokonce se dochoval se tištěný dopis, vyzývající ke členství Klubu a avizující přesun aktivit z Brna na venkov,²⁴ což Jahna mohlo zaujmout stejně jako dobově akcentované zdůrazňování vazby umění a výchovy. Z Klubu povstaly dvě organizace, jejichž činnosti se Jahn následně účastnil: Moravské kolo spisovatelů a Sdružení výtvarných umělců moravských. Vedle spolků to byl ještě jeden důležitý fenomén, který posílil Jahnův vztah k umění: veřejné umělecké přehlídky v Pobeskydí. V roce 1903 proběhla *malířská* výstava ve Valašském Meziříčí, podnícená Bohumírem Jaroňkem, na kterou se „tu nečekaně sjelo množství lidí, z čehož povstal takový zmatek ve městě, že nebylo možno dostat oběda,“ později vynikly výstavy Adolfa Hrstky ve Štramberku, na které Jahn jezdil s malířem a příštím ředitelem valašskomeziříčské gobelínky Jarem Kučerou a spisovatelem Františkem Táborským.²⁵

Tříbení tvůrčích sil bylo poměrně složité a leccos ze záměrů zůstalo neuskutečněno. Například v říjnu 1908 informoval spisovatel Karel Elgart Metoděje Jahna, že vznikne kulturní rada pro Moravu, jež by byla analogií České akademie pro vědy, slovesnost a umění, z čehož pak sešlo.²⁶ Vedle Moravského kola spisovatelů, jehož byl Jahn členem, bylo produktem specifické moravské cesty v moderní kultuře hodonínské sdružení, usilující prostřednictvím výstav a edičních činností o větší prosazení děl svých členů u publika. „V povídce *Dva talenty jste podal kus neúprosné skutečnosti*,“ zamyslel se Jaroněk nad Jahnovou prózou ze soudobého uměleckého prostředí, „ano, tak vypadá ten zápas na kolbišti umění,“ přičemž právě Jaroněk si na neúspěch stěžovat nemusel. Od počátku století byl členem vídeňského Hagenbundu a vídeňská kritika ocenila v jeho dílech „rasovost a husitský tah.

tím, že škola spolupracovala s významnými modernisty, kteří dodávali návrhy na koberce). V roce 1898 byla výstava koberců ze Scherrebecku k vidění v Slezském zemském muzeu v Opavě, což bylo v době, kdy zde působil i Rudolf Schlattauer.

²² PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 7, Hugo Kosterka Metoději Jahnovi, s. d. [1900], hlavičkový papír Moderní revue Královské Vinohrady Vávra 17. – K témuž viz také další dopis Hugo Kosterky Metoději Jahnovi, Praha 2. května 1942, „Vzpomínám často na naše sejití se v Zašově a na návštěvu výroby gobelínů pana Schlattauera (žije dosud?) – obzvláště, když mívám nyní možnost spatřit některý valašský gobelín na výstavě nebo v obchodě s uměleckými předměty. Tenkrát jsem byl ve svém rodišti naposledy – před čtyřicet léty.“

²³ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 32, Metoděj Jahn, *Paměti*, strojopis, s. d., nestránkováno.

²⁴ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 13, Klub přátel umění v Brně, podepsaný Františkem Marešem a Karlem Elgartem, multiplikát dopisu.

²⁵ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 32, Metoděj Jahn, *Paměti*, strojopis, s. d., nestránkováno.

²⁶ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 4, Karel Elgart Metoději Jahnovi, 24. října 1908.

O to usiluji,“ spokojeně konstatoval.²⁷ Setkání obou tvůrců se odehrávalo v ideové úrovni i při vydávání knih, například když redaktor Otakar Skýpala chtěl vydat soubor Jahnův próz pod názvem *Kosatce* (1909), jež jej zaujaly *elegičností*, a snad taky proto žádal Jaroňka o návrh knižní obálky.²⁸

Nejcennější z písemných svědectví, osvětlujících vztah Metoděje Jahnna k výtvarnému umění, jsou ty, jež tento vztah objasňují z ideového pohledu. Výroky tohoto typu nalezneme v několika dopisech, které si Jahn vyměnil s Bohumírem Jaroňkem. U příležitosti svých padesátin Metoděj Jahn zauvažoval: „*Jsmo si tak úplně přibuzni v názorech na umění, rostli jsme z těžké půdy a dýchali týž vzduch. Co ty zpracuješ štětcem, to já zase líčím perem. Pravdu máš, kořen umění musí vrůst do naší půdy a žít se její silou. Každé jiné tvoření je póza. A že je těch pozérů ve všech oborech.*“ V dalším Jahnův dopis obsahuje základní výtku, opakující se od počátku 20. století v textech různých autorů, spjatých s hodonínským Sdružením, kteří reagovali na argumentaci ve prospěch nových –ismů v posecesním vývoji české výtvarné kultury v letech před první světovou válkou. Tato kritika si nárokuje postavení arbitra poctivosti a charakteru v umění a současně programu, resp. obrany výtvarného umění ve smyslu trvalé hodnoty, podmíněné pokorným následováním tradice a potlačením individuality, tedy tak, jak ukazuje ve svých příkladech česká národní škola 19. století. Proti tomuto v podstatě romantickému konceptu umění, platném v 19. století (a odvozeném z německých akademií, jak dokládá životopis Josefa Mánesa!) v současné době stálo „*pseudoumění*“, jež ale „*má krátký život, neožije se a brzy odpadá mezi veteš, až to přebije nová módní vlna, aby i ta zašla zase...*“, „*ale my,*“ jak ubezpečuje Jahn sebe i Jaroňka, „*doufám, našli svou cestu a nedáme se zmýlit měnlivými fangličkami.*“²⁹ V názorech si byli integrální, jak osvětluje dopis z téhož roku, poslaný sourozenci Jaroňkovými přáteli Jahnovi: „*Kdežto četní jiní literáti uznávají za nutné nabádat a oplodňovat své tvůrčí schopnosti dalekými cestami do ciziny a pobytem v nich, aby ze sebe setřeli to nejvzácnější, čím nás příroda obdařila – rasové schopnosti, zůstals ty věren hroudě, na které jsi byl zrozen a kde ti prst osudu vykázal práci*“ nebo: „*Ti, kteří k nám ze Západu přivážejí zbrklé výstřelky umělecké módy a internacionalismu, nemají pro národ český ceny a budou zapomenuti.*“³⁰ Zbytečně dodávat, že Jahnovi ani Jaroňkovi nejde o antimoderní umění, nýbrž o jiný koncept moderny,³¹ paralelní tendencím, sledujícím francouzskou a německou uměleckou scénu. Ostatně Jaroněk sledoval širší umělecký kontext i v meziválečném období, například v roce 1925 navštívil mezinárodní výstavu dekorativního umění v Paříži, kde jej zaujal československý pavilon, který Jahnovi chválil v dopise slovy: „*Našemu československému pavilonu všechna čest, ani ne tak jeho zevnějšku, jako vnitřku. Je vznešený, jeden*

²⁷ PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 5, Bohumír Jaroněk Metoději Jahnovi, 9. prosince 1905. – K vídeňským ohlášům např. Karel Boromejský MÁDL, *Bohumír Jaroněk*, Die graphische Künste 31, 1908, s. 29–33.

²⁸ Valašské muzeum Rožnov pod Radhoštěm, Bohumír Jaroněk, korespondence došlá, Otakar Skýpala Bohumíru Jaroňkovi, 14. dubna 1909.

²⁹ Valašské muzeum Rožnov pod Radhoštěm, Bohumír Jaroněk, korespondence došlá, Metoděj Jahn Bohumíru Jaroňkovi, Komárovice, 25. října 1915. – Jahn zaslal Jarošovi pozdravy, dochované z 20. srpna 1925, 28. září 1929, 23. dubna 19126, 16. května 1928 a 22. prosince 1932; ze dne 27. dubna 1909 kondolence M. Jahnna k úmrtí Jaroňkova otce.

³⁰ PPB, fond Metoděj Jahn, karton 5, Bohumír Jaroněk, Alois Jaroněk a Julie Jarošová Metoději Jahnovi, Rožnov pod Radhoštěm, 21. listopadu 1915.

³¹ Koncept moravské moderny jako jiný, alternativní proud moderní kultury, vůči pražskému uměleckému dění paralelní, rozvíjela vždy ve svých textech Anděla Horová. Naposledy jej připomněla v reflexi výstavy Joži Uprky v Praze, viz Anděla HOROVÁ, *Joža Uprka – jiná cesta moderny?* Ateliér 2011, č. 23 (16. listopadu), s. 16.

z nejlepších ze všech..., dílo trvalé ceny...“³² Advokátem moravské moderny, stojícím vně český jazykový a kulturní prostor, se stal William Ritter (1867–1955). Literát a esejista s vyhraněnými zájmy o výtvarnou a hudební oblast se shlédl v moravském folklóru a současných kulturních aktivitách, jež vnímal jako součást „naší slovanské věci“, jak se vyjádřil Jahn, jenž znal jeho jméno z článků v Lumíru a litoval, že se mu nepodařilo se s ním setkat.³³ Jeho sdělení se nevztahuje k první Ritterově návštěvě na Moravě, ta se odbyla již v roce 1908, nebyla však poslední s tím, jak se Ritter stal mluvčím moravských modernistů za hranicemi jejich země a její umělecké kultury, jejíž integrální součástí se stal svými literárními spisy a širokými uměleckými zájmy i Metoděj Jahn.³⁴

2. Pracovna v rodinném domě Metoděje Jahna v Rožnově pod Radhoštěm, kolem 1930, Valašské muzeum v přírodě, fond Metoděj Jahn, ev. č. A748, reprofoto Renata Prejdová

³² PPB, fond Metoděj Jahn, kart. 5, Bohumír Jaroněk Metoději Jahnovi, Paříži, 6. července 1925, architektonickou složku pavilonu dodal Josef Gočár a interiéry se svým vybavením staly jedinečnou přehlídkou československé varianty art déco.

³³ Valašské muzeum Rožnov pod Radhoštěm, Bohumír Jaroněk, korespondence došlá, Metoděj Jahn Bohumíru Jaroňkovi, 28. července 1910.

³⁴ Příspěvek vznikl v rámci řešení operačního programu Historizace střední Evropy (CZ1.07/2.3.00/20.0031).

Summary

Metoděj Jahn and visual art

Metoděj Jahn (1865–1942) is appreciated as a representative of Moravian literature, mainly for his prose in which he coped with the contemporary naturalism. That is why practically all reactions on M. Jahn occur in literal context. The text aims to draw attention to Jahn's position in visual arts culture of the first third of the 20th century. Although Jahn was not an artist, he did not even pursue art review, yet he is important for the artistic life in Moravia: as a co-organizer of Association of Moravian visual artists in Hodonín, est. 1907, and by means of contacts with painters, sculptors, and graphic designers, the testimony of which we can find in sporadically preserved correspondence. The most important are two names here: Bohumír Jaroněk, the founder of Wallachian natural museum in Rožnov pod Radhoštěm, and Rudolf Schlattauer, the founder of tapestry manufacture in Valašské Meziříčí.

Libor Martinek

NĚKOLIK POZNÁMEK K POBYTU JOSEFA KAINARA VE SLEZSKU

Abstract

*In his paper the author discusses the relation of the Czech writer Josef Kainar to the region of Silesia. Some of the facts presented here are little known or have never been mentioned in scholarly literature. Attention is given to the poet's family background and relatives. New facts are revealed in the section about Kainar's mother Josefa, his sister Irena and her husband, who lived in Jindřichov ve Slezsku. The poet's relationship with his father and stepmother, living in Řepiště during wartime and in Krnov after WW2, is discussed in the paper as well. Kainar's first attempts at writing poetry are connected to his secondary studies in Hlučín. His collection of poems *Český sen* (The Czech Dream) is, too, somewhat associated with the Krnov region, as it was written during the poet's stay at his sister's home in Jindřichov; she also contributed to the book's title illustration. The final section of the paper mentions the presentation of Kainar's poetry at various poetry recitals and contests in the Opava region.*

Keywords: Josef Kainar, Czech poetry, Silesia, cultural context

Ze životopisu Josefa Kainara se dozvídáme o jeho pobytu na severní Moravě a ve Slezsku, přičemž právě ne všechna místa ve Slezsku, která autor *Nových mytů* častěji navštěvoval, bývají v životopisné literatuře uváděna.¹

Josef František Kainar, jak zní celé jeho jméno, se narodil 29. června 1917 v Přerově v železničářské rodině. Život v blízkosti nádraží, ruch, náročná práce otce a mnoho dalších byly příčinou toho, že Kainarovi rodiče se dne 30. června 1927 rozvedli. Syn Josef zůstal s otcem, který se však téhož roku oženil znovu, a to 13. 7. 1927 v Olomouci. Dcera Irena, které bylo tehdy 19 let, odjela s matkou na Slovensko, kam dostala umístěnku jako učitelka. Její pedagogické působení je doloženo na měšťanské v Žilině.²

Josef Kainar začal docházet do obecné školy v Palackého ulici v Přerově 1. září 1923. Na obecné škole patřil žák Josef Kainar k premiantům. Způsob hodnocení a klasifikace měly zcela odlišnou podobu od dnešního vysvědčení nebo předmětů vůbec. I přes některé problémy ve škole se rodiče rozhodli přihlásit chlapce ke studiu na přerovském gymnáziu. Na gymnaziální studia mladého Kainara v Přerově v letech 1928–1934 nesporně působily rodinné události. V této době již zažíval své první publikační úspěchy, když mu ve školním roce 1932–1933 otiskli v celostátním studentském časopisu karikaturu Ovidia jako výpravčího. 5. května 1934 se mladý Kainar z nešťastné lásky pokusil o sebevraždu, když si prostřelil břicho revolverem svého spolužáka. (Za tento čin mu byla udělena pokuta 30 Kč.)

Na Kainarovo dětství mělo rozhodně vliv literární a kulturní zázemí, které v Přerově v době první republiky nesporně existovalo. Musely na něj nepochybně zapůsobit i politické události, které v době pobytu v Přerově prožil nebo o nichž jako Přerovan musel být informován. V letech 1928–1934 studoval v Přerově na Gymnáziu Jakuba Škody. V roce

¹ Nejsou přítomny ani v knize Milana BLAHYNKY *Člověk Kainar*, Ostrava, Profil 1983, tedy v dosud nejdrobnější studii na to téma; s dr. Blahynkou jsme záměr našeho příspěvku zprvu konzultovali, ale ani on nebyl s to k němu cokoli podrobnějšího říci. Do značné míry jsme se museli spolehnout na vzpomínky pamětníků, ať již vydané písemně, nebo sdělené ústně.

² Michala SEDLÁČKOVÁ, *Češi v Žilině v letech 1918–1938*. Magisterská diplomová práce Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 68. (Autorka se odkazuje na MV SR. Štátní archiv v Bytči – pobočka Žilina. Školský inšpektorát v Žiline 1882–1949, kart. 13, Osobné spisy učiteľov K.)

1934 se s rodinou stěhuje do Olomouce, kde začíná studovat na Státním československém gymnáziu. Vlivem nemoci však Kainar nepostoupil do septimy a byl nucen přejít na gymnázium v Hlučíně; to od roku 2006 nese název Gymnázium Josefa Kainara. Zapsal se do paměti jako průměrný student s nadprůměrným uměleckým nadáním, dobrý muzikant a společník. Nedojížděl sem z Ostravy, kde žil od října 1935 jeho otec, přednosta dopravního úřadu Moravská Ostrava-Přívov, ale byl v podnájmu v bytě na náměstí u paní Kusynové.

K Hlučínu se poji Kainarova antifašistická báseň *Pochod villonvců*, kterou složil ke konci sixty a byla otištěna ve Studentském časopise 10. 5. 1936. Ve stejném časopise vycházejí další básně (*Žebrák, Rok*). Když čtvrt roku po maturitě na hlučínském gymnáziu odtrhl mnichovský diktát od Československa spolu s jinými pohraničními kraji také Hlučínsko, Kainar uveřejnil ve Studentském časopise báseň *Pozdravujte mi*, která je symbolickým rozloučením s Hlučínem.³ Milan Blahynka spojuje s Hlučínem ještě Kainarovu bezručovsky laděnou báseň *Malá země*, otištěnou ve Studentském časopise v dubnu 1938, která končí verši: „Tu malou zemi časy neuhnanou / Její skřivan má k ní celou věčnost zpět.“⁴ Po maturitě se Kainar rozhodl studovat na filozofické fakultě v Praze, kde 17. listopadu 1939 musel předčasně ukončit vysokoškolské studium. Kainar zřejmě nebydlel v koleji, ušel zatčení vysokoškoláků gestapem a vyhnul se tak koncentračnímu táboru.

Když okupanti zavřeli vysoké školy, vrátil se Kainar domů. Kainarovi se v roce 1939 přestěhovali do Řepišť, kde bydleli v místní části Zaryje. Josef Kainar během okupace vystřídal několik povolání. Necelý rok pracoval na nádraží jako pochůzkář na trati, později v kanceláři a pak byl zaměstnán – s výjimkou roku 1941, kdy pracoval na pile v Ostravici – na nádraží Ostrava-Přívov (do roku 1945). Sezonně (v letech 1940–1941 v Ostravě, 1942 až 1943 ve Zlíně) působil jako kytarista a houslista Doležalova tanečního orchestru. V této době navázal úzké vztahy se Skupinou 42; do Prahy dojížděl zejména za malíři Františkem Hudečkem, Františkem Janouškem a teoretikem Jindřichem Chalupeckým, jehož manželka, spisovatelka a překladatelka Jiřina Hauková byla ostatně přerovskou rodačkou, do Brna za básníky Oldřichem Mikuláškem a Ivanem Blatným. V roce 1945 se Kainar rozhodl dokončit filozofickou fakultu. Zdržel se však v Brně a z plánovaného studia sešlo. Do Brna se také přestěhoval (zpočátku bydlel u Ivana Blatného). V letech 1945–1947 Kainar pracoval v redakci komunistického deníku Rovnost a také se zde v roce 1947 oženil; zároveň byl kmenovým autorem pražského Divadla satiry po celou dobu jeho trvání (1945–1949). Od roku 1947 byl spisovatelem z povolání. V roce 1956 odešel do Prahy a podruhé se oženil, bydlel však většinou v Domovech spisovatelů v Dobříši a na Ždání na Slapském jezeře. Na počátku normalizace přijal v r. 1970 funkci předsedy přípravného výboru nového Svazu českých spisovatelů, zanedlouho však zemřel na infarkt (16. listopadu 1971 v Dobříši).

Nevlastní Josefova matka Marie Kainarová (za svobodna Kutálková) měla asi pět let před válkou lékárnu v Krnově na Albrechtické ulici a po válce až do znárodnění lékárnu na dnešním Hlavní náměstí (dřívější Náměstí Míru) v Krnově. Její urna je uložena v hrobce rodiny Kutálků v Přerově.

S Krnovskem je spojen i pobyt Kainarovy sestry Ireny (nar. 25. 10. 1908 v Hulíně). Pokud je mi známo, již nikde se neuvádí, dokonce ani v monografii Milana Blahynky *Člověk*

³ Pobyt Kainara na Hlučínsku shrnuje z dostupných pramenů (tj. Státní okresní archiv Opava, fond Gymnázium Hlučín, inv. č. 37–39, 41; Milan BLAHYNKA, *Člověk Kainar*, Ostrava 1983; Josef Kainar, *Vybrané spisy 1. Příběhy, osudy, mýty*, Praha 1987; Vladimír ŠIŠKE, *Má gymnaziální léta*, in: *Sedmdesát pět let Gymnázia v Hlučíně 1920–1955*, Hlučín 1955, s. 51–57); Martin ROSTEK, *Básník Josef Kainar a Hlučín (k 40. výročí úmrtí)*, Hlučínsko, Vlastivědný časopis Muzea Hlučínska, 2011, č. 2, s. 29–31.

⁴ M. BLAHYNKA, *Člověk Kainar*, s. 43.

Kainar (1983), jedinečné svým důkladným zpracováním, že po válce se Kainarova maminka a sestra Irena vrátily ze Slovenska zpět a kde pak žily.

1. Irena Košatková

Irena Kainarová po anabázi na Podkarpatské Rusi působila před válkou v Žilině, kde vyučovala hudbu a balet a kde se seznámila se svým budoucím manželem Jaroslavem Košatkou. Mělo to být jejich nejkrásnější období, na které jako jedině vzpomínali i před svými kolegy ze školy v Jindřichově ve Slezsku. Žilinu opustili po vyhlášení samostatného Slovenska za Jozefa Tisa. V tomto městě navázali přátelství s Antonií Hegerlíkovou, později slavnou českou herečkou, která zde převážně prožila celé dětství a dospívání.⁵

Osudy manželů Košatkových během protektorátu nejsou známy. Po válce žili v západních Čechách. V době pobytu v Mariánských Lázních do 22. 8. 1951 měli mít nějakou nepřijemnost s tajnou vysílačkou. Josef Kainar tuto záležitost jako straník urovnával.

Manželé pak odešli 23. 8. 1951 na opačný konec republiky, do Jindřichova ve Slezsku v tehdejším politickém okrese Krnov.

Josefa Kainarová doprovázela svou dceru Irenu všude, kde právě žily. Rovněž v Jindřichově bydlela se svou dcerou po celou dobu pobytu. Tady také zemřela 26. 6. 1967 ve věku 81 let. Urna Kainarovy vlastní maminky byla původně uložena na zahradě vily její dcery Ireny, která se nachází nedaleko nádraží v Jindřichově ve Slezsku.⁶ Schránku zhotovil soused a kameník Florián Halaška. Později byla urna i další předměty spojené s památkou na manžele Košatkovy odvezeny bratrem Jaroslavem Košatkou, jenž žil na Zlínsku.⁷

Irena Košatková vyučovala nejprve na základní škole, pak v roce 1953 nastoupila jako ředitelka ústavu, kam byli přijati váleční sirotci z Koreje; ústav se nacházel ve zdejším zámku. (Výuka Korejců je datována podle třídních knih a archivu od 1. října 1953 do 30. června 1957. Pobývalo zde kolem jedné stovky korejských dětí.) Mladí Korejci také nacvičili tanečně-pěvecké představení, s kterým se předvedli na slavnostech „Osoblažsko tančí a zpívá“ 17. 6. 1956, jak se lze dočíst z kroniky obce Slezské Rudoltice. (Není sice nikde doloženo, že by pásmo nacvičila paní Košatková, vyloučit to však s ohledem na její múzické zájmy nelze.)

Irena Košatková vyučovala hlavně matematiku, kreslení a hudební výchovu. Vedla i mimoškolní výuku hry na klavír. Pravidelně nacvičovala různá tematická pásma s žáky školy. Zapojila do kulturního vystoupení i členy JZD k oslavě zakončení zemědělského roku atp. Po odchodu korejských dětí (setrvaly zde čtyři roky) přišly do zámku sestry cyrilometodějky. Vedla jejich pěvecký sbor a po odchodu do důchodu ještě pěvecký sbor učitelů. Košatkoví v důchodovém věku pořádali společenská setkání ve svém domě, kde se zpívalo a hlavně hrálo na klavír. Jinak si své soukromí pečlivě chránili. Nikdy se nešli fotografovat

⁵ Antonie Hegerlíková na setkání s Irenou Kainarovou v Žilině a jejich navázané přátelství, které trvalo i na dálku po druhé světové válce, vzpomíná v televizním pořadu z cyklu *Neobyčejné životy*.

⁶ Novými majiteli vily Košatkových v Jindřichově ve Slezsku, č. 429, jsou manželé Chlebkovi.

⁷ Na základě informace Zdeňky Chlebkové z 15. 3. 2012.

ani jako třídní učitelé na konci školního roku. Z tohoto důvodu ve škole není k dispozici žádný bohatší fotografický materiál, jen jedna fotografie paní Košatkové. Paní Irena byla velmi aktivní až do své smrti 15. 6. 1978, kdy zemřela doma na mozkovou příhodu.

2. Akvarel Ireny Košatkové „Jiřiny“

Na setkání se sestrou básníka vzpomíná její někdejší žačka Naděžda Paprskarzová: „Do šesté třídy jsme již dojížděli do Jindřichova. Tam nás učila vynikající učitelka, paní Irena Košatková, sestra básníka Josefa Kainara, sama velmi hudebně a výtvarně nadaná. Byla komunistka, mnohým šla na nervy svou aktivitou, byla vůdčí osobností tehdy bohatého kulturního dění v obci, nedala se ovlivnit, měla vždy svůj úsudek, nikoho se nebála. To bylo u straníků nejen nezvyklé, ale i nebezpečné. Ta na mě mnou držela ochrannou ruku. Navštěvovala jsem ji až do její smrti.“⁸

Manžel Ireny Kainarové, Jaroslav Košatka, se narodil 9. 3. 1898 v Bavorově (okres Písek). Vyučoval matematiku, rýsování a geometrii. Na základní škole v Jindřichově byl ředitelem od září 1951 do června

1954. Zemřel 6. 4. 1986 v Městě Albrechticích.

Košatkovi adoptovali chlapce Jiřího (9. 12. 1951 v Novém Jičíně), jehož matka zemřela, otec byl nezvěstný. Do rodiny přišel někdy v měsíci květnu v 1. třídě základní školy. Jeho rodné jméno není známo. Po smrti manželů Košatkových se otec Jiřího náhle objevil; ukázalo se, že emigroval do Spolkové republiky Německo. Poslední zpráva v obci o Jiřím byla ta, že žije někde na ubytovně v Napajedlích nebo Otrokovcích.⁹

Na manžele Košatkovy vzpomíná i Marta Pospíšilová: „Manželé Košatkovi byli velmi noblesní lidé. Vzdělaní a pracovití. Paní Košatková velmi talentovaná a všestranně nadaná. Zapojovala se v obci do divadelní činnosti, v té době tu fungoval úspěšný divadelní soubor nadšenců pod vedením pana Mojmíra Kovala. Navrhovala kostýmy a většinou ty náročnější i sama do noci šila – pro žáky školy. Uměla krásně malovat, zátiší – květiny, ovoce. Svými obrazy potěšila nejedno srdce svých žáků a darovala ke svatbě nebo narozeninám. Neštítěla se žádné hrubé práce (vývoz močůvky atd.), manžela šetřila. Byla zanícenou sadařkou, měla krásnou květinovou zahradu a ovocný sad, o které pečovala. Sama si roubovala stromy. Byli oba výbornými kuchaři a hostiteli.“¹⁰

Kainaroví a Košatkovi se nestýkali, mladý Josef Kainar s macechou nevycházel dobře už za války během svého pobytu v Řepištích. Svědčí o tom korespondence Josefa Kainara s Ivanem Blatným otištěná v knize Ivan Blatný, *Texty a dokumenty 1930 / 1948* (1999): „Nejdražší příteli! Nemohu Ti bohužel napsat nic delšího a souvislejšího, protože jsem ve věčné časové a duševní tísní. Totiž, když není časová, tak je duševní. Zuříme už dva měsíce

⁸ Naděžda PAPRSKARZOVÁ, *Doplnění ztraceného 2. dílu vyprávění pana Karla Rambouska*, in: Prožil jsem krásný život. Sborník vzpomínek o tom, jak jsme chtěli bránit republiku a o životě v osvobozeném Krnovsku. Naděžda Paprskarzová – Vladimír Blucha (edd.). Opava: Matice slezská, 2005, s. 78. (Informace o tom, že by byla Irena Kainarová členkou KSČ se nezakládá na pravdě, šlo snad pouze o autorčino označení jejího levicového přesvědčení.)

⁹ Podle informace žačky Ireny Kainarové paní Marty Pospíšilové z Jindřichova ve Slezsku.

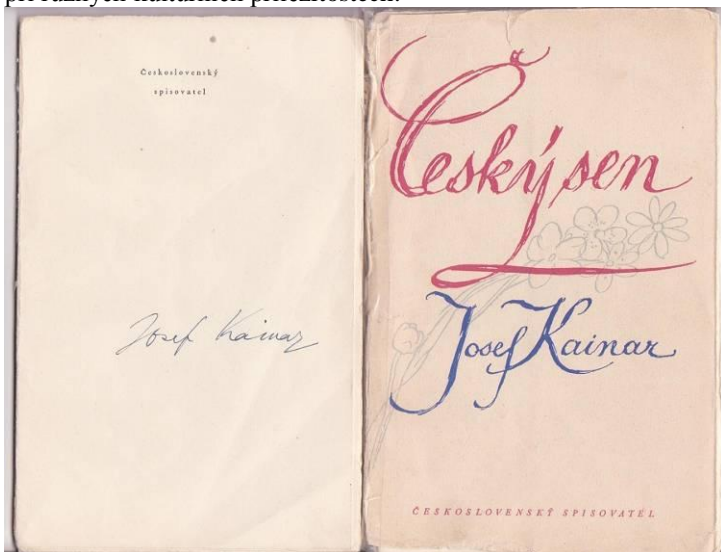
¹⁰ Na základě rozhovoru z 28. 11. 2011.

tady proti sobě, já a moje t. zv. druhá matka. Obávám se, že už bych nerozeznal blázinec od hotelu, tak je tento drobný rozpor sugestivní. Poslat Ti nemohu přirozeně nic, protože tuto dámu přivádí k šílenství pohled na pero v mé ruce. Točívá se mi z toho všeho hlava a je mi vytrvale k blití. Těším se tak, že těžko o tom psát, že Tě uvidím v Brně. Přijedu za Tebou v pondělí, kterým vlakem nevím, asi někdy ráno, a jsem jist, že Tě najdu. Neboť chcípám. Kainar. Řepišťe pp. Paskov u Frýdku.¹¹

Po válce, kdy Kainar vstoupil do KSČ, měl v bytě Kainarových v Krnově konflikt kvůli svým politickým názorům se svým otcem, členem Sociální demokracie. Kromě toho Kainarovi nechali zarámovat a paspartovat několik obrazů a grafik, které Josef dostal od přátel výtvarníků, a to bez jeho vědomí. Zřejmě nebyla práce provedena kvalitně a nejspíš došlo i k poškození výtvarných děl, protože tato událost Kainara přivedla přímo k zuřivosti a situace opět skončila prudkou hádkou a demonstrativním odjezdem Josefa z Krnova. Kainarovi bydleli na Praskově 1 v Krnově.¹²

Kainar psal verše za svého krátkého pobytu v Jindřichově ve Slezsku, kde – jak už bylo řečeno – působila jeho sestra Irena jako učitelka základní školy. Jeho básnická sbírka *Český sen* (1953), vznikla právě zde a od sestry Ireny je i úvodní ilustrace knihy.

Další podrobnosti o Kainarově pobytu ve Slezsku nám dosud nejsou známy. Básník byl v regionu přítomen jak fyzicky, nejprve pobýtem během svého mládí, pak v dospělosti občasnými návštěvami u rodiny, ale zejména publikačně a zároveň připomínáním tvorby při různých kulturních příležitostech.

3. Ilustrace Ireny Košátkové ke Kainarově sbírce *Český sen*

Kainara provázel při jeho vstupu na pole básnické tvorby Moravskoslezský deník, jehož redakce byla v Ostravě, kde publikoval své první autorské pokusy.

Na Kainara jako na básníka se nezapomínalo ani v rámci prvního ročníku Bezručovy Opavy 21. září 1958, jehož závěrečný den proběhl ve Slezském divadle Zdeňka Nejedlého

¹¹ Ivan BLATNÝ, *Texty a dokumenty 1930 / 1948*. Jiří Trávníček, Jan Šmarda (edd.). Brno: Atlantis, 1999, s. 221.

¹² Informace jsme získali z osobního rozhovoru, který jsme vedli dne 12. 5. 2008 s Jiřím Kutálkem, nevlastním bratrance Josefa Kainara, který se s Kainarem v mládí příležitostně stýkal. V době rozhovoru pobýval PhMr. Jiří Kutálek v Domově pro seniory v Městě Albrechticích.

jako *Matiné mladé české poesie*.¹³ Úvodního slova se ujal „zaštitovatel“ celého festivalu dr. Drahomír Šajtar. Básně byly provedeny v režii Stanislava Vyskočila (šéf činohry Slezského divadla) na scéně Karla Dudiče (šéf výpravy Slezského divadla) za přispění herců Slezského divadla – mj. Emanuela Křenka, jenž se i v dalších letech věnoval recitaci Kainarovy poezie. Jednotlivá čísla byla doprovázena klavíristou Vladimírem Rampulou. Program obsahoval jednadvacet básní a byl sestaven z tvorby tehdy začínajících autorů: Jana Skácela – *Modrý pták*; Miroslava Holuba – *Tramvaj v půl šesté ráno*; Karla Šiktance – *Procitnutí*; i básníků starší generace: Františka Hrubína – *Návrat do rodného kraje*; Josefa Kainara – *O radosti a vzteku* aj.

Čtyřicátý šestý ročník festivalu konaný od 2. do 30. září 2003 nesl označení *Opava v Evropě – Evropa v Opavě*. Do programu festivalu se rovněž zapojilo Slezské divadlo Opava a premiérovalo dílo básníka Josefa Kainara a skladatele Pavla Helebranda *Zlatovláska* (14. září). Kainar byl velmi často na repertoáru různých recitačních soutěží v okrese Opava, ale o tom nemáme podrobnější přehled.

Na závěr tedy můžeme konstatovat, že pobyt Josefa Kainara na severní Moravě a ve Slezsku byl spojen s jeho dětstvím a mládím, v letech dospělosti byl s regionem Krnovska vázán také rodinnými vztahy, byť poněkud komplikovanými.

Obrazové přílohy: z majetku autora

Summary

Several remarks on the stay of Josef Kainar in Silesia

In his paper the author describes the relation of the Czech writer Josef Kainar (b. 29 June 1917 in Přerov, d. 16 November 1971 in Dobříš) to the region of Silesia. He was born into a railway employee's family. After his parents got divorced (1927) and his father remarried, young Josef lived with him. Still in his hometown he began his secondary studies (1928–1934), then studied in Olomouc for a year, and after the family moved to Ostrava in 1935 Josef finished school in Hlučín (repeating the fifth and sixth grades; school-leaving exam in 1938). In 1938 he enrolled at the Faculty of Arts, Charles University, to study Czech and French. After all universities were closed by the Nazis in November 1939 he moved to his father's new home in Řepiště near Ostrava and worked – with the exception of 1941, when he was employed as a sawmill worker in Ostravice – at the railway station Ostrava-Přívóz (until 1945). During the seasons (1940–1941 in Ostrava, 1942–1943 in Zlín) he also played the guitar and the violin in Doležal's dance orchestra. At that time he established close relations with the artists in Group 42. The author points out that Kainar's collection of poems *Český sen* (The Czech Dream; 1953), whose quiet voice and idyllic imagery are borrowed from traditional verse and South-Moravian folk songs, was written during the poet's stay in Jindřichov ve Slezsku, where his sister Irena lived. She also contributed to the book's title illustration. It is not without relevance that after the war, Kainar's father and his second wife lived in Krnov, where he died. The author of the paper also maintains that although the poet lived in Brno after the war and then, from 1956 on, in Prague, he remained present in Silesia not only through occasional visits paid to his family, but – above all – through numerous publications and presentations of his work at various cultural events.

¹³ Památník Petra Bezruče, Bezručova Opava, kart. 1, složka 2, programový tisk.

Miroslava Suchánková – Ilona Matejko-Peterka

ŠPERKY ZDOBENÉ MINCEMI (Z ETNOGRAFICKÝCH SBÍREK SLEZSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA)

Abstract

Among remarkable objects deposited in Silesian Museum in Opava depository we can find silver jewellery decorated with coins. This concerns objects that not only should grace, but also protect the owner and represent the social status and fortune of the proprietor symbolically. These jewels infiltrated into folk environment during the second half of the 18th and especially in the 19th centuries when they were popular as a part of a festive folk costume in different Czech, Moravian, and Silesian regions. They belong in a group of coin jewellery widespread in various modifications in Europe and in the Balkans.

Keywords: *jewellery, coins, Silesian Museum, ethnographic collections, Opava*

Mincovní šperk, co by doplněk šatu prostého člověka, se v muzejních sbírkách zachoval v malém počtu, přesto náleží k artefaktům se zajímavou a mnohdy neznámou historií. Výrobou a využitím stříbrných šperků na krojích ve Slezsku se v minulosti zabývalo mnoho autorů, ovšem informace o použití mincí jako součástí šperků jsou poměrně krátké a útržkovité. Kusé zprávy o mincovních špercích se nacházejí v práci Mieczysława Gładysze, *Zdobnictwo metalowe na Śląsku* vydané v Krakově v roce 1938.¹ O velikých tolarech a pamětních mincích zavěšených na sametce, které nosily na krku ženy v Jablunkově, se ve své studii krátce zmiňuje také Drahomíra Stránská, která se cílevědomě věnovala studiu těšínského a jablunkovského kroje po 2. světové válce.² Krátké zprávy se nacházejí i v národopisných časopisech a v místních periodikách. Můžeme jmenovat například časopis *Radostná země*, kde publikoval článek o jablunkovských špercích Emil Vávrovský.³ Bohužel z území Opavského Slezska a Jesenicka se kromě několika řádků v publikacích Zdeny Vachové⁴ žádné informace o mincovních špercích nevyskytují. Zdena Vachová čerpa informace ze starých přírůstkových knih Slezského zemského muzea, a i když psala, že se girlandové náhrdelníky s mincemi nosily k opavskému a k některým variantám západoslezských krojů, upozornila, že dle názoru jiných odborníků byly pravděpodobně vyrobeny v západních Čechách, tudíž byly na Opavsko importovány. Tuto domněnku potvrzují práce Josefa Hofmanna, který poprvé popsal lidové šperky v západních a severozápadních Čechách již na počátku 20. století a upozornil i na jejich specifické rysy. Přínosné informace k problematice západočeských šperků se nacházejí také ve studiích Jaroslavy Krupkové, Heleny Johnové, Aleny Křížové, Jiřího Martínka a Aleši Balounové.⁵

¹ Mieczysław GLĄDYSZ, *Zdobnictwo metalowe na Śląsku*, Kraków 1938, s. 219–221.

² Drahomíra STRÁNSKÁ, *Lidové šperky ve Slezsku*, Časopis národního musea, CXVII–CXIX, 1948–50, Praha 1951, s. 79–94; Týž, *Lidový oděv na Těšínsku*, in: V. TOMOLOVÁ, I. STOLARÍK, J. ŠTIKA, Těšínsko, 2. díl, Šenov u Ostravy 2000, s. 202–237.

³ Emil VÁVROVSKÝ, *Šperky jablunkovského kroje*, *Radostná země* 1951, č. 5, s. 13.

⁴ Zdena VACHOVÁ, *Národopisné sbírky Slezského muzea*, Opava 1962, s. 106–107; TÁŽ, *Šperk. Krajka* (katalog výstavy), Opava 1976, s. 20.

⁵ Josef HOFMANN, *Die Nordwestböhmisches Volkstracht im XIX. Jahrhundert*, Karlsbad 1908, s. 86–89; Týž, *Deutsche Volkstrachten und Volksbräuche in West- und Südböhmen*, Karlsbad 1932, s. 100–104; Helena

Tradice zavěšování okrasných předmětů na hrdlo je prastará. Náhrdelníky nejrůznějších druhů a velikostí byly známy už v nejstarších kulturách, kdy byly zhotovovány ze zvířecích zubů, kostí, mušlí apod. Součástí náhrdelníků se stávaly různé přívěsky, zpočátku přírodní nebo předměty loveckého charakteru, později vyráběné z různých drahokamů a polodrahokamů. Již odedávna se používaly jako součásti šperků také mince. Ty sloužily nejen jako směnný prostředek, ale sehrávaly závažnou sociální roli jako subjekt pověřeného charakteru. Byla jim přisuzována moc při zajištění příznivé budoucnosti člověka spojená s narozením, sňatkem i úmrtím, moc ochrany majitele před neštěstím a nemocí. Měly zajišťovat štěstí a zdar jako amulety. Tuto funkci posiloval často výjev na minci, magický nápis nebo vnošení. Neméně důležitý byl tvar mince, kruh, který představoval slunce, tj. život. Velký význam sehrál i materiál, z něhož byly mince vyrobeny. Zlato mělo údajně schopnost léčit některé nemoci a chránit před zlým pohledem. Stříbro a jiné kovy s vysokým leskem, zvláště staré, děděné po několik generací, měly ochraňovat své nositele před různými kouzly.⁶ Tolary a jiné mince patřily k nejobvyklejším dárkům pro různé příležitosti. Stříbrné penízky se předávaly jako křestní dar kmotra dítěti nebo jako dar k Novému roku.⁷ Opatřovaly se oušky a nosily zavěšeny na řetízích. Zformované do tvaru šperku se stávaly součástí rodinného majetku a dědily se jako svatební dar z pokolení na pokolení. Zlaté a stříbrné šperky se původně vyráběly pouze řemeslně v městských zlatnických a stříbrnických dílnách, někdy i mimo oblasti, do kterých se importovaly a nosily ke kroji. Šperk byl sice ve své tradiční podobě v některých krajích neodmyslitelnou součástí lidového oděvu, ale mnozí lidé, zvláště pocházející z chudobných majetkových poměrů, si ozdobu zhotovenou ze stříbra nemohli dopřát. Proto zlatníci vycházeli v ústřety potřebám zákazníků stříbrnými výrobky nižší ryzosti. Na tradičním vesnickém oděvu se často nosily také finančně dostupné napodobeniny stříbrných šperků zhotovené ze slitin nebo odlévané z cínu, židka z olova.

Mezi poddaným lidem se stříbrné šperky začaly rozšiřovat teprve ve 2. polovině 18. století a hlavně ve století 19., kdy došlo k zanikání feudálních názorů, poddanských vazeb a ke stírání sociálních rozdílů. V této době byly mince zavěšeny na stužce nebo použity jako součásti řetízkových náhrdelníků typické u lidových a měšťanských oděvů v různých regionech Čech, Moravy i Slezska. Můžeme je zařadit do velké skupiny mincovních šperků rozšířených v rozličných obměnách v celé Evropě, zejména na území nynějšího Německa, v Bavorsku, Lužici, dále v Rakousku, v Polsku a také na Balkáně.⁸

V oblasti Těšínského Slezska byla velkými šperkařskými centry města Těšín a Jablunkov, která zaujímala strategickou polohu na historických obchodních cestách z Uher směrem do Polska a k Baltu. V této oblasti začaly šperky do lidového svátečního a obřadního kroje pronikat na přelomu 18. a 19. století. Nejprve se objevily na oděvu vlivných a majetných lidí, jako byli obchodníci, fojti, mlynáři, krčmáři a jejich ženy. Později se kovové ozdoby vycházející ze vzorů renesanční šlechtické módy, ovlivněné barokem i empírem, zcela plynule staly součástí kultury venkovského obyvatelstva. Tvůrci šperků se museli přizpůsobit

JOHNOVÁ, *Lidové šperky československé*, Věci a lidé, 1954, s. 311–355; Jaroslava KRUPKOVÁ, *K otázce vzniku a vývoje mincovních šperků*, Český lid 71, 1984, č. 2, s. 92–101; Jiří MARTÍNEK, *Šperk Loketska* (katalog výstavy ze sbírek karlovarského muzea a Chebského muzea), Cheb 1987; Aleša BALOUNOVÁ, *Lidové kroje na Karlovarsku*, I. díl B, Karlovy Vary 1989, s. 32; Alena KRÍŽOVÁ, *Loketský zlidovělý šperk*, Národopisná revue, roč. 1/2002, s. 40–43; TÁŽ, *Křestní a biřmovací medaile první poloviny 19. století*, in: Peníze v proměnách času III., Ostrava 2002, s. 99–104.

⁶ J. KRUPKOVÁ, *K otázce vzniku*, s. 92–101; Josef PETRYL, *Peníz a jeho funkce v pověřených zvyklostech*, Československá etnografie X, Praha 1962, č. 3, s. 281–301.

⁷ A. KRÍŽOVÁ, *Křestní a biřmovací*, s. 99–104; Jan VYHLÍDAL, *Naše Slezsko*, Praha 1903, s. 9.

⁸ J. KRUPKOVÁ, *K otázce vzniku*, s. 98; A. KRÍŽOVÁ, *Loketský zlidovělý šperk*, s. 41; M. GLADYSZ, *Zdobnictwo*, s. 220.

bit novým požadavkům ženské části populace. K základním typům šperků vyskytujících se na ženských těšínských a jablunkovských krojích patřily velké stříbrné knoflíky „knefle“, spony „spinky“ sloužící k sepnutí košilky pod krkem a háčky „hočky“, jimiž se původně provlékal řetízek, který utahoval živůtek. Ke slavnostním příležitostem se ženy zdobily řetízkovými náhrdelníky propojenými filigránovými rosetami nebo slzovitými přívěsky, tzv. „lancůšky, předky“. Zámožnější si na hedvábné stuhy v pase zapínaly těžké stříbrné pásy, zhotovované technikou odlévání nebo filigránu. Mimo tyto šperky nosily ženy zvláště na Jablunkovsku, jako nezbytnou součást slavnostního kroje, na krku zavěšenou pamětní minci, což býval obvykle dar nebo dědictví. K oblíbeným patřily mince s portrétem panovníka jako představitelem státu, mariánskotereziánské stříbrné tolar, mince s obrazem sv. Jiří, patrona města nebo s obrazem trůnicí Madony – patronky Uher (PATRONA HUNGARIAE) a patronky Bavorska (PATRONA BAVARIAE). Tolarové ražby s obrazem Madony odpovídaly barokní „rakouské zbožnosti“, v níž byl mariánský kult podporován ve státním zájmu. Panna Maria s Ježíškem byla oblíbená také jako symbol ochrany rodiny. Provrtné mince se nosily zavěšené na sametové stužce. Zachovaly se i mince s ouškem zdobené po obvodě plochým do spirály stočeným drátkem. Velmi oblíbené byly zlatnický zhotovené stříbrné řetízkové náhrdelníky „orpanty“, na které si majetnější připeňovali různé penízky a jiné přívěsky. „Orpant“ tvořilo několik nad sebou umístěných řetízků, vyrobených z jednoduchých oček nebo ozdobných článků, po bocích uchycených sponami. Zvyk zdobení hrudi „orpantem“ přetrvál i u mužského jablunkovského kroje. Tyto mincovní šperky spolu s ostatními často tvořily součást rodinného majetku, reprezentovaly jméno, postavení a zámožnost majitele. Nosily se nejen jako ozdoba, ale i jako náboženský symbol s ochrannou magickou funkcí. Spojení finanční hodnoty mince s náboženskou symbolikou vedlo ke zvýšení významu mince v očích věřících. Na počátku 1. světové války se kroje v nížinných oblastech Těšínska a v Jablunkově začaly postupně odkládat a přestaly se používat i stříbrné šperky.⁹

V národopisných sbírkách Slezského zemského muzea se zachovaly dvě mince z Těšínského Slezska, které se nosily jako krojový doplněk. Jedná se o stříbrný tolar s ouškem (inv.č. N 9235), z roku 1780, původně součást jackovského ženského kroje z Jablunkova. Pro muzeum byl zakoupený v 60. letech 20. století v Jablunkově. Pochází z doby Marie Terezie (1717–1780). Původcem této mince je státní mincovna v Kremnici. Na aversu je představen malý znak Uher (Kiscimer). Obraz je doplněn majuskulním nápisem: M • THER • D • G • R • IMP • / HU • BO • R • A • A • D • B • C • T •. Na reversu je zobrazena Panna Marie v aureole a oblacích, držící v pravé ruce žezlo a v levé sedícího Ježíška s říšským jablkem. Dole se nachází v oválu písmeno B, po jehož levé straně jsou iniciály S. K. a po pravé P. D. Obraz je obklopen majuskulním latinským nápisem: S • MARIA MATER DEI / PATRONA HUNG • 1780 • X.¹⁰ Dalším ze šperků nošeným jako doplněk ke svátečnímu ženskému kroji z Jablunkova je stříbrný tolar s ouškem (inv.č. N 9133B) bavorského kurfiřta Maxmiliána III. Josefa (1727–1777) z roku 1772. Na aversu je zobrazeno poprsí panovníka v profilu zprava, které obklopuje majuskulní nápis: D • G • MAX • IOS • U • / B • D • S • R • I • A • & EL • L • L •. Dole uprostřed se nachází písmeno A. Na reversu je představena Panna Marie v aureole a v oblacích, držící v pravé ruce žezlo a v levé sedícího Ježíška s říšským jablkem. Okolo je latinský nápis: PATRONA / BAVARIAE • a dole datum: 1772 •.¹¹

⁹ M. GLADYSZ, *Zdobnictwo*, s. 219.

¹⁰ Vlastislav NOVOTNÝ, *Mince Marie Terezie 1740-1780*, Hodonín 2001, s. 96, č. 118.

¹¹ O mincích bavorského kurfiřta Maxmiliána III. Josefa viz Wolfgang HAHN – Adelheid HAHN-ZELLEKE, *Die Münzen der bayerischen Herzöge und Kurfürsten 1506-1806*, Wien 2007, s. 102–114.

Ke slavnostnímu opavskému a k ostatním variantám západoslezských krojů se nosily jiné typy šperků. Ve sbírkovém fondu Slezského zemského muzea se dochovaly dva girlandové náhrdelníky doplněné vzácnými pamětními mincemi (inv. č. N 2433, N 9135) a jeden závěsový náhrdelník podobného typu bez mincí (inv. č. N 1176). V inventárních knihách národopisného pracoviště¹² jsou označovány jako starý muzejní majetek získaný na území Slezska. Tyto tradiční stříbrné náhrdelníky zpracované technikou lití a filigránu jsou vytvořeny z několika řad řetízků na koncích spojených plochými ozdobně rytými poutky, jimiž se provlékala stužka, která se svazovala na zátylku. Puncovní značka na poutkách nebyla vyražena, neboť se jednalo o materiál s nízkým obsahem stříbra ve slitině, který nepodléhal puncovním povinnostem. Řetízky jednoduše nebo složitě pospojované rozetami, leštěnými kosočtverci či destičkami, vytváří několikařadový girlandový přívěsek, jehož dominantu tvoří filigránem zdobené symetricky umístěné mince a přívěsky různých tvarů, např. květů, mašlí a křížků. Krásu šperku umocňují červené granáty a barevná sklička zasazená ve filigránových obrubách mincí a na přívěscích. Červená barva se vždy považovala za symbolickou a podle prastaré víry měla moc ochránit nositele proti nemocem a proti negativním magickým vlivům. To byl také jeden z důvodů oblíbenosti tmavočervených granátů a jejich napodobenin. Vzhledem k technické náročnosti je jisté, že náhrdelníky vyráběli specializovaní řemeslníci – zlatníci a stříbrníci, kteří do výsledného produktu promítli požadavky, vkus a potřeby venkovských odběratelů. K jednomu z charakteristických znaků těchto mincových šperků patří bohaté využití filigránu. Filigránové drátky používané při výrobě a zdobení zlatníci zhotovovali různými způsoby, například proválcováním dvou do provázku stočených kulatých drátků či zkroucením čtyřhranného drátu. Tímto jemným krouceným drátkem vytvářeli spirály a rozviliny, kterými postupně vyplňovali celou plochu šperku. Řetízky, ať už sestavené z oček běžných tvarů nebo doplněné různě zdobenými plochými články, zlatníci obvykle nevyráběli. Kupovali je měřené na lokty od specializovaných výrobců řetízků. K nejvýznamnějším prvkům obou náhrdelníků patří mince, díky nimž můžeme tyto šperky datovat a které stvrzují vzájemně české, rakouské a německé vazby. Selský šperk z Opavska (inv.č. N 2433), datovaný do 2. poloviny 19. století, se skládá z trojnásobného horizontálního řetězu, k jehož spodní části je vertikálně připojen složený ozdobný prvek, dělený do pěti tématických částí vzájemně propojených řetízky. Do první a čtvrté části, směrem zvrchu dolů, jsou zakomponovány dva předměty numizmatického charakteru. Prvním z uvedených je ve vídeňské mincovně ražený šesti-krejcar císaře Ferdinanda I.(V.) (1793–1875) z roku 1848, umístěný ve filigránské kruhové obrubě zdobené čtyřmi červenými skličky. Na aversu je zobrazen malý rakouský státní znak. Legendu tvoří majuskulní německý nápis: K • K • OESTERREICHISCHE SCHEIDEMÜNZE •. Na reversu je opis: 6 / KREUZER / 1848, pod ním jsou dvě zkřížené větvičky doplněné písmenem „A” dole uprostřed.¹³ Ve čtvrté části prvku je umístěn tolar císaře Josefa II. (1741–1790) z roku 1789, ražený ve vídeňské mincovně. Jeho avers zobrazuje malý znak Uher. Obraz je doplněn majuskulním nápisem: IOS • II • D • / G • R • IMP • S • A • / G • H • B • REX • A • / A • D • B • & • L •. Na reversu je představena uherská zemská patronka Panna Marie v aureole a oblacích, držící v pravé ruce žezlo a v levé sedícího Ježíška s říšským jablkem. Okolo je latinský nápis: S • MARIA MATER DEI (A) PATRONA HUNG • 1789 • X.¹⁴ Mince je zakomponována do bohatě zdobené kruhové filigránské obruby se šesti skličky. Girlandový náhrdelník (inv.č. N 9135), získaný do sbírek ve 40. letech 20. století z Jesenicka, se skládá z čtyřnásobného řetězu, k jehož spodní části je

¹² Inventární knihy národopisného pracoviště SZM: N 2250 – N 2500 a N 9000 – N 9250.

¹³ Václav NOVOTNÝ, *Mince a korunovační medaile Ferdinanda V. (1835–1848)*, Hodonín 1996, s. 31.

¹⁴ Václav NOVOTNÝ, *Mince Josefa II. (1765–1790) a Leopolda II. (1790–1792)*, Hodonín 2003, s. 56.

stejným řetízkem upevněný dlouhý přívěs složený ze tří rozetek, tří mincí, dvou spojovacích článků mezi nimi a křížku. Tyto prvky jsou zasazeny do filigránských obrub zdobených červenými a zelenými skličky. Mezi zmíněnými mincemi je nejbližší k řetízku připojen ve vídeňské mincovně ražený šestikrejcar císaře Františka Josefa I. (1830–1916) z roku 1849, nesoucí na aversu malý rakouský znak a nápis: K • K • OESTERREICHISCHE SCHEIDEMÜNZE • a na reversu majuskulní opis: 6 / KREUZER / 1849 / A.¹⁵ Následující numizmatickou památkou na popisovaném náhrdelníku je tříkrejcar salcburského arcibiskupa Maxmiliána Gandolfa hraběte z Kuenburku (1622–1687) z roku 1681. Na aversu je představena polopostava sv. Ruperta Salcburského († kolem 710) s typickou solničkou a odznaky biskupské hodnosti. Legendu tvoří latinský nápis v perlovcovém kruhu: S : RVDBERTVS • EPS • SALISB :. Na reversu jsou zobrazeny dva erbovní znaky: heraldicky vpravo znak salcburského arcibiskupství, heraldicky vlevo znak rodu Kuenburků. Nad nimi se nachází letopočet 1681 a dole uprostřed kroužek s hodnotou mince. Obraz obklopuje majuskulní latinský nápis v perlovcovém kruhu: + MAX : GAND : D : G : ARCHIEP : SALISB :.¹⁶ Třetím numizmatickým předmětem girlandového náhrdelníku je 2/3 tolar saského kurfiřta Fridricha Augusta I. (1750–1827) z roku 1767. Jeho avers zdobí dva k sobě nakloněné oválné erbovní znaky lemované vavřínovými věnci. Heraldicky vpravo se nachází znak saského kurfiřtství (arcimarsálka říše), heraldicky vlevo rodový erb Wettinů. Nad nimi je umístěna koruna, dole písmena: E. D. C. a datum s hodnotou ražby vloženou mezi letopočet: 17 2/3 67. V legendě mince je nápis: XX . EINE / MARCK F.: Na reversu je poprsí panovníka v profilu zprava a majuskulní nápis: FRID : AVGVST : D : G : DVX SAX : ELECTOR.¹⁷ Na základě poznámky Zdeny Vachové v katalogu vydaném u příležitosti výstavy šperků a krajek ve Slezském zemském muzeu¹⁸ a při bližším zkoumání a porovnáním s podobnými předměty v muzeích na území České republiky můžeme potvrdit, že stříbrné řetízkové náhrdelníky uchované ve sbírkách Slezského zemského muzea jsou stejného typu jako řetízkové nákrčníky, které se nosily v letech 1820–1870 jako součást ženského kroje v severozápadních Čechách.¹⁹ Říkalo se jim „Weiwatsg’häng“. Na zvláštní typy lidových šperků v sudetoněmeckém pohraničí upozornil národopisný badatel Josef Hofmann. Ve své práci z počátku 20. století ohraničil výskyt řetízkových nákrčníků v severozápadních Čechách na území Loketska, Doupovska, Žluticka, Toužimska až po hranice u Mariánských Lázní na jihu a Kynšperka nad Ohří na západě. V obcích Žlutice, Ostrov nad Ohří, Kynšperk nad Ohří, Tarovice u Chodova a Měchov u Bečova, pracovaly specializované zlatnické dílny, jejichž zásluhou došlo k rozšíření těchto šperků.²⁰ Na četnost výskytu mincových šperků v severozápadních Čechách měla nepochybně zásluhu také činnost jáchymovské mincovny hrabat Šliků, kteří po objevení stříbronosné žíly na svém panství začali od roku 1520 razit v Jáchymově tolary.²¹ Ty byly značně oblíbeny a vyhledávány. U prostého lidu spojovaly hodnotu drahého kovu a uměleckého obrazu s funkcí ochrannou. Víme jistě, že se řetízkové náhrdelníky doplněné pamětními mincemi vyskytovaly i na Opavsku a Jesenicu, avšak v mnohem menší míře než v Čechách. Byla to záleži-

¹⁵ Václav NOVOTNÝ, *Mince Františka Josefa I. (1848–1916)*, Hodonín 2001, s. 25, č. 18.

¹⁶ Max BERNHART – Karl ROLL, *Die Münzen und Medaillen des Erzstiftes Salzburg*, Bd. II, München 1929, s. 95.

¹⁷ Lienhard BUCK, *Die Münzen des Kurfürstentums Sachsen 1763 bis 1806*, Berlin 1981, Nr. 124c.

¹⁸ Z. VACHOVÁ, *Šperk*, s. 20.

¹⁹ A. BALOUNOVÁ, *Lidové kroje*, s. 32; A. KRÍŽOVÁ, *Loketský zlidovělý šperk*, s. 41 – uvádí, že loketské náhrdelníky jsou v uvedené podobě doloženy z období 1820–1860.

²⁰ J. HOFMANN, *Die Nordwestböhmisches Volkstracht*, s. 86–89; TÝŽ, *Deutsche Volkstrachten*, s. 100–104; A. KRÍŽOVÁ, *Loketský zlidovělý šperk*, s. 41.

²¹ Karel CASTELIN, *Jak vznikly jáchymovské tolary*, in: Numismatické listy 14, 1959, s. 168–172; Lubomír NEMEŠKAL – Petr VOREL, *Dějiny jáchymovské mincovny a katalog ražeb. 1519/1520–1619*, Pardubice 2010.

tost pouze ojedinělá, což usuzujeme z minimálního množství šperků tohoto nezvyklého typu zachovaných ve sbírkách Slezského zemského muzea v Opavě a jejich absence ve sbírkách jiných muzeí ve Slezsku.²² Jak se tedy náhrdelníky s mincemi ve Slezsku objevily? Stejně jako v severozápadních Čechách žilo i na Opavsku vedle sebe české a německé etnikum. Jesenicko bylo v minulých staletích osídleno obyvatelstvem německým. Tato skutečnost měla za následek obdobný vývoj oděvních součástí a jejich doplňků. Také putování řemeslníků z místa na místo, mezi nimiž nechyběli i zlatníci, nemálo ovlivnilo rozšíření stejných technologií a výrobků v oblastech vzdálených od sebe stovky kilometrů. Slezští zlatníci měli spojení s různými městy střední Evropy, učili se např. v Augsburgu, pracovali v Norimberku, přicházeli do Mnichova. Vlivy české a německé se navzájem prolínaly. Náhrdelníky mohly být do Slezska přivezeny ze severozápadních Čech i jako rodinný majetek, svatební dar nebo jako součást výbavy některé bohaté nevěsty. Dnes se již pravděpodobně nedopátráme přesné historie a původu těchto předmětů, neboť v souvislosti s odkládáním krojí na přelomu 19. a 20. století se stříbrné girlandové náhrdelníky přestaly nosit a vyrábět nejen v severozápadních Čechách, ale i ve Slezsku.

Summary

Jewellery decorated with coins

(from ethnographic collections of Silesian Museum in Opava)

Decorations and jewels of various kinds were known already in the oldest cultures. Since long ago coins were used as their components, too. Coins did not only act as a means of exchange but represented a significant matter in various life situations as a subject of superstitions. The study deals with jewels decorated with coins and coins acting as jewels that preserved in ethnographic collections of Silesian Museum in Opava. This concerns two silver commemorative coins from Těšín Silesia that women wore hung on their necks as a necessary component of festive folk costumes. First of them is a silver dollar from 1780 (inventory Nr. N 9235), an authentic piece from a townsfolk (called Jackové in this area) women folk costume bought for the museum in the 1960s in Jablunkov. It comes from the Maria Theresa (1717–1780) reigning period. Another silver dollar (inventory Nr. N 9133B) of Bavarian prince-electoral Maximilian III Joseph (1727–1777) from 1772 belongs to further jewels from Jablunkov. Two garland necklaces supplemented with rare commemorative coins (inventory Nr. N 2433, N 9135) preserved in the museum collections as well that were supposedly worn with festive folk costumes of Opava and west Silesia. These traditional silver necklaces created using the casting and filigree techniques are made from several rows of mutually symmetrically connected chains that form a multiple-row pendant. Its dominant is created by filigree decorated coins and drops of various shapes, e.g. flowers, ribbons, or crosses. To the oldest commemorative coins integrated in necklaces belong for example a three-kreutzer of the Salzburg archbishop Maximilian Gandolf Reichsgraf von Kuenburg (1622–1687) from 1681, or a 2/3 dollar of the prince-electoral Frederick Augustus I of Saxony (1750–1827) from 1767. During closer examination and comparison with similar artefacts in museums on the Czech Republic territory was found out that silver chain necklaces deposited in the collections of Silesian Museum in Opava show the same features as chain necklaces kept in collection funds of museums in Carlsbad and Cheb. On the basis of their comparison we can declare that it involves the same type of jewellery that rich countrywomen in Sudeten German area in north-western Bohemia used as decorations in the 1820s–1870s.

²² Nevyskytují se ve sbírkách Ostravského muzea v Ostravě, Muzea v Bruntále, Městského muzea v Krnově, v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně, v Muzeu Novojičinska v Novém Jičíně, ve Vlastivědném muzeu Jesenicka v Jeseníku ani v Městském muzeu v Javorníku.

Obrazové přílohy

*1. Tolar bavorského kurfiřta Maxmiliána III. Josefa z roku 1772
(Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 9133)*

*2. Stříbrný tolar Marie Terezie z roku 1780
(Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 9235)*

3. Stříbrný řetzkový náhrdelník zdobený dvěma památečními mincemi orámovanými filigránem se vsazenými granáty (Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 2433)

4. Přívěs - šestikrejcar císaře Ferdinanda I. z roku 1848 (Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 2433)

5. Přívěs-tolar císaře Josefa II. z roku 1789
(Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 2433)

6. Stříbrný girlandový náhrdelník se třemi mincemi ve filigránovém orámování se vsazenými granáty a barevnými skly (Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 9135)

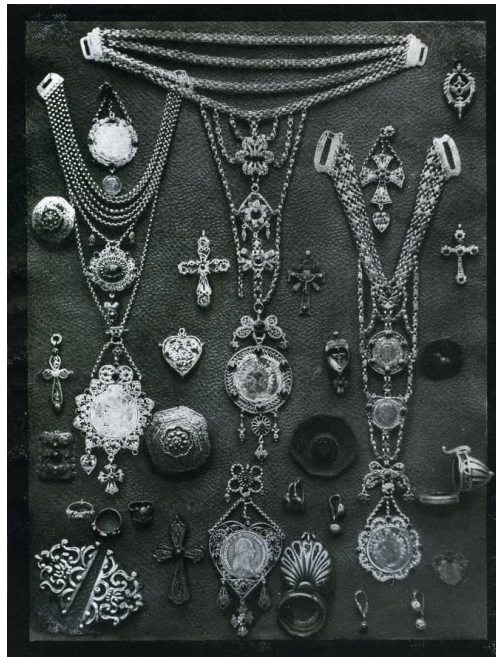
7. Přívěs - šestikrejcar císaře Františka Josefa I. z roku 1849
(Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 9135)

8. Přívěs - tříkrejcar salzburského arcibiskupa Maxmiliána Gandolfa hraběte z Kuenburku z roku 1681 (Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 9135)

9. Přívěs - 2/3 tolar saského kurfiřta Fridricha Augusta I. z roku 1767
(Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 9135)

10. Stříbrné šperky z Loketska, 1820-1870 (z knihy J. Hofmanna, *Deutsche Volkstrachten und Volksbräuche in West-und Südböhmen*, 1932, s. 86)

Karel Müller

DALŠÍ OPAVSKÉ MĚSTSKÉ SUPRALIBROS

Už před více než deseti lety jsme uveřejnili informaci o nálezů neznámého opavského městského supralibros z roku 1580. Pozoruhodné bylo především časným uplatněním nově varianty městského znaku, který byl teprve v závěru předchozího roku polepšen císařem Rudolfem II. Exemplář byl objeven náhodou na deskách původně některé z opavských úředních knih, do nichž byl později vevázán jiný tisk. Výjimečný byl také v tom, že žádné takové znakové supralibros se v městském archivu nezachovalo.¹ Totéž však můžeme konstatovat i o nově zjištěné, časově přibližně o jedno století mladší variantě.

V knihovně Státního okresního archivu Bruntál se sídlem v Krnově se nachází útlý starý německý tisk o rozměrech 20 x 17 cm, který byl podle vloženého lístku věnován krnovskému městskému muzeu 31.1.1888 jistým podplukovníkem Friedrichem.² Jeho plný titul zní „Johannis Neubarthi continuirter Neuer, Verbesserter und Alter Schreib-Kalender Auff das Jahr nach der Geburt Jesu Christi M. DCC. XIV.“ Dlouhý podtitul pak hlásá, že obsahuje četné astronomické údaje a je určen k použití ve Slezsku, Lužici a okolí.³ Jako místo vydání je uvedena Vratislav, jejíž veduta spolu se znakem tvoří podstatnou součást titulního listu.⁴ Ponecháme stranou obsah tisku, neboť nám zde jde primárně o jeho vazbu. Fialové, zlatými tlačenými ozdůbkami ozvláštěné desky nesou totiž na přední i zadní straně vyražené znakové supralibros města Opavy. V ovále o výšce 55 mm a šířce 47 mm je umístěna masivní barokní kartuš, z vnitřní strany opatřená vavřínovým věncem lemujícím vlastní znakové pole. To je polcené, vpravo vyniká z poltíci linie polovina orlice s výrazně nakloněnou hlavou, levá polovina pole je opět polcená, vpravo se třemi dolů obrácenými krovkami, levé pole je damaskováno vegetabilním ornamentem. Jde tedy opět o polepšený opavský městský znak platný od roku 1579, a to již v důsledně barokním pojetí, které nám umožňuje datovat vznik razidla pro supralibros někdy do poslední třetiny 17. století.⁵ Přesnější datování by ovšem usnadnily další nálezy této varianty.

Na předních deskách knihy provází supralibros černým inkoustem provedený kurzivní nápis „Buchhalterey Calender pro 1714“. Snad z něj můžeme usuzovat, že i tato kniha pochází původně z opavské městské registratury a byla užívána v městské účtárně.

¹ Karel MÜLLER, *Supralibros města Opavy ze 16. století*, in: Opava. Sborník k dějinám města 1. Opava 1998, s. 117.

² Na upozornění jsem zavázán řediteli archivu Mgr. Branislavu Dorkovi, Ph.D.

³ K astronomickým kalendářům včetně Neubarthova viz např. Klaus-Dieter Herbst, *Der Schreibkalender der Frühen Neuzeit – eine noch wenig genutzte Quelle für die Astronomiegeschichte*, Sitzungsberichte der Leibnitz-Sozietät der Wissenschaften zu Berlin 103 (2009), s. 31–48 (www2.hu-berlin.de/leibniz-sozietat/archiv/sb/103/04_herbst.pdf).

⁴ Následující strana obsahuje opět velký vratislavský městský znak. Obě stránky vyryl podle kresby Antonína Bibera („Anton. Biber del.“) Vavřinec Antonín Neuman („Laur. Ant. Neuman Sculp.“). Thieme-Beckerovo kompendium výtvarných umělců oba autory neregistruje.

⁵ Vynikne to například při srovnání s ještě renesančně pojatou kartuší na novém velkém městském pečetiidle z roku 1639. Foto viz Karel MÜLLER – Rudolf ŽÁČEK a kol., *Opava, Historie, kultura, lidé*, Praha 2006, obálka.

Irena K o r b e l á ř o v á

VIKTUÁLIE A PERSONÁLIE V KUCHYŇSKÝCH ÚČTECH BŘEŽSKÉ KNÍŽECÍ KOMORY Z ROKU 1660

EDIČNÍ PŘÍSPĚVEK K VÝZKUMU BAROKNÍCH DVORSKÝCH SLAVNOSTÍ

Abstract

The aim of the article is to describe an abstract of kitchen bills from 1600, made out by the court chamber in Brzeg. Its a detailed register of people participating in the preparation of festive tables, their service and activities connected with their care of the wedding guests. It's also an overview of eatables and drinks and necessary requisites purchased for the preparation of culinary aspects of ceremonies. The source is deposited in the Archiwum Państwowe w Opolu in Poland. Its the edition in extenso.

Keywords: Silesia, Brzeg, history, gastronomy, sources edition

Stravování a s ním spojené zvyky a rituály tvoří nedílnou součást každodenního života společnosti, proměňující se nejen v závislosti na příslušnosti regionu k určitému kulturnímu okruhu, ale rovněž na sociálním původu strážníků a pochopitelně na významu a charakteru události, s níž jsou spojeny. Pozornosti hodné přitom nejsou jen záležitosti týkající se stolování při běžných i slavnostních příležitostech - organizace přípravy tabule či skromného stolu a vlastního průběhu obřadu (neboť jídlo, zejména společně, bylo v minulosti takřka vždy minimálně malým obřadem spojeným s ustálenými opakujícími se rituály), způsobu servírování pokrmů a jejich úpravy, a tedy vnějšího efektu dotvářejícího atmosféru hostiny. Velmi zajímavé a z hlediska kulturních dějin podstatné jsou rovněž informace vypovídající o viktualiích konzumovaných bezprostředně i užívaných v podobě surovin pro zhotovení jídel, o skladbě jídelníčku a vlastní přípravě pokrmů podle tradičních zvyklostí či kuchařských předpisů a v neposlední řadě rovněž o zajištění chodu kuchyně, jejím zásobování surovinami, potravinami, pochutinami a kořením, o jejich uskladnění a uchovávání.

Kulinárními dějinami ve vztahu ke slezskému prostředí se zabývají převážně práce věnované lidové kultuře 19. a 20. století,¹ anebo práce směřující k poznání tradiční, respektive regionální stravy (venkovské i městské) a jejího vlivu na moderní gastronomii, které nezřídka reagují na potřeby cestovního ruchu a transformace pohostinství.² Mnohé z takových odborných i populárně naučných publikací jsou provázeny kuchařskými předpisy, čerpají

Příspěvek vznikl v rámci řešení interního výzkumného programu Historické aspekty gastronomie, lázeňství a turismu se zvláštním zřetelem na regionální specifika gastronomie v moravsko-slezsko-polském příhraničí, realizovaného ÚLGaT PPF Slezské univerzity v Opavě.

¹ Moravsko-slezského pomezí se dotýká například vynikající etnografická práce, jejímž autorem je Jaroslav ŠTIKA, *Lidová strava na Valašsku*, s. I. 1997. Dolnoslezskou velkoměstskou kuchyni mapuje Grzegorz SOBEL, *Przy wrocławskim stole*, Wrocław 2006. Horní Slezsko nejen z hlediska jeho kuchyně, ale rovněž pivovarnictví, potravinářských řemesel a obchodu, zvyků apod., včetně prezentace ikonografických dokladů, zevrubně charakterizuje Grzegorz WAWOCZNY, *Kuchnia Raciborska*, Racibórz 2005. Zajímavým příspěvkem je katalog k výstavě Anneliese OLBRICh, *Essen und Trinken aus Schlesiens Küche anno dazumal*, Mährisch-Schlesisches Heimatmuseum, Wien 1994.

² Irena KORBELÁŘOVÁ – Rudolf ŽÁČEK, *Historické aspekty současné kuchyně*, rukopis pro sborník z konference IV Forum Muzeów Domowych, Tradycje i zabytki kultury kulinarnej, Kudowa Zdrój 2011; k vlivům tradiční stravy na současnou gastronomii a její hodnocení např. Jana STUHLÍKOVÁ – Alexandr BURDA, *Hlučinská regionální kuchyně a mysteryshopping*, dtto.

cími ze starých rukopisných i tištěných receptářů, stejně jako z výpovědí pamětníků, získaných díky pěstování dnes poměrně populární orální historie. Také tyto práce se ale chronologicky dotýkají, z pochopitelných důvodů, nanejvýš předminulého století.³

Příspěvků, které by se zabývaly otázkami stravování a stolování jako kulturně společenského fenoménu ve vztahu ke staršímu období, máme pro slezské prostředí zatím jen skromný počet. Potěšující ale je, že i tato problematika se pozvolna dostává do zorného úhlu historiků. K velmi podnětným výsledkům jejich aktivity patří například studie a články pojednávající o slavnostech a rituálech slezské aristokratické, resp. knížecí společnosti,⁴ navazující tématicky i metodicky na poslední výzkumy dotýkající se českého a moravského prostředí.⁵

Dosavadní skromnější výsledky sílesiakálních bádání nad uvedenou tematikou pro středověké i raně novověké období jsou nepochybně mimo jiné důsledkem poměrně chudé pramenné základny, kdy málo početné a především roztržštěné zprávy jsou zvidavému badateli často ukryty v materii zcela jiného charakteru, než ve kterých by „kulinaria“ čekal. O to cennější jsou náhodné objevy písemností s dobovými výpověďmi o jídle, stravování, stolování a událostech s nimi spojených, bez ohledu na provenienci a sociální vrstvy, kterých se týkají. K takovýmto pramenům náleží soupis, lépe řečeno výtah z podrobnější dokumentace vedené v dvorské komoře břežských knížat, příslušníků nejvyšších slezských aristokratických vrstev, který nabízí přehled a ocenění vikuálií a nezbytných komodit potřebných pro zajištění stravování dvorské společnosti během svatby Jiřího III. Břežského v říjnu 1660.

Jiří III. náležel k zámožné větvi piastovských knížat, která držela rozsáhlá teritoria v Dolním Slezsku, knížectví Lehnické, Břežské a Volovské.⁶ Jeho předkové, otec Jan Kristián a strýc Jiří Rudolf, převšedněni kalvinisté, byli politicky velmi aktivní. Oba zastávali postupně místo vrchního hejtmana, císařova zástupce a současně nejvyššího stavovského představitel slezského. V době českého povstání a v následujících letech třicetileté války stanuli na straně protihabsburské opozice. Jan Kristián Břežský byl přitom ve svých postojích podstatně vyhraněnější a část svého života proto strávil v emigraci, nejprve v roce 1621

³ Za všechny jmenujme například Harald SAUL, *Familienrezepte aus Schlesien. Geschichten und Rezepte aus alter Zeit*, Husum 2008; Marek SZOLTYSSEK, *Kuchnia śląska. Jodlo, historia, kultura, gwaro*, Katowice 2003; Elżbieta ŁABOŃSKA, *Śląska kucharka doskonała*, Chorzów 2009; *Kuchařka z Hlučinska*. Sestavily Jana Schlossarková, Anna Wenzlová, Eva Peterková a Liana Melecká, Opava 2006; *Kuchařka z Opavska*. Sestavily Eva Peterková, Jana Schlossarková, Anna Wenzlová, Opava 2006; *Hornická kuchařka z Ostravska*. Sestavily Eva Peterková, Anna Wenzlová, Z. Buchta a M. Rucký, Opava 2009 ad.

⁴ Z nejnovějších Radim JEŽ, *Slavnosti na dvorech těšínských knížat renesančního věku*, Těšínsko, LII, 2009, s. 1–10; Týž, „Stříbra Její knížecí milosti“. *Stolní soupřava Alžběty Lukrécie Těšínské podle inventáře z roku 1649*, Těšínsko, LIV, 2011, s. 1–9.

⁵ Zde nutno vyzdvihnout zejména Josef HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000; Týž, *Kuchyně, stolování a jídelníček*, in: Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA, *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997, s. 120–130; Týž, *Potraviny na předbřlohorském dvoře pánů z Hradce. (Způsob zásobování a finanční náklady)*, in: Václav BŮŽEK (ed.), *Příspěvky ke každodenní kultuře novověku*, Opera historica 4, 1995, s. 5–62; Týž, *Potraviny, stolování a jídelníček na raně novověkých aristokratických dvorech*, Český časopis historický 98, 2000, s. 18–45. Aktuálně vycházejí velmi kvalitní a podnětné publikace věnované jídlu, skladbě potravy i kuchařkám a jiným předpisům (včetně reedic či reprintů). Magdalena BERANOVÁ, *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*, Praha 2011; Čeněk ZÍBRT, *Staročeské umění kuchařské*, ed. upravili V. Faktor a M. Hrubý, Praha 2012 ad. Ke každodennímu stolování a stravování např. také Josef HRDLIČKA, „...kuchyni svou k správě tobě poroučím“. *Kuchynský personál v rezidencích posledních pánů z Hradce a Rožemberků*, Jihočeský sborník historický, 65, 1996, s. 148–169; Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*, Praha 1957, s. 273–275 ad.

⁶ Jiří III. (4. 9. 1611 – 7. 10. 1664) byl synem Jana Kristiána Břežského a Dorotey Siblyly, dcery braniborského kurfiřta Jana Jiřího.

na dvoře braniborského kurfiřta ve Frankfurtu nad Odrou a posléze ve třicátých letech opakovaně v polské Toruni a v pruském Osterode, kde také roku 1639 zemřel.⁷

Jiří III. poté převzal spolu s bratry vládu nad Břežskem, které spravoval už během otceva exilu.⁸ Po smrti svého strýce Jiřího Rudolfa zdědili bratři roku 1653 společně jeho domény a o rok později si všechna rodová území dobrovolně rozdělili, a to tak, že Jiří pro sebe podržel Břežsko, Ludvík získal Lehnicko a Kristián Volovsko.⁹ Jiří po strýci nastoupil rovněž na místo vrchního slezského hejtmana, které zastával až do své smrti.

Kníže Jiří III. Břežský byl dvakrát ženat. Z prvního manželství s Žofií Kateřinou Minstrberskou měl podle všeho jen jednu dceru, Doroteu Alžbětu.¹⁰ Nelze se proto divit, že se krátce po manželčině smrti poohlížel po nové nevěstě, jistě s nadějí – jak se posléze ukázalo, nenaplněnou – na mužského dědice. Jeho volba padla na Alžbětu Marii Karolínu, dceru Ludvíka Filipa Falckého ze Simmern a Marie Eleonory Braniborské.¹¹ Není bez zajímavosti, že nevěsta, o 27 let mladší než její nastávající, byla současně neteří českého „zimního“ krále Fridricha V. Falckého.¹²

Honosná knížecí svatba se konala v říjnu 1660 na březském zámku.¹³ Toto knížecí sídlo, označované za perlu slezské renesance, bylo za Jiřího III., velkého příznivce francouzské dvorské kultury, barokně upraveno a dovybaveno, interiéry byly navíc nově vyzdobeny barokními výmalbami. V moderním stylu byla rovněž modernizována zámecká zahrada.¹⁴

⁷ V Braniborsku pobýval v roce 1621 jen krátce, v Polsku pak od podzimu 1633 do léta 1634 a znovu od počátku roku 1635. Do Osterode / Ostróda (dnes Varمیnsko-Mazurské vojvodství, Polsko), náležejícímu ke Knížecím Prusům, přesídlil vlastně nedobrovolně, neboť polský král mu v důsledku nově navázaných rodinných poměrů s Habsburky nemohl ochranu dále poskytovat. *Historia Śląska*, red. K. Maleczyński, Tom I do roku 1763, Czేశé III od końca XVI w. do r. 1763, Wrocław 1963, s. 322–325, 335–337, 350–354; Józef LESZCZYŃSKI, *Nowożytni Piastowie śląscy*, in: *Piastowie w dziejach Polski*. Zbiór artykułów z okazji trzeshsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów, red. R. Heck, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 107–108; nejnověji podrobně Norbert CONRADS, *Das preußische Exil des Herzogs Johann Christian von Brieg*, in: *Schlesien in der Frühmoderne: Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*. Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte. Hrsg. J. Bahlcke, Weimar 2009, s. 39–52.

⁸ J. LESZCZYŃSKI, *Nowożytni Piastowie*, s. 10; N. CONRADS, *Das preußische Exil*, s. 48–49.

⁹ Jiří Rudolf (22. 1. 1595 – 14. 1. 1653) po sobě nezanechal děti. Dědictví si jeho synovci rozdělili kuriózně, prostřednictvím losování. V roce 1664 spojil, po smrti obou bratří (Ludvíka roku 1663, Jiřího roku 1664), vládu nad všemi zeměmi ve svých rukou posledně jmenovaný Kristián. Jeho syn Jiří Vilém (29. 9. 1660 – 21. 11. 1675), byl posledním mužským příslušníkem slezské knížecí dynastie Piastovců. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sign. Akc 1948/1094; Friedrich LUCAE, *Schlesiens curieuse Denckwürdigkeiten oder vollkommene Chronica von Ober- und Nier - Schlesien*, Frankfurt am Main 1689, s. 1332, 1482–1484; *Historia Śląska*, VIII, s. 366.

¹⁰ První manželka Žofie Kateřina, označovaná také jako Olešnická (2. 9. 1601 – 21. 3. 1659), byla dcerou knížete Karla II. Minstrberského. Sňatek uzavřeli roku 1638. Dcera Dorotea Alžběta (17. 12. 1646 – 9. 6. 1691) se ještě za otceva života provdala za knížete Nassavko-Diellenburského. Kazimierz JASIŃSKI, *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, glogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Wstęp do drugiego wydania Tomasz Jurek, Kraków 2007, s. 242, příloha I/10.

¹¹ Alžběta Marie Karolína (23. 10. 1638 – 22. 5. 1664) zemřela bezdětná. Záhy po svatbě se u ní začaly projevovat příznaky vážného onemocnění, zřejmě tuberkulózy. Manžel Jiří skončil o necelé dva měsíce později, v červenci 1664. Pochování byli v březské zámecké kapli. K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 233; Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sign. Akc 1948/1094;

http://de.wikipedia.org/wiki/Elisabeth_Marie_Charlotte_von_Pfalz-Simmern (29. 2. 2012).

¹² Ludvík Filip Falcký ze Simmern byl mladším bratrem krále Fridricha, doprovázel jej za jeho pobytu v Čechách. A. K. JASIŃSKI, *Rodowód Piastów*, s. 233; Volker RÖDEL, *Ludwig Phillip, Pfalzgraf von Simmern*, in: *Neue Deutsche Biographie*, 15, Berlin 1987, s. 415–416.

¹³ F. LUCAE, *Schlesiens*, s. 1491–1492; s některými odlišnostmi Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sign. Akc 1948/1094.

¹⁴ Břežský zámek byl renesančně přestavěn, doplněn křídlem a pompézní bránou s figurálními výzdobou za knížete Fridricha II. (1523–1586). *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, Warszawa 2006, s. 156–160; J. LESZCZYŃSKI, *Nowożytni Piastowie*, s. 97–100.

Program knížecího „veselí“, začínající příjezdem hostů a vrcholící vlastním svatebním obřadem v kostele sv. Hedviky 19. října s následnou hostinou, kulturními akcemi a s nezbytnými poprávkami, trval zřejmě plných čtrnáct dní, od 10. do 23. října 1660. Během této doby bylo připraveno a „zkrmeno“, jak praví dobová terminologie, celkem 107 tabulí. Nejhonosnější jistě byla hostina konaná v den oddavek, při níž se stoly prohýbaly nejvybranějšími pochoutkami, naaranžovanými do rozmanitých kompozic. Vždyť svatba, jejíž neodmyslitelnou součástí – spolu s řadou dalších nezbytných obřadů a ceremoniálů – společné hodování bylo, náležela vedle křtin a pohřbů k nejvýznamnějším festivitám raně novověké společnosti bez ohledu na společenskou vrstvu, v níž se odehrávala. A knížecí svatba musela po všech stránkách splňovat očekávání, která na ni byla přímými účastníky i zvědavci zvenčí kladena.¹⁵

Náklady na svatební pohostinství byly podle dochovaného materiálu vysoké. Zahrnuty do nich totiž byly nejen ceny potravin a pochutin, určených pro přípravu pokrmů na knížecí stůl, ale rovněž surovin pro běžné stravování všech přítomných u dvora, náklady na obsluhu, svícení a otop. Nelze se divit, že celkově bylo jen na zásoby do knížecí kuchyňské vynaloženo takřka deset tisíc tolarů.¹⁶

Podrobný přehled potravin, pochutin, nápojů a dalších nezbytností, potřebných k bezchybnému splnění náročného úkolu knížecí kuchyně, spočívajícího v přípravě nejvybranějších pokrmů v dnes jen obtížně si představitelném množství, nejrůznějších tradičních i exotických chutí, které musely uspokojit nejvytříbenější chuť hostitele i vznešených hostů, a samozřejmě také v úpravě a servírování oku lahodícím, jistě také překvapujícím až bombastickým způsobem, nám podává soupis, jemuž budeme dále věnovat pozornost.

Rukopis je v současnosti uložen v opolském státním archivu, ve fondu města Břeh.¹⁷ Má podobu útlého svazku tvořeného čtyřmi papírovými kvaterny, z nichž je popsáno 14 stran. Text je v němčině, napsaný jednou písařskou rukou, německým neovogotickým písmem. Tvoří jej tři víceméně samostatné části – soupis personálu při hostinách, soupis viktualií a potřeb k zajištění chodu kuchyně a přehled vydání na bližší nespecifikovanou cestu do Vídně.

Jedná se pravděpodobně o výtah z podrobných účtů a průběžné evidence vedené dílem knížecí komorou (nepotravinářské komodity, personální evidence), z větší části však nespíše přímo kuchyní knížecího zámku v Břehu (viktualie). Zajištění jejího chodu spadalo do kompetence kuchmistra, který měl také rozhodující slovo – samozřejmě vedle pána či paní domu – při sestavování jídelníčku a stanovování druhu i množství pokrmů.¹⁸ O významu kuchmistra svědčí skutečnost, že na dvoře lehnicko-břežských knížat náležel ke dvorským úředníkům.¹⁹

Editovaný výtah pořídil nejmenovaný zaměstnanec komory pravděpodobně v listopadu 1660.²⁰ Historická cena rukopisu, zejména části, evidující spotřebované potraviny a poch-

¹⁵ K námluvám a svatbě Jiřího III. a Alžběty Marie Karolíny podrobněji Irena KORBELÁŘOVÁ – Rudolf ŽÁČEK, „... i přisedl vévoda do vozu ke knížecí nevěstě...“ *Příspěvek k poznání dvorských ceremoniálů posledních Piastovců na příkladu Jiřího III. Břežského*, rkp. pro Acta historica Universitas Silesianae, 2012.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Opolu, fond Akta miasta Brzegu, sign. 116.

¹⁷ TAMTÉŽ.

¹⁸ Kuchmistr zodpovídal obvykle nejen za vlastní přípravu pokrmů, dohlížel na stav kuchyňských zásob, jejich doplňování a vydávání ze skladů a spižiren, ale měl na starosti rovněž celou organizaci stravování panstva, jeho hostů, dvořanů a personálu. K tomu srov. například J. HRDLIČKA, „...kuchyni svou, s. 148–169.

¹⁹ V roce 1669 byl kupříkladu kuchmistr (*Haus-Hofmeister oder Kuchenmeister*) ustaven do úřadu knížetem Kristiánem Lehnicko-Břežským spolu s hejtmanem, maršálkem a dalšími dvěma úředníky, zajišťujícími každodenní chod dvora, stájníkem (*Stallmeister*) a lovcím (*Fenst- und Jägermeister*). F. LUCAE, *Schlesiens*, s. 1508; Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sign. Akc 1948/1094.

²⁰ Datum 11. listopad 1660 je připojeno pouze ke druhé části soupisu.

tiny, spočívá nejen v jeho jedinečnosti – ke každodennosti slezských Piastovců v 17. století máme dochována v originále jen torza materie, ale i v tom, že umožňuje komparaci s obdobnými výpověďmi, rovněž jen zlomkovitými, o poměrech na knížecích a velmožských dvorech ve starším období. Mezi takové patří nejen známý doklad o množství zkonsumovaných potravin na svatbě Viléma z Rožmberka a Polyxeny z Pernštejna počátkem roku 1587,²¹ ale také přehled dodávek do dvorské kuchyně při svatbě lehnického knížete Fridricha IV. s těšínskou kněžnicí Marií Sidonií, konané rovněž v lednu 1587 v Lehnici. Tento text, známý již ze starších publikací, má na rozdíl od námi editovaného nižší vypovídací hodnotu, neboť neobsahuje finanční ocenění většiny viktualií, koření a nápojů.²²

V zájmu zachování maximální autentičnosti s možností dalšího badatelského využití historického, filologického a v neposlední řadě i gastronomického, předkládáme uvedený rukopis v podobě edice in extenso, v originálním jazyce, nikoli v překladu. Edice je zpracována podle běžných pravidel pro publikování německých raněnovověkých písemností.²³ Text byl z výše uvedených důvodů v zásadě transliterován. Upravena byla pouze interpunkce a dále psaní majuskul a minuskul, přičemž majuskuly byly ponechány u osobních, místních a dalších podstatných jmen. Zkratky byly vzhledem ke konvenčnímu charakteru ponechány bez rozepsání, u zkratek pro měrné a měnové jednotky bylo sjednoceno rozkolísané psaní počátečních liter na minuskuly.²⁴ V poznámkách je z editovaného textu věnována pozornost v prameni užitým termínům pro dnes méně běžné viktualie (především ryby, zvěřina) a pochutiny, případně takovým položkám, jejichž význam je ne zcela jasný či jednoznačný. Běžně známé termíny byly ponechány bez komentáře.

1.

Bedienungen bey fürst. Brieg. Beylager

sind gewesen

1. Marschalle

11 Perßonen

2. Kuchelmeister und Kuchelschreiber

11

3. Vorschneider bey der langen Taffel

2

Wenn in denen Zimmer gespeiset werden, od. gefrühstüket, seind absonder. Verschneider hirzugebraucht werden, nemlich die Zeugen 2 vom Adel, welche zur Aufwartung für dem Zimmer bestellt.

4. Trüchsaße vom Adel

14 biß 24 Perßonen

5. Waßergeber

Die vernenten Marschalle haben gehalten das Handtung 2 Personen, zum Handbeken und Waßergeben andere 2 Cavalierie, und zwart zu dem Manßvolk absonder., zu dem Frauen Zimmer wider absonder.

²¹ Jaroslav PÁNEK, *Vilém z Rožmberka. Politik míru*, Praha 1998, s. 224.

²² Lehnická svatba se konala 20. ledna 1587, slavnosti údajně trvaly deset dní. Wilhelm SCHREMME (ed.), *Fahrten und Taten des Junkers Hans von Schweinichen Deutsche Kulturbilder um 1600*, Breslau-Opeln, s. d., s. 63–65. V překladu byl soupis publikován R. JEŽ, *Slavnosti*, s. 9.

²³ František ROUBÍK, *Pravidla pro vydávání pramenů k novějším dějinám (16.–20. století)*, Archivní časopis 7, 1957, s. 59–65; Ivan ŠTŮVÍČEK (red.), *Zásady pro vydávání historických pramenů od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002.

²⁴ Zkratky: g., něm. Groschen - groš; lo, něm. Loth - lot; l., něm. Libra - libra; m., něm. Malder - Maldr; r. t., r. th., r., něm. Rheinisch Thaler - rýnský tolar; s. g., g., něm. Schlesischer Groschen - slezský groš; sso, něm. Schok - kopa; st., něm. Stück - kus; t., th., něm. Thaler - tolar.

6. Taffeldeker sind gewesen	
1. in der fürst. Taffelstuben	7 Perßonen
Bier- und Weinzutrager, so Stahlknechte und Scholzen verrichtet	6
2. in der anderen Taffelstube	4
Zutrager	3
3. bey der Landschafft	4
Zuträger	3
4. ins Frauenzimmer	4
Zutrager	2

Die Taffeldeker seind zu gleich in die Schenktische mitbestelt gewesen.

7. Silber- und Ziendiener, so brigische Goldschmide und solche Leute, welche bey Hochzeiten sonsten aufzuwarten pflegen 5 Perßonen

Denen ist alles verzeichner zu gestellet, u. die Gewehr zuruk gefordert worden.

Sie haben denen Taffeldeker, waß in ein idwed. Zimmer folgen laßen, vermerkt u. wider geheischen, worzu sich die Taffeldeker mit Korben versehen müßen, d. Gefeß und Taffelzeig darin zu tragen.

Denen Silberdinern seind Weiber, daß Gefäß zu reiben zugegeben werden.

8. Confectanrichter, Warenzuckerbeker und Apoteker 6 Perßonen

9. Kellermeister, Kellerschreiber, Kellerschenken, Bitner, Brener und Handlanger

biß 10

10. Strabanten idwedern Zimmer 2 Perßonen, waren Burg 60

11. Wache untern Schloße, Burger 12

 Landrichter mit Carabinern 12

 Vorn Schloße ein Quard. von Musquets.

12. 13. Wieviel Trompeter und Musecanten gewesen, waiß man so genauer nicht.

14. Futterschreiber und Außgeber biß 10 Perß[onen]

15. Zum Aufwarten sind vor iderm Zimmer 2 biß 3 Perßonen gewesen.

16. Umb die Köche mußen sich Kuchelmeisters bekennern.

Tischzeug allß Taffel, Handtucher, Tellertucher, Bette und derg. hatt eine gewiße Frau unter ihrer Hand gehabt, welche einem idwedern Taffeldeker soviel er benöigt, Weißzeug zu gestellet u. vermerkt, wenn es eingeschwerzt wid. bracht, hatt sie Weißes darkegen geben und dieses Saubern laßen, worzu auch gewiße Leute bestellet.

2.

Aufgang

bey dem fürst. briegischen Beylager vom 10. biß 23. October 1660.

NB vom Sontage biß Donnerstage sind 107 Tische gespeiset worden.

Bey der Kúchel

Lebendig Vieh

30 Polnische Oxen zu 12 rth.²⁵

450,-,-

²⁵ Peněžními jednotkami užívanými ve Slezsku byl v dané době 1 slezský tolar = 36 grošů, někdy 24 grošů/1 groš = 12 haléřů. Užívalo se rovněž počítání na zlaté, pak 1 groš měl obvykle hodnotu 1 zlatého 12 krejcarů. V textu se objevují rovněž odkazy na hodnotu položek v rýnských tolarech, užívaných na říšském úze-

29 Land Oxen zu 10 rt.	362,18,-
9 Kühe zu 10 r.	112,18,-
1 Spikschwein	7,18,-
45 Kuchelschweine zu 4 r.	100,-,-
73 Kälber zu 2 r.	182,18,-
150 st. Schöps zu 1 r.	187,-,-
258 st. Schaffe zu 1 th.	258,-,-
40 Lämmer zu 18 g.	20,-,-
172 Ferkel zu 15 g.	71,24,-
[Summa]	1752,6,-

Feder Vieh

85 Indianische Hüner zu 1 th. 9 g. mit der Mastrug	106,9,-
609 st. Gänse zu 9 g.	152,9,-
222 st. Enten zu 3 sg.	27,27,-
59 Capune zu 12 g.	29,24,-
1118 alte Hüner zu 3 sg.	140,6,-
531 junge Hünner zu 3 sg.	66,9,-
52 Tauben zu 1 g.	2,10,-
[Summa]	524,22,-

Eingesalzene Fische

30 so. Schnecken zu 15 g.	12,18,-
18 lo. Sartellen zu 15 g.	7,33,-
3 ½ Fäßel Briken ²⁶ zu 4 ½ rt.	19,24,-
½ Tönlein eingesalzen Lay ²⁷	6,9,-

mi, ovšem rovněž rozkolísané. Stanovení přesných cen viktualií v jednotlivých měnách by bylo třeba vyjasnit v rámci samostatného pojednání, které není účelem předkládané edice.

Ve Slezsku byly užívány rovněž roztržštěné systémy délkových, dutých i váhových měr. Dá se předpokládat, že na Břežsku se užívaly vratislavské míry, také ty ale kolísaly. Pro orientaci uvádíme A) převody užité pro přepočítání spotřebovaných viktualií při svatbě Fridricha IV. Lehnického a Marie Sidonie Těšínské roku 1587 (dle R. JEŽ, *Slavnosti*, s. 9), B) převody dle vratislavské soustavy, zavedené ve Slezsku jako celozemské roku 1705 (Jan BRZOBHATÝ – Stanislav DRKAL (edd.), *Karolinský katastr slezský*. 1, Praha 1972, s. 42–43, 53 až 54) a C) převody podle vratislavské měrné soustavy (<http://pl.wikipedia.org>, 28. 2. 2012, citováno podle Donald FENNA, *Jednostki miar*, s. 1. 2004)

A) Nápojové míry: 1 měřice = 70,599 l/1 věrtel = 35,3 l/1 aachtl = 4,765 l.

Duté míry suché: 1 maldr = 916,416 l/1 kvart = 4,765 l.

Váhové míry: 1 kámen = 9,8 kg/1 libra = 0,529 kg.

B) Nápojové míry: 1 aachtl = 200 kvart = 140 l/1 vědro = 80 kvartů = asi 56 l/1 kvart = 0,7 l.

Duté míry suché: 1 maldr = 12 šeflů = 888 l/1 šefl = 4 věrtele neboli čtvrti = asi 74 l.

Váhové míry: 1 centýř = 5 ½ kamenu = 52,8 kg/1 kámen = 24 liber neboli funtů = 9,6 kg/1 libra = 32 lotů = 0,4 kg.

C) Nápojové míry: 1 vědro = 20 hrnců = 55,6 l/1 hrnec = 4 kvarty = 2,78 l/1 kvart = 0,695 l

Duté míry suché: 1 mald = 12 korců = 898 l/1 korec = 16 hrnců = 74,9 l/1 hrnec = 4,68 l.

Váhové jednotky: 1 centýř = 5,5 kamene = 53,49 kg/1 kámen = 24 funtů neboli liber = 9,725 kg/1 funt = 0,405 l.

S ohledem na rozkolísanost přepočtů nebyly měrné jednotky ani finanční položky, jejich násobky, mezisoučty a závěrečný součet přepočítávány, ale materiál byl ponechán bez poznámek k tomuto v původní podobě.

²⁶ Také bryk, užíváno pro označení mihulí, piskořů. Běžné a v německo-českých slovnících snadno dohledatelné druhy domácího zvířectva, ryb a divočiny nejsou dále uváděny. Dnes méně běžné druhy ptáků a ryb určovány s přihlédnutím zvl. k M. BERANOVÁ, *Jidlo*, s. 121–131; Č. ZÍBRT, *Staročeské umění*, s. 569–582; dále Jan HANZÁK a kol., *Světlem zvířat*, II, IV, Praha 1963, 1969; Miloš ŠTĚPNIČKA, *Velký rybí receptář*, Praha 2003; Josef RANK, *Všeobecný slovník příruční jazyka českého a německého*, I, II, Praha-Vídeň-Lipsko, s. d. ad.

²⁷ Pravděpodobně mořská ryba. S ohledem na jiné pramenné informace o druzích ryb servírovaných při šlechtických stolech lze mít za to, že se mohlo jednat o rejnoka, lat. *raja* (možné také zkomolení něm. Hai čili rejnok, také žralok) či nejnoka (losovitá maréna). Srov. také www.woerterbuchnetz.de.

1 Tönlén Loperden ²⁸	6,9,-
[Summa]	52,21,9

Frische Fische

1 Lay	1,9,-
9 Welse zu 1 tal.	9,-,-
1 Alte Carpfe	-,18,-
492 Hautb Karpfen zu 6 g. od. 10 t. od. so.10 t.	83,9,-
738 st. mittel Carpen u 2 sg.	92,9,-
402 st. kleine Karpen zu 2 sg.	33,18,-
28 st. alte Hechte zu 18 g.	14,-,-
66 Haubthechte zu 12 g.	22,-,-
10 st. Schüßelhechte zu 6 g.	1,24,-
57 st. Zahlhechte zu 3 g.	7,4,6
22 st. Züber 29 gerichte Fische zu 5 th.	113,24,-
969 st. Forellen zu 1 sg.	40,13,6
116 qrt. Gründel zu 9 g.	29,-,-
68 st. Ohlen ²⁹ zu 30 g.	56,24,-
2 sch. 1 r. Krebse	5,9,-
[Summa]	509 th.,21,-

Geraucht Fleisch

22 Schniken zu 22 g. 6 h	13,27,-
6 Scholdern zu 12 g.	2,-,-
24 st. Rind Stücken Zungen zu 12 g.	8,-,-
7 sso. Schopszungen zu 1 g.	11,24,-
316 st. Bratwürste zu 2 sg.	26,12,-
34 st. Zerbelast zu 3 sg.	4,9,-
[Summa]	66,-,-

Dorre Fische

1 ½ st. Lay a. 2 r.	3,27,-
18 so. Hering oder 1 Tonnen	15,-,-
½ leutner Stokfisch	5,-,-
10 so. Platteißen zu 18 g.	5,-,-
9 so. 12 st. Forellen a. 30 g.	7,30,-
[Summa]	36,21,-

Allerhand Wiltpret

5 st. Hirsche zu 5 th.	25,-,-
12 st. Wilt zu 3 tha.	36,-,-
8 ¼ Hirschkelber zu 2 tha. 18 g.	20,30,-
3 st. Hawer ³⁰ zu 4 th.	12,-,-
2 st. Bachen zu 3 tha.	6,-,-
4 st. Frischlinge zu 2 th.	8,-,-
25 st. Rehe zu 2 ta.	50,-,-
59 Hasen zu 10 sg.	28,27,-
2 Tropfen ³¹ zu 1 tha.	2,-,-
18 Phasan zu 18 g.	9,-,-

²⁸ Lambreda, lat. *lampetra*, tedy mihule (mořská, říční, potoční ad.), sladkovodní i mořská ryba.

²⁹ Úhoř, něm. Aal.

³⁰ Kanec prasete divokého, něm. Eber.

³¹ Drop velký/malý, dříve u nás hojný zástupce krátkokřídých.

5 Auerhüner zu 1 tha.	5,-,-
12 Bürkhanne zu 9 g.	3,-,-
35 Gensse zu 6 g.	5,30,-
112 Rebhüner zu 3 sg.	14,-,-
33 Heselhüner ³² zu 7 g. 6 [h.]	6,31,6
5 wilde Tauben zu 1 sg.	-,7,6
88 große Ente zu 1 sg.	3,24,-
9 kleine Ente zu 9 h.	-,6,9
30 sso. Großvogel zu 6 h. daselbs	25,-,-
8 Schnepfen ³³ zu 1 sg.	-,12,-
29 sso. Lerchen zu 12 g.	9,24,-
29 ³ / ₄ sso kleine Vogel zu 3 sg.	3,27,-
[Summa]	ta. 275,3,9

An Kuchelspeise

15 Stein Spek zu 3 sg. lo.	45,-,-
77 ¹ / ₂ Tonne Putter zu 2 th.	155,-,-
12 Stein Schmalz zu 3 g. a. 3 lo.	24,-,-
24 sch. Salz zu 4 th. Den sch.	96,-,-
184 so. Eyer 12 g.	61,12,-
[Summa]	381,12,-

An Gewürz und Specerey

352 l. Zucker zu 5 rt. d. Stein	90,22,6
1 l. 24 ¹ / ₂ Lot Safran zu 5 sg.	11,24,-
5 l. 30 Lot Zimt zu 1 ³ / ₄ rt.	13,4,6
4 l. 20 Lot Negelin zu 2 rt.	11,11,3,-
8 l. 27 Lot Mußent Blut zu 2 ¹ / ₂ rt.	27,18,-
8 Lot Mußentnuß zu 1 rt.	-,10,6
51 l. 25 Lot Pfeffer zu 7 ¹ / ₂ sg.	16,10,6
32 l. Ingwer zu 3 sg.	4,-,-
133 lo. Zibeben zu 2 ¹ / ₂ a sth u. Stein	18,27,-
147 l. Rosinen in diesem Kauf	21,9,-
340 l. Mandeln a. 2 ¹ / ₂ r.	43,27,-
60 l. Reiß a. 2 sg.	6,12,-
460 s. Lemonien a 1 g.	12,18,-
32 qrt. Oliven zu 5 sg.	6,24,-
46 l. Capern zu 5 sg.	9,21,-
44 l. Baumöhl zu 6 g. das.	8,9,-
[Summa]	301,32,3

Dann ist besage Apothekers Eingebener Consignation an allerhand Eingemachten Sachen, Waßern und Kuchel notturssten (??), vom 5. biß 24. 8br empfangen worden auf t. 267,30,-

S[umma] 4167,25,9 alß

1752,6,- vor lebendig Vieh
524,22,- vor Federvieh
52,21,9 eingesalzen Fische

³² Lze přeložit jako „lískové“ kuře (srov. R. JEŽ, *Slavnosti*, s. 9), spíše ale jde o jeřábky (něm. Haselgeflügel/Haselhuhn).

³³ Sluka (něm. Schnepfe).

509,21,- frische Fische
 66,-,- Gerauchtfleisch
 36,21,- dörre Fische
 275,3,9 allerhand Wiltpret
 381,12,- Kuchelspeise
 301,32,3 Gewürz u. Specerey
 267,30,- an eingemachten und andern
 Sachen auß der Apotheken
 [Summa]

Confectiones

82 ¼ l. Genueser Confect zu 2 r.
 41 [l.] Quitter Pasta³⁴ zu 1 r. thut [] 205 rt. 15 g.
 361 ¼ l. Candisata zu 18 sg. 216,22 ½
 26 ½ l. Glatconf. zu 18 g.
 12 l. Glatconf. zu 15 sg. } 62,20,-
 212 ¼ l. an allerhand Bakwerg zu 12 sg. 79,27,-
 74 l. an trukenen Zeige 42,20,-
 42 st. Marcipan zusammen 60,28,-
 An Pfesser Kuchlersachen, Mandeln in Schalen,
 v. 5 l. Parmesankese 10,14,-
 Thut 698 r. 12 sg. od. Thaler 873,-,-
 Besage der welchen Außzuge von Citeronen
 und Pomeranzen zalt allß
 611 st. Citeronen 63,31,6
 306 st. Pommeranzen 32,-,-

Besage Apoteckers eingegebener Specification ist an allerhand conditen, gebrandten Waßern,
 v. andern Sachen, auf anwesende Geste auß der Apotecken empfangen worden 36,2,6
 [Summa] 1004,34,-

Weinkeller

139 Eymer 9 Töpffe ungrisch Wein, 10 r. 1737,18,-
 18 Töpff 2 quart Malvasier 27,27,-
 3 Eymer 4 Töpff Rein Wein zu 1 r. 80,-
 1 Eymer 16 Töpff osterreicher zu 11 sg. d. Topff 16,25,6
 4 Topfe Allicant 6,-,-
 3 [Eymer] 16 Töpfe spanisch Wein zu 1 tha. 76,-,-
 [Summa] 1943,34,6

Bierkeller

661 Achtel Weiß u. Schwarzbier zu 40 sg. 1101,24,-
 9 Achtel Goldbergisch Bier 2 r. 22,18,-
 12 Ohlauisch Bier a. 1 tal. 9 g. 13,27,-
 14 ½ Strig. Bier zu 2 r.³⁵ 36,9,-
 [Summa] 1174,6,-

³⁴ Zřejmě kdoulová pasta (z něm. Quitte).

³⁵ Ohlau / Olava / Oława, město na Břežsku; Goldberg / Goldberk / Złotoryje, město na Lehnicku; Striegau / Střihom / Strzegom, město na Svidnicko-Javorsko. Všechna patřila k nejvýznamnějším producentům piva v Dolním Slezsku.

Backhauß

1,5,3,3 Semmelmehl		
- ,9,3,1 Mittelmehl	} 1,7,-,3	27,3,-
- ,3,2,- Aftermehl		2,7,- 3

Rockenmehl

1m. 10 sch.,- Taffel Mehl		
5 m. 2 sch., - Mittel [Mehl]	} zu 1 th. 6 g.	175,- -
5 m. 6 sch., 2 Pochenittenmehl (!)		

Harz, Wachs und Unsel Licher

506 st. Zimmerlichte		
167 st. Taffellichte	} ohngefahr biß 7 Stein zu 8 th.	56,-,-
12 stein lange Taffellichte Weiß		
102 ss. Nachtlichter		
59 Wachsfackeln zu 40 u. 2 sg.		75,30,-
61 Stablichter zu 10 sg.		25,15,-
478 Pechfackeln zu 2 gr.		26,20,-
[Summa]		183,29,-

Unsel Licher

23,12 lo. große und		
22, - kleine Licher zu 2 th. 18 g.		113,27,-

Auff Futterhauß

59 m. 6 sch., 2 in 1 Post		
7 m. 6,-, 2 in 2 Post		
10,-, 1-, in 3 Post		
[Summa]	77,2,3 brg. Maß zu 6 th. d. m.	462,-,-

Hew zu 6 h.

Stroh 9 g.

Holzaufgang wird ohngefahr gerechnet, 400 lochten 125,-,-

Handarbeiter Lohn 14 Tage 178,25,6

S[umm]arum deß ganzen fürst. Beylagers Tractaments außganges
vom 10 biß 23. octob. 1660

Nemb. bey den Kuchel		4167,25,9
beim Confect		1004,33,6
beim Weinkeller		1943,34,6
beim Bierkeller		1174,6,-
beim Bakhauß		202,3,-
Wachs u. Harzlichter		113,27,-
Futterhauß		462,-,-
Holz		125,-,-
Handarbeiterlohn		<u>178,25,6</u>
th.		9556,4,3

Brieg den 11. [Novem]ber 1660

Fürst. Brieg. Cammer.

3. Extract auß dem Register,

waß Ihr fürs. Gnaden zum Brieg. mit etlich u. 90 Perßonen, 112 Pferden, in 7 Wochen auf der Wine-
risches Reise verzehret,

1. dem Beker	f. 22,54,-
2. Arbeiterlohn	14,30,-
[3.] dem Fleischer	309,46,-
4. vor Wiltpret	96,53,3
5. vor Fische u. Krebse	129,52,-
6. Fliegelwerg	103,25,-
7. Schmalz u. Putter	64,39,-
8. Salz	10,45,-
9. Holz	39,-,-
10. Eyer	15,57,-
11. Würze	155,41,-
12. vor Lichte	29,52,-
13. Gartenwerg	112,48,3
14. auf der Rukreise	5,13,-
15. Heuer, Mehl, Futter u. Topff	23,51,-
16. bey der Kuchel ins Gemein	128,35,3
17. an Confect	29,15,-
18. am Gertenwerg auf Schulen	47,38,-
[Summa]	1418,4,-

Summary

Food and personal data in the kitchen bills from the court chamber in Brzeg from 1600. A report of edition to the research of the baroque courts celebrations.

The report gives attention to an extraordinary source testimony, an abstract of kitchen bills, made out by a chambermaid in Brzeg after the wedding of prince George III from Brzeg and Elisabeth Maria Charlotte Palatinate in 1660. The abstract contains a comprehensive register of people participating in preparation security of banquets and tables, their service, care for tableware and other activities connected to care for boarding wedding guests, further an overview of eatables, spices, delicatessen, alcoholic drinks, and necessary requisites provided for the preparation of culinary aspects of ceremonies. Characterization of the source, deposited in the fund Archiwum Państwowe w Opolu, Akta miasta Opole now, is completed with its edition in extenso that allows its further use for both philosophical and historical studies, especially aimed at cognition of everydayness at Silesian princely courts during the last members of Piast dynasty and festivities connected to them, and focused further on gastronomy and dining history.

Pavel Šopák a kol.: *Paměť Slezska. Památky a paměťové instituce českého Slezska v 16. až 19. století, Opava 2011, 451 s.*
ISBN 978-80-86224-90-9

Novodobé dějepiscectví, proklamující své vědecké ambice, vytvořilo pojem historické paměti jako důležitý prostředek formování sebe sama, aplikovatelný v procesu utváření novodobých národů. Mnohé z nich, zejména ty menší, považovaly kategorie jako historické povědomí, paměť za nástroje svého moderního politického boje na cestě k samostatnosti. Odhlédneme-li od této stránky fruktifikace paměti, můžeme zohlednit mnohem širší pohled – totiž hledisko obecně civilizační. Co má tak nezpochybnitelnou nadčasovou i časově dokumentační hodnotu, že právem náleží do skupiny památek, které by měly být zachovány dnešní i příštím generacím. Jsou to nejen památky hmotné, ale v podobě textů zhmotnělé informace vypovídající o dobové podobě světa, světa, který nás mnohdy nenávratně opouští (v důsledku přírodních katastrof, válek, povstání, přežilosti, stáří, nefunkčnosti, atd.). Autoři nové výstavní expozice SZM v Opavě šli ještě dále a do konceptu díla začlenili nejen památky, ale i paměťové instituce rakouského Slezska v dlouhé časové periodě od 16. století do konce existence rakouské, respektive rakousko-uherské, monarchie.

Historickou kontinuitu, ale i specifika regionu, dokládá reprezentativní katalog vytvořený k danému vystavovatelskému počínání. Autorský kolektiv erudovaných badatelů v čele s Pavlem Šopákem přistoupil ke zpracování katalogu s vědomím plné zodpovědnosti. Název výstavy i katalogu by však rozhodně měl být doplněn přívlastkem „rakouské“, vedle označení „české“ Slezsko, tím spíše, že badatelské pole bylo vymezeno teritoriálním rozsahem rakouského Slezska po Berlínském míru a posléze jeho existencí jako samosprávná země rakouské monarchie. Rovněž běžně se alespoň v historiografické literatuře, a nejen v ní, operuje s pojmem „rakouské“ Slezsko.

Šťastným a v daném případě adekvátním rozhodnutím bylo katalog časově frázovat jednak chronologicky s ohledem k politickým dějinám v širším kulturním a společenském kontextu, ale i s přihlédnutím ke kunsthistorické periodizaci. Toto dvojí měřítko umožnilo vytvořit náležité a dané době odpovídající a vypovídající soubory předmětů zařazených do expozice. Teritoriální vymezení lze zcela, nebo zčásti, akceptovat. Do badaného území bylo zcela oprávněně zařazeno Těšínsko v historickém rozsahu před jeho rozdělením v roce 1920 mezi dva nové nástupnické státy (Československo a Polsko), za poněkud problematičtější považují zařazení Hlučínska, které bylo dlouhodobě v letech 1756–1918 součástí Pruska.

Pomůcka byla rozdělena do 4 historicko-tematických bloků časově se kryjících s koncem 15. a počátkem 17. století (1. blok), počátkem 17. století až koncem 18. století (2. blok), koncem 18. století až polovinou 19. století (3. blok) a obdobím 1850–1918 (4. blok). Katalog je členěn na úvod z pera vedoucího autorského kolektivu Pavla Šopáka a texty uvádějící jednotlivé čtyři bloky, jichž se se ctí zhostil Karel Müller, Jaromír Olšovský a Martin Pelc. Za každým vstupem charakterizujícím dané období celkově a ve vztahu ke zvláštostem regionu následují jednotlivé památky, přičemž každá z nich je definována, evidenčně zařazena a podrobně nebo podrobněji popsána. Oceňují uvádění širších a obecnějších souvislostí četných jednotek i hodnot ve vztahu k cílům a pojetí díla. Autoři popisů byli rovněž schopni vybraný předmět zařadit do vývoje daného typu památky. V partiích, které představují historiografické, topografické či vzpomínkové texty je prováděn kritický rozbor a uváděny nové interpretace, což lze jen ocenit. Autoři těchto položek rovněž upozorňují na dosud nevyužívané vrstvy daných děl, které je možno pramenně využít např. při studiu každodennosti, mentalit, mikrohistorie, atd. V závěru každé takto prezentované položky je uvedena starší i novější literatura, případně signatura, je-li památka součástí fondu nebo sbírky SZM, SZA v Opavě, což značně usnadňuje práci s katalogem a jeho opakované využívání. Nachází se zde více než 350 objektů a artefaktů s memoriální funkcí.

Zásadní součástí katalogu jsou fotografie zahrnutých paměťových médií, které jsou zpracovány na profesionální úrovni a dodávají tak dílu až bibliofilský ráz.

První oddíl uvedl text známého heraldika Karla Müllera, pokrývá období pozdní gotiky a renesance. Autor připomíná novou skutečnost nábožensky smíšeného obyvatelstva a regionálního rozdílu mezi

centrálním Opavskem na straně jedné a „okrajovým“ Těšínskem a Jesenickem na straně druhé. Vedle erbů, epitařů, náhrobků jsou zařazeny kroniky a texty, které se tak tváří, ale také další druhy médií, např. záznamy šlechtice v tištěném kalendáři, ex libris, genealogie, atd. Vnitřní náplň této části tvoří vedle sakrálních a funerálních památek, stavovská reprezentace, kroniky a tisky.

Druhý oddíl přináší památky doby baroka (1648–1773). Své memoriální objekty zanechaly nové nebo staronové sociální vrstvy – katolické duchovenstvo a nová rakouská katolická šlechta. Došlo k obnově nebo založení nových církevních řádů, slezská provincie náležela ke konzervativním, jak upozornil autor úvodu Jaromír Olšovský. Ve srovnání s prvním oddílem je prezentován mnohem širší a různorodější okruh památkových médií ve shodě s dějinnou skutečností. Šlechta zanechala řadu funerálních památek, spoluutvářela barokní krajinu (kříže, kaple, boží muka, sochy svatých, atd.). Silil zemský patriotismus, k jehož formování přispěly topografie, které souzněly s potřebou barokního člověka po netušených obzorech, jež objevoval cestováním. Rovněž církevní instituce si nechaly budovat epitařy, malovat portréty zeměpánů, vlastní portréty. Významnou památkou se staly děkan-ské farní matriky a farní pamětní knihy. Popelkou zůstávala města, která na svůj dějinný vstup teprve čekala. Jejich konzervativismus a napodobování šlechty ve vytváření životního stylu a vzorů chování dokládá specifická sociální kategorie erbovníků. Umělecké památky zastoupila ve shodě s barokními kánony zejména socha Panny Marie Immaculaty, jejíž uctívání náleželo k typické součásti šlechtické reprezentace. Poprvé se mezi památkami objevuje osoblažský židovský hřbitov, mimořádný svou historií i uměleckým ztvárněním náhrobků tzv. „slezského typu“. Patří k paradoxům, že Osoblaha náležela k moravským enklávám ve Slezsku.

Třetí oddíl pokrývající éru osvícenství, klasicismu a romantismu (1780–1850) vnáší do typologie paměťových objektů nové prvky, jejichž nositelem se stali vedle osvícenských intelektuálů také zástupci vznikajících „moderních“ sociálních vrstev. Nastala – jak bylo uvedeno J. Olšovským a M. Pelcem v úvodu k tomuto oddílu – kultivace neurozených, ale vzdělaných a také zámožných vrstev, přičemž tyto skupiny si utvářely svou mytologii. Došlo k řadě posunů a proměn v oblasti filozofie, životního stylu, hodnot, mentalit. Idea pokroku neměla hranic, osvícené sluncem poznání, racionality a osvěty mělo celé lidstvo kráčet k šťastné budoucnosti. Významné je tvrzení autorů textového vstupu k této části katalogu o tom, že Slezsko nezaostávalo za jinými zeměmi monarchie, což dokládají fakta. Vznikaly i zde nové paměťové instituce, jimiž se stala muzea, knihovny, veřejné čítárny, divadla, tiskárny, knihkupectví. V roce 1802 bylo založeno Scherschchnikovo muzeum v Těšíně, roku 1814 gymnaziální muzeum v Opavě, roku 1805 opavské městské divadlo. Pod dojmem těchto proměn a posunů docházelo ke změnám také např. v rovině umělecké. Měnila se úloha tolik oblíbeného a rozšířeného portrétu. Neměl již jako dosud jen reprezentovat, ale v občanské podobě připomenout významné činy zobrazovaného jedince z řad neurozených, zvláště na poli filantropie. Šlechta setrvala na svých memoriálních formách, jimiž zůstaly náhrobky, erbovní galerie, reprezentativní portréty. Novinkou se stal text uložený v báni věže opavské Hlásky s výstižným názvem: „Geist der Zeit“. Byl založen na komparaci josefínské doby s érou po napoleonských válkách. Formulace náležely k velmi kritickým, text líčil finanční úpadek po rakouském bankrotu v roce 1811, korupci, duchovní útlak metternichovského režimu, přebujelou byrokracii. V rejstříku památek se objevila kronika Jakuba Olbrechta, sedláka z Otic, kterého však zajímalo jen jeho hospodářství, cenná by mohla být podle autora položky z hlediska studia mentalit. Do souboru byla zařazena topografie z pera piaristy Reginalda Kneifla. Její hodnota tkví v zachycení obyvatelstva i krajiny před nástupem modernizačních procesů, zejména industrializace a urbanizace. Šlo o popis „tlejících“ památek. Polyhistor Leopold Johann Scherschchnik, exjezuita, vytvořil v Těšíně knihovnu čítající 12 000 svazků, stal se mimo jiné autorem cenných „Nachrichten...“ – Zpráv o spisovatelích a umělcích Těšínského knížectví. Ke slovu se hlásili laici, což bylo připomenuto purkmistrem Těšína Aloisem Kaufmannem, autorem dějin města Těšína v letech 1164–1822. Pro kunsthistoriky cenné se jeví zařazení inventáře římsko-katolických kostelů a far k roku 1804 ve Slezsku. Tento jedinečný pramen pokrývá 9 olomouckých arcidiecézí a 12 diecézí vratislavských, zachycuje popisy uměleckých artefaktů, vznikl na popud rakouského státu.

Poslední – časově nejkratší zato obsahově nejrozmanitější – období pokrývá etapu existence občanské společnosti (1850–1918). Nese se ve znamení vytváření památek nových, již nepřivilegovaných vrstev – vzdělanců (hromadění vědění) a buržoazie (hromadění majetku). Cesta k vrcholu těchto občanských vrstev se stává těžištěm příslušné doby. Zásadní roli viděl M. Pelc – autor úvodu –

v sebeemancipaci a utváření vlastní mytologie těchto občanských vrstev, která byla spoluutvářena na vědecké bázi zejména prostřednictvím historiografie, která po celé dlouhé 19. století trůnila na piedestalu nejdůležitější vědy. Historismus ovládal myšlení i umění. Rakouský stát náležel ke konzervativním, kde si své mocenské pozice udržely i staré elity – monarcha, šlechta, církev, což se plně potvrzuje i pro provincii Slezsko. Vedle rostoucího ateismu, který nacházel živnou půdu jak mezi intelektuály, tak mezi dělnictvem a celkově sekularizace, docházelo k ožívování zbožnosti, zakládání nových řeholních řádů a kongregací, rozvoji misijní činnosti. Stále se posilovala slezská zemská identita zřizováním nových institucí, k nimž patřilo otevření zemského muzea (1881), zemského archivu (1901), vydávání zemsky orientovaného časopisu pro dějiny a kulturní dějiny (*Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch Schlesiens* (1905). Velkého urbánního, kulturního i populačního rozkvětu se dočkala města, mnohá z nich zcela měnila v důsledku industrializace a další modernizace svou tvář, mnohé vesnice vyrostly na města. Obrovské imigrace obyvatelstva z kulturně odlišných území vedly nejen ke kultivaci paměti, ale mnohdy k převrstvování a citelnému zapominání. Dramaticky se lokálně měnila krajina a její ráz. Rodila se tzv. „průmyslová“ krajina, jejímiž dominantami nebyly věže kostelů a zámků, ale těžní, tovární komíny, koksově baterie, vysoké pece, haly textílek, atd., což měnilo i veduty měst. Některé z těchto dynamickým změn katalog zachytil a zprostředkoval, jiné pominul. Ve městech vznikaly nejen nové pomníky a památníky vládců (Josefa II., Františka Josefa I.), ale také mimořádných mužů – geniů – např. Friedricha Schillera, Franze Schuberta a dalších, také Hanse Kudliča, F. L. Jahna, V. Priessnitze. Košatě se rozvinul společenský život, který měl v rovině památek řadu podob - od pamětních diplomů, přes medaile získané na světových výstavách, po portréty. Městské sebevědomí podtrhovaly portréty purkmistrů, jejich honosné hrobky napodobující ty šlechtické. Vznikaly nové instituce, Opava se stala sídlem Obchodní a živnostenské komory pro rakouské Slezsko a získala novou budovu, jejíž průčelí mělo unikátní řešení v podobě vytesaných alegorií 20 slezských měst, řemesel a živností.

Katalog oprávněně vyzdvihuje pro danou dobu četnou a rozvíjející se tvorbu dějepisnou, topografickou a vlastivědnou, které sehrávaly svou nezastupitelnou roli v rozvíjení národních hnutí za komplikované situace, kdy se zde utvářely tři národy – rakouských Němců, Poláků a Čechů, od 90. let 19. století Židů v podobě sionismu. Vznikaly dějiny měst, z nichž např. „Dějiny města Osoblahy a osoblažské enklávy“ od Eduarda Richtera podávají také informace k obyčejům, pověstem, pohádkám, cenné jsou i obrazové přílohy. K. J. Bukovanský napsal z pozice historika-amatéra práci „Polská Ostrava a okolí“. Do oddílu byly zařazeny práce a osobnosti zvučných jmen, jakými byli V. Prasek, J. Zukał, Fr. Sláma a další. Vznikala i historiografická díla vypracovaná s použitím nových přístupů, opírajících se o jemnou práci s prameny. Do této kategorie náleží např. Regesta k dějinám Opavy a Krnova s okolím Fr. Kopetzského a řada dalších. Frekventovaně se zpracovávaly dějiny obcí, panství, farností. Dějiny církevních institucí zachycovali duchovní, z nich byl do katalogu pojat např. Fr. Hawlas a jeho „Panna Maria Frýdecká“. Vzhledem k polyjazyčnému složení obyvatelstva byl autory katalogu oprávněně nepominut představitel polské historiografie Fr. Popiołek, autor práce „Dzieje Śląska Austriackiego“, kde zejména situaci na Těšínsku nahlížel z propolského úhlu pohledu, vyšlo v roce 1913 v Těšíně. Řada vlastivěd posilovala již zastaralý zemský patriotismus (A. Peter, V. Prasek, J. Sonnenberg, E. Starowski).

Zcela nově vznikaly na úrovni státní a následně zemské instituce památkové péče, jež rovněž produkovaly paměťová média. Z této významné oblasti katalog reflektoval „Soupis umělecky a historicky cenných památek slezských, Opava 1914, který vznikl na popud Centrální komise pro památkovou péči ve Vídni. V této souvislosti byly sledovány typy dřevěných slezských kostelíků (fota), A. Zdrzizla zvětšil mnoho kulturních památek jako malíř – dokumentátor. Ze státní iniciativy byla vypracována 24 svazková reprezentativní řada s názvem „Rakousko-uherská monarchie slovem a obrazem“, kde Morava představovala 17. svazek, byla spojena se Slezskem.

Katalog je ukončen cizojazyčným resumé, seznamem literatury, zkratk, jmenným a místním rejstříkem.

I přes serióznost uskutečnění nové expozice a vydání katalogu k ní, nelze vyjádřit jistě politování nad podceněním některých úrovní předkládaného komplexního obrazu, především ve 4. bloku. Postrádám jedinou ucelenější zmínku o existenci a rozvoji židovských komunit v rakouském Slezsku, o jejich synagogách, hřbitovech, náhrobcích (Osoblahy jako moravská enkláva ve 3. bloku rozhodně nestačí). Např. ve statutárním městě Bilsku tvořili židé významnou kulturní, společenskou, ekono-

mickou, ale i početní minoritu. V roce 1910 existovalo na území rakouského Slezska 10 židovských náboženských obcí se sídly v Bílsku, Těšíně, Fryštátě, Jeseníku, Frýdku, Krnově, Skočově, Opavě, Bílovci a moravské Osoblaze. V těchto obcích se nacházely i cenné synagogy, které nebyly jen místy každodenního provozování kultu (judaismu), ale představovaly centrum obecní, vzdělávací a společenské (třídy, studovny, knihovny, muzea, místnost pro bankety, rabínova pracovna, atd.). Ty, které byly stavěny v době plné emancipace židů od 70. let 19. století svědčily o významu obcí pro celé město i širší region, stávaly v centrech měst, obdobně na hřbitovech se nacházely cenné náhrobky.

Rovněž ekonomický rozmach (D2) je podán jednostranně a poněkud ploše. Nevím, zda vystihuje danou skutečnost informace o průčelí budovy OŽK v Opavě a medailích hedvábnického spolku. Měly být uvedeny ukázky zásadních změn krajiny (průmyslová krajina) na úrovni fotodokumentace, existuje dále mnoho souborů pohlednic industrializovaných obcí, kde bývaly v podobě dobových fotografií zachyceny významné změny celkového civilizačního profilu obce (nové průmyslové objekty, veřejné budovy, včetně škol, knihoven, parků, atd.). Zahnutí dobové fotodokumentace některých velkých průmyslových areálů by mohlo připomenout mnohé dnes nenávratně změněné části krajiny i obyvatel v nich (viz např. Hrušov). Dobovou fotografii považuji za významné paměťové médium.

I v tomto oddíle se opakovaně zdůrazňuje funkce a význam zemského patriotismu jakoby z pohledu rakouského státu, ale zapomíná se, že v dané době docházelo především k národnostním bojům mezi Němci, Poláky a Čechy v tomto složitém regionu. Ve městech byly budovány národní domy jako centra těchto nacionalismů, ty se rovněž nestaly předmětem evidování v katalogu. Nejfrekventovanější je i v tomto oddíle zachycena šlechta (portréty, funerální umění) a cirkve, nikoliv občanské vrstvy.

Rozsah díla a patrně i čas vymezený k jeho vzniku se podepsaly na drobných nedotaženostech typu nesjednocení způsobu psaní osob s německými příjmeními, které byly počesťeny – např. „Scher-schnik“ a „Šeršník“ – jsou nesystematicky uváděna obě.

Přes tyto výhrady představuje katalog cenný a hodnotný příspěvek k poznávání minulosti regionu rakouského Slezska, nabízí opakovanou práci s ním jako kvalitní pomůckou, pomáhá pochopit kontinuitu i diskontinuitu v dějinách, procesy akulturace a celkový civilizační vývoj, proto mu přeji šťastnou cestu ke čtenářům a uživatelům.

Ludmila Nesládková

Veronika Hofinger: *Die Entwicklung der Kulturlandschaft im Gebiet um Osobla-ha/Hotzenplotz (Mährisch-Schlesien) seit dem ausgehenden 18. Jahrhundert: sozioökonomische Ausgangsbedingungen, seither eingetretene Veränderungsprozesse und Vorschläge für eine nachhaltige Entwicklungsperspektive; mit 22 Abbildungen, 11 Fotos, 18 Tabellen; mit Anhang auf CD*, Veronika Hofinger. Kallmünz: Laßleben 2010. 222, [22] s. Regensburger Beiträge zur Regionalgeographie und Raumplanung, Bd. 13. / Zugl.: Regensburg, Univ., Diss. ISBN 978-3-7847-6313-2

Cíl dizertace Veroniky Hofinger začne být zřejmý teprve po přečtení jejího podnázu. Tento cíl, totiž podat návod na trvale udržitelný rozvoj regionu Osoblažska, je hlavním motivem publikace. Autorka přitom operuje s klíčovými pojmy „kulturní krajina“ a „udržitelnost“. Kulturní krajinou se označuje proměna přírody působením člověka: na jedné straně v oblasti zemědělské a lesní činnosti a hospodářství, na straně druhé všemi zásahy do přírody, které mění krajinu následkem stavebních zásahů (bytová výstavba, účelové stavby pro provozování řemesel, školství, provozování vírů atd.). Udržitelnost spočívá v tom, aby navrhované zásahy pokud možno zachovávaly stávající podobu krajiny, avšak současně umožňovaly rozvoj a zlepšení životních podmínek zde žijících lidí v budoucnosti.

Po seznámení čtenáře s vytýčenými problémy a cíli, a to na základě historických a zeměpisných faktorů typických pro pohraniční regiony a jejich maximální míru udržitelného rozvoje, je vybrán ve 2. kapitole jako zástupné území „velkých moravských enkláv“ region Osoblažska (kromě vesnic

Arnultovice, Jindřichov, Janov a Petrovice, které leží v její západní části). Tato enkláva je jako předmět výzkumu velmi vhodná především z následujících důvodů: oblast je přehledná, byla po dlouhý období ze tří stran izolována státní hranicí (mezi Moravou, resp. Rakouským Slezskem a Pruskem v letech 1742–1918, mezi Československem a Německem v letech 1919–1938 a mezi Československem, resp. Českou republikou a Polskem od roku 1945). Rovněž v rámci korunní země Rakouské Slezsko, resp. v rámci Země moravsko-slezské zaujímaly moravské enklávy uvnitř jednoho státu zvláštní pozici. Tím se vytváří časový, místní a politický rámec (posouvání státních hranic, správní členění).

Ve třetí kapitole s názvem „Klíčové pojmy a jejich teoretické zasazení“ jsou definovány zásadní prvky termínu „venkovský prostor“. Tento „prostor“ je ve svých možnostech mimo jiné závislý i na tom, jak daleko nebo blízko se nachází od městského prostoru a jaké možnosti komunikace (dopravně-technické i správní) mezi těmito prostory (příměstský – vzdálený od města) existují. V případě pohraniční oblasti navíc hraje svou významnou roli forma hranice a její eventuální propustnost. Podrobně se zde rozebírá také pojem kulturní krajiny, přičemž autorka analyzuje různé faktory – její stabilitu, resp. proměny, přednosti a nedostatky změny, možnosti jejího trvale udržitelného rozvoje.

Ve 4. kapitole, která má název „Teoretické koncepty a metodické rozvahy: cesty k trvalému a udržitelnému vývoji na bázi kulturní krajiny“, jde v první řadě o zodpovězení otázky, jak dalece je možná stejnorodost nebo „pouze“ rovnocennost kulturních krajín v rámci jednoho státu. Výsledkem úvah je popis „multifunkční kulturní krajiny“, jež zohledňuje místní zvláštnosti a možnosti zdejšího přírodního bohatství, avšak rovnocennosti s jinými podobnými případy může docílit pouze tehdy, pokud současně zohlední trvanlivost všech dopadů. Přitom nelze opomíjet, že některé možnosti rozvoje konkrétního prostoru mohou ztroskotat na příliš nízkém počtu zdejších obyvatel. V této části publikace je představen mimořádně pečlivě zpracovaný „inventář kulturní krajiny“ Osoblažska, který autorka sama sestavila in situ (srov. příložené CS, příloha 18).

Nejrozsáhlejší je kapitola 5 s názvem „Rozvoj kulturní krajiny a faktorů, které ji určují“. Autorka se v ní zabývá historickými a geografickými poměry zkoumaného regionu. Tato kapitola se dále člení na oddíly: 1. Od středověku do roku 1742; 2. Od 1742 do konce druhé světové války; 3. Období bezprostředně po skončení války a komunistická éra 1948–1989; 4. Etapa po roce 1990.

Jelikož enkláva byla a stále ještě je typická svým důrazem na zemědělství a lesnictví, hrály zde významnou roli pro zajištění dostatku a možnosti rozvoje zdejšího obyvatelstva majetkové poměry, způsob obdělávání půdy v krajině (zda velkoplošně nebo v malém), vztah závislosti mezi vlastníky půdy, poddanými, lenními pány, šlechtickými příjemci lén, nevolníky; dále pak hospodářský rozvoj a dopady na něj v důsledku válek, přírodních katastrof; v neposlední řadě rovněž náboženské poměry atd. Jednotlivé části této kapitoly jsou popsány různě do hloubky, a to bez ohledu na stav pramenů. Jeden z nejdůležitějších pramenů pro období před rokem 1890 představuje rozsáhlý a dosud veřejnosti publikačně nepřístupný rukopis Eduarda Richtera o „Osoblažsku“ o osmi svazcích, jenž se dnes nachází v Zemském archivu v Opavě. Také proto je v dizertaci tomuto období věnováno mnoho prostoru, především vylíčením poměrů v zemědělství, obchodu a řemeslech, či školství. Pokud jsou k dispozici, byly použity také prameny českého původu. Ovšem mezi literaturou, jak je uvedena v úvodní kapitole, nejsou uvedena pro 5. kapitolu důležitá topograficko-statistická díla Franze Josefa Schwoye (*Topographie vom Markgrathum Mähren*, 3 Bde., Wien 1793–1794); Faustina Ense (*Oppaland, oder der Troppauer Kreis ...*, 4 Bde., Wien 1835–1837) nebo Gregora Wolneho (*Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*, 6 Bde., Brünn 1836–1842 či *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften*. Brünn 1855–1863. *Abtheilung 1: Olmützer Erzdiöcese*. 5 Bde), která k osoblažské enklávě obsahují rozsáhlý a souhrnný materiál. Není zmíněna ani práce Adolfa Christa (*Geschichte der Stadt Hotzenplotz*) z roku 1926.

V práci se bohužel vyskytují některé nepřesnosti a nejednotná terminologie, což může souviset s tím, že byl na univerzitě v Regensburgu zrušen a uzavřen geografický institut a autorka dizertaci zřejmě dokončovala pod časovým tlakem. Tak je například na s. 7 v poznámce 24 autor výše uvedeného rukopisu Richter, znovu citovaný jako pramen také v 5. kapitole, označen jako právník, ačkoli ve skutečnosti byl lékařem. Richter sám nadepsal své jméno v onom rukopise jako „Edwart“, opavský archiv inventarizoval jeho rukopis pod křestním jménem „Eduard“, avšak v poznámce je to uvedeno přesně naopak. Na s. 70 v pozn. 28 je citována podle Richtera jedna jazyková mapa, jenž však nepochází od „Bernharda“, ale od Karla Bernhardiho z roku 1844. Pro vysvětlení některých pojmů je

odkazováno na glosář na příloženém CD, avšak odpovídající vysvětlení tam chybějí (např. josefínské a tereziánské reformy, německé osídlování východní Evropy, východní kolonizace). Jedna čtenářská chyba z Richterova rukopisu, kde on sám píše o „Riegelbauten“, byla přečtena jako „Ringelbauten“ a také odpovídajícím způsobem interpretována (pozn. 56 a glosář). Některé bibliografické údaje bohužel nelze prověřit, jako např. „Vereinsblatt der österreichisch-schlesischen Landwirthe“ (s. 139, pozn. 217 a seznam literatury) nebo spis F. Sulgera (s. 139, pozn. 214, 220 a seznam literatury).

Pro situaci v Osoblažské enklávě v období po první světové válce a dále pak pro období mezi lety 1938–1945, kdy patřila do říšskoněmeckého území (tzv. východní Sudety), v práci V. Hofinger nalezneme málo dokladů. Je možné, že by zde mohly dostačující podklady poskytnout příslušné tiskové materiály a statistiky.

Období pojednané v oddílech 3 a 4 je naopak představeno velmi podrobně. Zejména problémy spojené s vysídlením Němců a následně s novým osídlením příslušníky různých etnických skupin – Čechy z Moravy, Slováky, Volyňskými Čechy a řeckými uprchlíky z doby občanské války – jsou v této oblasti patrně dosud. Touto „výměnou obyvatelstva“ byly přetřhány tradice a vznikla proto potřeba vytvořit nové. Při tom může, za určitých okolností, pomoci také zpětný pohled na vývoj kulturní krajiny v průběhu času. Hustota osídlení na Osoblažsku nedosáhla dodnes ani zdaleka stavu, jaký zde panoval na počátku 20. století. Autorka podrobně rozebírá proměnu kulturní krajiny v důsledku zavádění státní zemědělské výroby (industriální zemědělství), což mělo za následek zřízení rozsáhlých osevních ploch. Zde je výklad velmi názorně doplněn o výsledky terénního průzkumu autorky, jejímž cenným dokladem je již zmíněný inventář kulturní krajiny v příloze.

V 6. kapitole jsou předloženy „Návrhy opatření pro trvale udržitelný a integrovaný rozvoj s přihlédnutím k vybraným historicko-geografickým aspektům“. Zde a v příslušných přílohách na příloženém CD je autorka velmi konkrétní (tabulka 18, s. 227 a násl. a příloha 20 na CD). Shrnutí je velmi obsáhlé a obšírné. Mnoho z předložených návrhů by muselo být spojeno se značnými finančními výdaji. Předpokládají i dostatek času, aby mohly být trvale realizovány. Hlavní otázkou, kterou autorka ve své práci opakovaně pokládá, však zůstává, zda počet osob, dnešních obyvatel regionu, vůbec dostačuje k tomu, aby její návrhy mohly být uvedeny v život. I když jsou dnes státní hranice otevřené, zůstává Osoblažsko okrajovým územím. Na jedné straně se zdá být nejslibnějším řešením, vedoucím ke zlepšení hospodářské situace v regionu, rozšíření možností rozvoje turismu, na straně druhé právě otevření hranic vede k tomu, že i nároky zahraničních turistů jsou a budou stále vyšší.

Závěrečná kapitola přináší znovu shrnutí v německém a českém jazyce. Jak dalece a zda autorčiny podněty a návrhy jsou známy příslušným místům na české straně, není součástí dizertace.

Práce Veroniky Hofinger je čtivým pojednáním, které popisuje, jak lze za použití pojmu „kulturní krajina“ zachytit určitý uzavřený region. Současně práce nabízí různé možnosti řešení, jak pomocí vhodných opatření přispět k pozitivní proměně takového regionu.

*Helmut Bernert, Kassel
(překlad z němčiny Zdeněk Kravar)*

Josef Koláček, Dějiny Těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia: Annales Teschinenses. Vyd. 1. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2006. 69 s. Čeští jezuité; sv. 22.

ISBN 80-86715-51-5.

Již plný tucet titulů s tematikou českých jezuitů z pera Josefa Koláčka spatřilo světlo světa pod hlavičkou olomouckého nakladatelství Refugium. Jejich autor, jezuita, český katolický teolog, publicista, spisovatel a překladatel se již léta věnuje historii svého řádu se zaměřením na českou provincii. Po zpracování osudů vybraných českých jezuitů na různých místech světa (např. Čína – Čínské epistolky, Vietnam – Magistr Nhiem, Peru Samuel z Trutnova), ale i v českých zemích (Martin Středa, První z Čech, Václav Kolovrat), přistoupil ke zpracovávání dějin jezuitských řádových domů v českých zemích. Dosud poslední z nich, po Svaté Hoře, Brně a Uherském Hradišti, jsou právě útlé dějiny Těšínské rezidence.

Počátky těšínské rezidence se datují rokem 1670, kdy „z příkazu císaře, se souhlasem vřatislavského biskupa a na žádost kléru i katolické šlechty“ dorazila do Těšína dvojice jezuitských kněží z opavské koleje. Nová misie dostala k užívání zchátralý knížecí dům zvaný Bergerovský. Jednalo se však zřejmě jen o zlomek původně zamýšlených prostor a jezuité se o zbylou část u knížecí komory opakovaně upomínali. Teprve v roce 1703 císař daroval zbylé tři knížecí domy, dohlédl na jejich předání a umožnil tak založení jezuitského gymnázia. Mezitím vyvíjeli otcové jezuité v Těšíně rozsáhlou pastorační činnost, korunovanou převzetím fary z císařovy vůle, provozovali školu a internát pro sirotky nekatolického původu. Při gymnáziu byl zřízen rovněž konvikt pro chudé šlechtice.

Studie Josefa Kolářka je rozdělena tematicky do osmi kapitol včetně úvodu a závěru. Namísto úvodu shrnuje autor výroční zprávu představeného rezidence P. Emmericha Sonnegka SJ z roku 1704 a tento rok vnímá jako přelomový pro právní status jezuitské fundace. Srovnáním katalogů a výročních zpráv pak dochází k názoru, že navzdory nejednotnosti v označení fundace v obou pramenech, byla rezidence skutečně zřízena až v roce 1704 a do té doby se jednalo pouze o misi. Názvy dalších kapitol tak příznačně vystihují jím předkládanou genezi těšínského působení tovaryšstva – První jezuité v Těšíně, Hlavoř: misie či rezidence, Dějiny těšínské misie ..., První roky těšínské rezidence ..., Těšínské gymnázium a konvikt ... Poslední dvě kapitoly publikace bilancují plody těšínského působení otců jezuitů a jmenují nejdůležitější členy rezidence. Následně navazuje příloha pod názvem *Patres laborantes* ..., která obsahuje podrobný abecední seznam všech členů tovaryšstva působících přímo v těšínské rezidenci či na misiích v těšínském knížectví. V tomto kontextu čtenáře překvapí absence přehledu superiorů (představených). Text bohatě doplňují černobílé reprodukce tištěných pramenů.

Kolářkova *Annales teschinenses* jsou napsána čtivě, a to včetně překladů editovaných pasáží z pramenů, kde autor zúročil léta překladatelských zkušeností. Právě hojně citace z pramenů zahraničního původu – římského archivu jezuitského řádu (*Archivum Romanum Societatis Iesu*) – oživují text a uvádí čtenáře do dobové reality. Především se zde jedná o výroční zprávy (*Litterae annuae*), doplněné o poznámky či celá pojednání některých superiorů (např. Nitsch, Sonnegk, Trochoppaeus, Rinner, Maget). Naproti tomu autorem zůstala zcela opominuta tuzemská jesuitika Zemského archivu v Opavě, především pak fond Jezuité v Těšíně a v Opavě. Pozornému čtenáři znalému lokálních realit rovněž neuniknou drobné nedostatky při užívání osobních i pomístních jmen, např. Larisch svobodný pán z Ellgoth a Carwin (s. 38) je známý Laryš ze Lhoty a na Karvině. Přesto, nepočítaje Schmidlův latinský text z poloviny 18. století, zůstává Kolářkova práce jediným přehledným textem v českém jazyce o těšínském působení jezuitů. Současně pak, byť se při znalosti lokálních pramenů lze jen obtížně ztotožnit s tím, jak se autor vyrovnal s určením právního statusu fundace, jedná se bezesporu o cenný příspěvek k regionálním dějinám a dějinám rekatolizace na Těšínsku.

Petr Tesař

Pavel Šopák (ed.): *Výtvarná kultura ve Slezsku a na Ostravsku do roku 1970. Texty a dokumentace*, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2010, 623 s. ISBN 978-80-7248-632-8

Výstavní aktivity Slezského zemského muzea v posledních letech doprovázejí rovněž adekvátní publikační výstupy, především ve formách katalogů. Potřebu jakýchsi „pracovních textů“ či příručních sborníků, které by shrnovaly publikační tvorbu za minulé období, se v nedávné době pokusil zaplnit opavský historik umění Pavel Šopák. Ačkoli je Šopák pracovníkem Historického ústavu Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, je jeho práce rozvrstvena mezi opavské muzeum i univerzitu. Pomyslný trojúhelník pak završuje opavský zemský archiv, který Šopákovi poskytuje při jeho práci potřebnou materiální (nikoli ve smyslu finančním) a pramennou základnu. Výsledky jeho práce pak vycházejí z možností, které všechny tři zmíněné instituce nabízejí. Příprava grantového projektu *Dějepis umění v českém Slezsku a na Ostravsku do roku 1970* přivedla autora k myšlence doprovodit svou původní práci výběrem textů, které se ke zvolenému tématu váží a mají určitou vypovídací hodnotu o době svého vzniku a regionu dnes českého Slezska a Ostravska.

Ačkoli je záběr publikace skutečně rozsáhlý, jedná se o výběrovou práci, což je zcela pochopitelné z několika důvodů.

Editované texty (celkem je jich 169 o různém rozsahu, od jedné po bezmála deset tiskových stran) seřadil Šopák do devíti větších kapitol, které postihují nejen určitá časová období, ale i různé oblasti umění. První tři kapitoly obsahují texty vzniklé do roku 1918, dále z 20. a nakonec ze 30. let 20. století. Navazuje kapitola shrnující texty z oblasti dějin umění a poté kapitola s texty o architektuře. Články ze 40. a 50. let 20. století věnované dějinám umění, památkové péči a muzejnictví tvoří další samostatnou kapitolu, stejně jako texty se stejnou tematikou z let šedesátých. Předposlední kapitola zahrnuje články publikované po roce 1945 týkající se výtvarného umění a závěrečný tematický oddíl postihuje krajské galerie.

Z editovaných textů jsou ty nejstarší ze 60. let 19. století a pocházejí z pera německých regionálních badatelů (Spatzier, Richter), případně byly uveřejněny anonymně. Mezi novějšími články jsou zastoupeny převážně takové, které hodnotí nebo upozorňují na nějakou výstavu, či připomínají určitého umělce. V některých případech editor použil i novinové výstřížky neznámého původu, jež jsou dnes součástí osobních archivních fondů. Každý publikovaný článek je uveden citací periodika, případně místem uložení rukopisu. Závěr této části knihy, která zabírá plně dvě třetiny jejího rozsahu, tvoří editorem zpracované biogramy autorů předložených textů, rovněž s odkazem na další literaturu. Ve druhé části publikace Šopák předkládá přehled výstav, které se uskutečnily v českém Slezsku a na Ostravsku do roku 1970. Souhrn je uspořádán abecedně podle lokalit a pak jsou uvedena data konání výstav a jejich stručná charakteristika. V poznámkovém aparátu autor doplňuje informace o katalogích či odkazuje na podrobnější údaje o výstavě v dobovém tisku.

Třetí část knihy je věnována uměleckým spolkům a kulturním organizacím spojeným s výtvarnou kulturou ve zvolené oblasti. Z abecedně řazeného přehledu se čtenář dozví o založení spolku, jeho ideové náplni a významných členech. Každé heslo je doplněno informacemi o literatuře a pramenech vztahujících se k danému spolku. Stejným způsobem představuje Šopák periodika se vztahem k výtvarnému umění. I zde jsou hesla abecedně řazena a doplněna o místo vydávání. Ke snadné orientaci v rozsáhlé a informacemi nabitě knize přispívá přehled používaných zkratk a praktický je i seznam použité literatury.

V úvodu se editor pokouší definovat klíčový pojem „výtvarná kultura“ ve vztahu ke zvolenému území, které v minulosti bylo a v současnosti nadále je periferií. Je si vědom obtíží, které tato snaha přináší, protože recepce umění je na periférii poněkud nevyhraněná a je obtížné komplexně postihnout v úplnosti rozsah osobností, které se výtvarné kultuře na periferní oblasti věnovaly. Několik výjimek, které v pestré historii umělecké tvorby periferie vysoce překročily rámec regionu, pouze potvrzuje nesnadnou cestu k uchopení tématu v ucelené podobě.

Ze stejného důvodu je si editor vědom toho, že uživatel této edice může v předkládaných textech postrádat článek, který on sám považuje za natolik nosný, že by měl být do souboru zahrnut. Týká se to i výběru prací výrazných osobností, jejichž letitá publikační aktivita se táhne přes celá desetiletí a je proto každý úhel pohledu na reprezentativní výběr jejich prací nutně omezen očima vybírajícího. Svou roli při výběru hrál jistě i ohled na délku textů, aby se už tak úctyhodný rozsah knihy podařilo udržet v podobě jednoho svazku. Struktura kapitol byla podřízena snaze o postžení všech historických etap, tedy – i vzhledem k výtvarnému umění či umění vůbec skupějšimu – období druhé světové války či padesátých let.

Vybrat pro edici bez jednoho rovných 170 textů bylo pro editora jistě nesnadné. Daleko větší úsilí však jistě představovalo sestavení přehledu uskutečněných výstav. Zde vznikl zřejmě největší prostor pro případná doplnění či upřesnění, která lze získat dalším a hlubším studiem časopisů a soudobého tisku, ale rovněž archivních pramenů. Například informace o výstavních aktivitách opavského říšského župního muzea v problematičném období druhé světové války lze doplnit z fondu této instituce, který je uložen v Zemském archivu v Opavě.

Editorskou práci Pavla Šopáka dokládají už některé jeho dřívější knihy, vztahující se například k řediteli opavského archivu Leopoldu Peřichovi (Leopold Peřich – Texty, Opava 2007, společně s Karlem Müllerem). Stejně jako výběr z Peřichovy práce je edice textů z oblasti výtvarné kultury především praktickou pomůckou, která nejen usnadní orientaci v problematice, ale současně přináší pohromadě i mnohé články, jejichž získání nemusí být vždy snadné. Encyklopedicky představené

spolky a periodika ve vztahu k výtvarnému umění jsou rovněž velmi cenným souborem, po němž badatel či student vždy rád sáhne, pokud bude potřebovat základní a souhrnné informace.

Je otázkou, zda autorem proponovaný závazek pro budoucnost dojde svého naplnění v obdobně pojatém monumentálním svazku, jakým je právě tento. V tomto roce vydaná Šopáková práce o dějepise umění může být právě ve spojení s touto edicí praktickou pomůckou nejen pro základní orientaci.

Zdeněk Kravar

KRONIKA

Nová expozice čarodějnických procesů na Jesenicku v 17. století ve Vlastivědném muzeu Jesenicka

Za účasti hejtmána Olomouckého kraje byla 2. února 2012 otevřena ve Vlastivědném muzeu Jesenicka v Jeseníku nová stálá expozice čarodějnických procesů na Jesenicku v 17. století, která prezentuje jedno z nejtemnějších období jeseníckých dějin.

Sklepení Vodní tvrže, ve kterých je expozice umístěna, prošla rozsáhlou rekonstrukcí, díky níž byla zpřístupněna další část kulturní památky veřejnosti. Architektonické řešení spočívá ve využití genia loci historického sklepení. Stěny a klenuté stropy odborníci očistili od technických instalací, stavební dělníci zbavili sklepení 150 tun betonu a položili ve výstavních prostorách novou valounkovou dlažbu. Novými prvky jsou vstupní schodiště a rampa, obojí z červeně probarveného betonu. Výstavní panely a podstavce jsou ze surového ocelového plechu a podsvíceného skla. Atmosféru nádherných prostor dokresluje scénické osvětlení.

Nosným materiálem pro odbornou stránku expozice byly, dosud nezpracované, autentické materiály ze 17. století uložené v archívech v polské Vratislavi z důvodu tehdejšího správního rozdělení, kdy byl Jeseník součástí Niského knížectví. Listiny dokládají soudní procesy s údajnými čarodějnicemi a díky nim mají návštěvníci možnost seznámit se s výpověďmi čarodějnic a vedením výsledků. Historici Mgr. M. Neubauerová a PhDr. J. Štěpán přepsali text listin z kurentu do staroněmčiny a následně převedli do českého jazyka. Obohacením expozice jsou faksimile listin a dotekové displeje s listinami samotnými.

Nová stálá expozice čarodějnických procesů na Jesenicku v 17. století prezentuje významnou kapitolu dějin Jesenicka využitím nejmodernější techniky. Audioprůvodce umožňuje prezentovat výklad ve čtyřech jazykových mutacích a umělecké filmové zpracování o první jesenícké čarodějnici Barboře Schmiedové je promítáno využitím speciální technologie fogscreen do tenké projekční stěny z mlhy. Instalaci fogscreenu se stává Vlastivědné muzeum Jesenicka prvním muzeem v republice, které toto nákladné zařízení trvale používá i ve svých výstavních prostorách. Umělecké prostředky filmového zpracování jsou nejlepší cestou k povzbuzení zájmu návštěvníků a zároveň uchování prezentovaných sdělení.

Finanční prostředky ve výši 9,5 milionu korun na expozici, která obsahem i zpracováním přesahuje jesenícký region, poskytl Olomoucký kraj, zřizovatel Vlastivědného muzea Jesenicka.

Otevírací doba je od pondělí do neděle od 9 do 19 hodin, vstupné je 70,- Kč pro dospělé a 35,- Kč pro děti od 13 let. Vstup je nutné si předem rezervovat telefonicky na čísle 584 401 070 či emailem muzeum.pokladna@je.cz, prohlídka trvá 45 minut, maximální počet osob ve skupině je 12.

Nová stálá expozice čarodějnických procesů na Jesenicku v 17. století je zároveň součástí rozsáhlé rekonstrukce Vodní tvrže, která od roku 2008 probíhá. Byl zrekonstruován Rytířský sál, hlavní výstavní sál, proběhla rekonstrukce střešní krytiny a krovů. V roce 2010 jsme slavnostně otevřeli novou stálou expozici archeologie a historie Jesenicka, v roce 2011 proběhla rozsáhlá oprava nádvoří, v rámci které byla vybudována kanalizace, vodovodní přípojka, byl odvlhčen objekt Vodní tvrže, byla posílena statika západního křídla Vodní tvrže a položena historická žulová dlažba. V roce 2012 Vlastivědné muzeum Jesenicka připravuje novou stálou expozici geologie Jesenicka.

Architekti Marek a Lukrécie Lachmanovi zpracovali studii rekonstrukce Vodní tvrze, jejímž cílem je optimalizace provozu Vlastivědného muzea Jesenicka a vybudování zázemí pro návštěvníky Vodní tvrze v podobě kavárny, vinárny, galerie, výstavních sálů a přístupu pro imobilní.

Srdečně Vás zvou jménem všech zaměstnanců Vlastivědného muzea Jesenicka do významné kulturní památky v centru jesenických hor.

Veronika Rybová

Miroslav Etzler a jeho divadelní reflexe

Počátkem roku, v pátek 13. ledna 2012, proběhl v Domě knihy Librex v Ostravě křest knihy autorů Heleny Spurné a Jiřího Štefanidese pod názvem *Divadelní kritik Miroslav Etzler* (Olomouc, Univerzita Palackého, 2011). Křtu spojeného s besedou a autogramiádou se zúčastnil také syn a populární herec Miroslav Etzler, který zavzpomínal na svého otce. Podvečerní setkání, na kterém se sešlo i mnoho jeho bývalých žáků, důstojně připomnělo Miroslava Etzlera st. jako člověka nesmírně vzdělaného se vztahem ke kultuře, umění a divadlu.

Miroslav Etzler, ač bohemista, se počátkem 70. let 20. století začal věnovat divadelní kritice. Vždy se sice bránil označení „divadelní kritik“ s odůvodněním, že „neprošel divadelněvědným školením“, ale amatérskému divadlu se věnoval již v mládí. V letech 1956–1966 byl členem Divadelního souboru Závodního klubu Vítkovic a následujících deset let působil v Divadelním souboru ROH Hrušovských chemických závodů Ostrava jako herec, režisér a dramaturg. Kromě toho se účastnil divadelních přehlídek i jako porotce, působil v poradních sborech pro amatérské divadlo a v roce 1968 spoluzakládal Svaz českých divadelních ochotníků. Jeho vztah k divadlu byl tedy velmi intenzivní a vřelý.

Publikace *Divadelní kritik Miroslav Etzler* je rozdělena do tří oddílů. První z nich je věnován amatérskému divadlu v letech 1961–1974, kdy své články publikoval v časopisech *Ochotnické divadlo* a v *Amatérské scéně*. Následuje nejobsáhlejší a nejdůležitější část knihy pod názvem *Divadelní kritik*. Přestože zahrnuje poměrně krátké období šesti let, v rozmezí 1975–1981, jedná se o intenzivní a soustavnou divadelněkritickou práci Miroslava Etzlera, kdy uveřejnil stovku recenzí. Hodnotil jednotlivé inscenace, úroveň přehlídek či celé divadelní sezony. Největší pozornost věnoval ostravským činohrám, ale výjimkou nebyly kritické reflexe na inscenace z divadel v Opavě, Šumperku nebo Českém Těšíně. Jeho kritiky se objevovaly nejčastěji v Ostravském večerníku a v Ostravském kulturním měsíčníku, dále pak v *Lidové demokracii*, *Nově svobodě*, v čtrnáctideníku *Scéna* aj. Poslední část je věnována nekrologům a vzpomínkám jeho bývalých žáků, spolupracovníků a přátel, které výstižně zachycují nejen vnímavého kritika a odborníka, ale především citlivého a vzdělaného člověka Miroslava Etzlera.

Tento ediční počín je ojedinělý tím, že knižní vydání kritických statí není běžnou praxí, i přestože je kritika významným cenným zdrojem nejen pro divadelní historiky, ale pro všechny, kteří mají vztah k divadelní múze.

Sylva Pracná

Mistrovství světa preparátorů 2012 v rakouském Salzburgu

Mimořádné ukázky práce preparátorů byly prezentovány teprve podruhé na evropském kontinentě, a to ve dnech 23. – 26. února 2012 v rakouském Salzburgu v rámci Mistrovství světa preparátorů (WTC). V této souvislosti navštívili Vilém Borůvka a Mgr. Pavel Petr 23. února 2012 novou veletržní Halu 10 v rakouském Salzburgu. Nejen že zde obdivovali nejnovější výtvořky preparátorů, současně navštívili specializovaný mezinárodní veletrh s loveckou tematikou „Die Hohe Jagd & Fischerei“, který byl letos s Mistrovstvím mimořádně spojen. Akce byla pořádána ve spolupráci s redakcí odborného časopisu Breakthrough, rakouskou Hospodářskou komorou a Evropským svazem preparátorů (EFT). Již první evropské WTC, konané v roce 2008 v Salzburgu, bylo velkou senzací a přilákalo přes čtyřicet dva tisíc návštěvníků. Ani letošní ročník nebyl výjimkou, salcburské veletržní centrum bylo doslova v obležení návštěvníků. Mistrovství se aktivně účastnilo 130 preparátorů z 22 zemí světa. Porota složená ze 14 expertů posuzovala 402 preparátů ve třech kategoriích: mistr, profesionál a nováček. Na základě bodového hodnocení byly v těchto kategoriích udíleny zlaté, stříbrné a bronzové medaile. Novými světovými mistry se stali vítězové jednotlivých sekcí v rámci hlavní mistrovské kategorie. Dne 23. února bylo vyhlášeno deset mistrů, kteří pocházejí z Rakouska, Německa, Nizozemska, Švédska a Maďarska. Umístili se v těchto soutěžních kategoriích: technologie preparace a reprodukce, osteologická preparace, preparace hlavy srnce, velkých savců, malých savců a malých ptáků. Zlatou medaili a tedy i absolutní vítězství získal Robert Stein z Německa, který porotu zaujal preparátem supa. Velkou pozornost návštěvníků vzbudil také preparát kamzika preparátora Hanse Niedermaira, který byl jako jediný Rakušan vyhlášen mistrem a navíc získal stříbrnou medaili. Kromě prvotřídních zoologických preparátů se návštěvníci seznámili s pozoruhodným rozměrem preparátorského umění – s uměleckořemeslnou tvorbou podstavců. Mimořádnou podívanou na fantastické

exponáty, k jejichž kvalitě již netřeba dalších slov, vhodně doplnil veletř s loveckou tematikou „Die Hohe Jagd & Fischerei“. Akce se účastnilo více než 460 vystavovatelů. Na místě byl mj. realizován prodej preparátorských přípravků, materiálů a pomůcek, v neposlední řadě zde byly předváděny techniky tvorby dermoplastických preparátů.

Vilém Borůvka – Pavel Petr

Svatá Hedvika – patronka Slezska

Dne 19. dubna 2012 proběhla v aule Slezské univerzity další konference s tematikou církevních dějin Slezska. Připomeňme si již uskutečněné konference pod názvem *Polská papežská nunciatura v Opavě /Slezsko v církevních dějinách 18. Století/* (2009) či *Církevní dějiny Slezska v kontextu 15. výročí vzniku Diecéze ostravsko-opavské* (2011). Volba tématu – sv. Hedvika Slezská – je tak jen logickým pokračování zahájené série setkání nad slezskými církevními dějinami. Vždyť tato výjimečná svěřice je reálným pojítkem mezi Slezany české, německé i polské národnosti a nadto se až hluboko do 20. století jednalo o jedinou ženu pozdvihnutou na oltář ze slezského i polského prostředí. Cílem konference bylo proto přiblížit sv. Hedviku jako patronku Slezska a Slezanů bez rozdílu národního vědomí a nastínit úctu k této svěřici, bohužel jen ve středověku.

Po úvodních slovech prorektorky Slezské univerzity a sídelního biskupa ostravsko-opavské diecéze zahájil jednání svým příspěvkem biskup gliwický a polský církevní historik bp. prof. dr. hab. Jan Kopiec. Biskup Kopiec seznámil plénum s průběhem kanonizace sv. Hedviky a zdůraznil podíl minoritů při přípravě podkladů kanonizačního procesu, jakož i angažovanost papeže Klementa IV. ještě coby papežského nuncia („*Kanonizacja Świętej Jadwigi*“). Prof. dr. hab. Jerzy Rajman z Krakova navázal na předchozího řečníka a hovořil o šíření kultu sv. Hedviky ve slezském a malopolském prostoru a srovnal jej s kultem sv. Stanislava („*Rozprzestrzenianie kultu Świętej Jadwigi w średniowieczu*“). Vedoucí arcidiecézního archivu ve Vratislavi ks. prof. dr. hab. Józef Pater představil kult sv. Hedviky v hmotné kultuře, především malbě a plastice („*Kult Świętej Jadwigi uwieczniony w kulturze materialnej śreniowiecza*“). Ve svém příspěvku překvapivě překročil časový rámeček konference a v exkurzu do novověku připomněl mj. využití kultu sv. Hedviky Friedrichem II. při integraci dobytého Slezska a jeho obyvatel do Pruského království. Další jednání zpestřila svým příspěvkem absolventka pořádající instituce Mgr. Hana Miketová. Ta se zaměřila na rozbor svatohedvižských legend z hlediska vnějšího fungování dvora knížete Jindřicha Bradatého i sv. Hedviky samé („*Legendy o svatě Hedvice jako pramen k dvorskému prostředí slezských knížat*“). Jeden z organizátorů konference Mgr. Martin Čapský, PhD. zkoumal důvody zakotvení svatohedvižského kultu na dvoře Lucemburků a srovnal způsob a kontext šíření kultu sv. Václava a sv. Hedviky císařem Karlem („*Kult svatě Hedviky na dvoře Karla IV.*“). Prof. František X. Halas z Univerzity Palackého představil modely „*Žen svatě pověsti ve středověké Evropě*“. Konečně závěrečný příspěvek ks. prof. dr. hab. Jacka Urbana („*Dwie Święte Jadwigi*“) představil druhou svěřici nesoucí jméno Hedvika, a to polskou královnou Hedviku z Anjou, manželku Vladislav II. Jagiella, svatořečenou v roce 1997.

Přednesené příspěvky poskytly účastníkům řadu zajímavých informací a nových podnětů, jak ostatně potvrzuje i nejbývale živá diskuze. Jako přínosná se opětovně ukázala spolupráce s polskými církevními historiky, u nás dnes poněkud méně obvyklá. Na místě je třeba ocenit rovněž organizátory, a to nejen za vlastní organizaci, ale také za další počín na poli církevních dějin Slezska. Nezbyvá tak než se těšit na rozšířenou tištěnou podobu referátů v připravovaném sborníku a na další setkání nad církevními dějinami Slezska.

Petr Tesař